

ETIKA A VĚDA

etická dilemata ve vědecké práci

Studentská konference
Ostrava 23. 4. 2013

ETIKA A VĚDA

etická dilemata ve vědecké práci

Sborník ze studentské konference
kterou uspořádala katedra filozofie na Filozofické fakultě Ostravské univerzity
v Ostravě dne 23. 4. 2013

v rámci projektu *Výzkumná síť teorie a dějin vědy* CZ.1.07/2.4.00/31.0108. Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky. Partneři: katedry filozofie FF ZČU Plzeň, FF MU Brno a FF UP Olomouc.

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

Ostrava 2013

Etika a věda etická dilemata ve vědecké práci

Sborník ze studentské konference

kterou uskutečnila katedra filozofie na Filozofické fakultě Ostravské univerzity
dne 23. 4. 2013.

Konferenci moderovala a sborník příspěvků uspořádala a úvodním slovem doplnila:

PhDr. Wendy Drozenová, PhD.

(Filosofický ústav Akademie věd ČR, v. v. i., a katedra filosofie HTF UK).

Organizace konference a jazyková a technická redakce sborníku:

ThLic. Vladimír Šiler, Dr.

(katedra filozofie Filozofické fakulty Ostravské univerzity).

Text je k dispozici pod licencí Creative commons. Je možno jej volně užívat i šířit, ale je
nutno vždy uvést autora a nezasahovat do obsahu.

<http://creativecommons.org/licenses/by-nd/3.0/cz/>

OBSAH

Úvod	
Wendy Drozenová	5
Současné úkoly etiky vědy	
Etické problémy vo výskume	
Denisa Gujdová	15
Environmentálna etika a veda	
Lucia Štefánová	24
Etika vedy a nové technológie (Vzťah vedy a mysle)	
Ľubica Blumensteinová a Lýdia Blumensteinová	31
Náhradní mateřství z pohledu etického a sociálního (Matkou na dobu určitou aneb náhradní mateřství)	
Petra Nekovářová	38
Filozofické a metodologické problémy	
Evoluční etika a teorie her	
Dalibor Váhala	43
O jednom omylu	
Tomáš Ondráček	46
Lhát vědu	
Michal Stránský	51
Virtuální realita	
Libor Tesař	54
Studie	
Trojí odpovědnost ve vědě	
Kateřina Lochmanová	63
Přílohy	
Program konference	69
Zpráva o konferenci v Listech FF	70
Fotografie z konference	71
Ediční poznámka	74

ÚVOD

Wendy Drozenová

Katedra filozofie na Filozofické fakultě Ostravské univerzity ve spolupráci s dalšími pracovišti uskutečnila v letním semestru 2013 studentskou konferenci na téma „Etika a věda: etická dilemata ve vědecké práci“. Význam této konference spočíval jak v odborné metodologické přípravě studentů, tak i v zaměření na etická témata s vědeckou prací spojená. V této souvislosti je třeba zdůraznit okolnost, že etika vědy představuje v České republice obor, který není příliš důkladně studován a není častým tématem konferencí a publikací; pokud je etice vědy věnována pozornost, bývá tomu tak spíše v oblasti jednotlivých odborných disciplín. Etika představuje přitom v současné teorii vědy jednu z klíčových oblastí.

V evropské historii se uplatnily ve vztahu k morálnímu hodnocení vědy a techniky dvě protikladné tendence: zatímco velcí myslitelé starověku, Platón i Aristotelés, stejně jako jejich následovníci z řad myslitelů středověku, předpokládali, že vývoj vědy a techniky má být v souladu se zájmy společnosti podřizován morálnímu řádu (což znamená zároveň, že se přizpůsobuje politickým a náboženským ohledům), renesance a osvícenství vnesly rozvoj vědy techniky jako mravní imperativ. Narůstalo přesvědčení, že pokrok v těchto oblastech přinese s sebou (více méně automaticky) i všestranný pokrok společnosti; toto přesvědčení je základem optimismu ve vztahu k vědě a technice, optimismu, který se zdál oprávněný a zkušeností potvrzovaný v době první i druhé průmyslové revoluce: v devatenáctém století kulminoval, během dvacátého století byl však opět zpochybněn.

Již v devatenáctém století dochází k novému jevu s dalekosáhlými důsledky – sblížení vědy s technikou. Nové vědecké objevy přinášejí ve stále kratším čase na ně navazující technické inovace, vzápětí ale nový vynález (jenž je dílem techniky) vede záhy k dalšímu pokroku vědeckého poznání (objevu), jenž umožňuje zase další technické využití. Toto zřetězení vědeckých objevů a technických vynálezů zrychluje dynamismus vývoje. Samotný vznik experimentální přírodovědy byl závislý na technických předpokladech, bez nichž by nebyl realizovatelný. Teprve v průběhu devatenáctého století se tento vztah změnil a věda začala technice více dávat než přijímat. Ve druhé polovině dvacátého století se proces postupného splývání vědy a techniky završil a došlo ke vzniku některých oborů, ve kterých otázka po rozlišování vědy a techniky ztrácí smysl, jako je výzkum kosmu, jaderná energetika, vyspělé informační technologie, genetické inženýrství aj. Věda a technika tak postupně splývají ve „vědotechniku“ či „technovědu“. Pro toto stadium rozvoje se v odborné literatuře používá někdy výraz „technologie“, což je doslovný překlad anglického „technology“ (na rozdíl od „technique“ – technika). Výraz „technologie“ má tedy v tomto kontextu jiný význam než v běžné češtině.

„Vědotechnika“, „technověda“ či „technologie“ v postindustriální a informační společnosti vytvářejí systémy, které do společností prorůstají, stávají se její součástí. Zároveň se dostávají mimo kontrolu lidí, jejichž životy – resp. jejich mnohostranně určující podmínky – svými důsledky spoluvytvářejí. Ze vzájemné podmíněnosti jednotlivých složek systému vyplývá „technologický imperativ“: volba jednoho rozhodnutí nás nutí přijmout

řadu dalších (např. používání automobilu vyžaduje celou infrastrukturu, silnice, čerpací stanice, výrobu i opravu, pravidla provozu atd.). Rozvoj tržního hospodářství zároveň vede k důsledkům, které vznikají na základě fungování mechanismů trhu, aniž byly kýmkoli vědomě vyvolány – tak vzniká „autonomní technologie“ (L. Winner: Autonomous Technology), která se vymkla lidským záměrům, zdá se nezávislá na vůli jednotlivců. Korigovat její směr lze ovšem opatřeními na úrovni politických sil, které však mohou sledovat různé skupinové zájmy. Podpora určitého zaměření rozvoje vědy a techniky, snaha orientovat vývoj konkrétním směrem – na úkor jiného zaměření výzkumu a vývoje – je proto rozeznávána jako vážná politická otázka. Věda tak do jisté míry pozbyla svůj hodnotově a politicky neutrální charakter, není již chápána pouze jako nástroj hledání objektivní pravdy, ale především jako nástroj k dosahování praktických cílů prostřednictvím technického ovládnutí přírody.

Vyústění vývoje vědy a techniky ve druhé polovině dvacátého století přivedlo snahu o jejich adekvátní reflexi k systémovému pojetí, které již bere v úvahu, že technologie („technověda“) nevytváří jednotlivé vzájemně nezávislé artefakty, ale další části systému, který předurčuje strukturu společnosti, způsob jejího fungování. Takzvané „instrumentální pojetí“ techniky, které vidí v technickém výtvoru pouze nástroj hodnotově neutrální povahy, který lze použít k přesně vymezenému cíli, proto ztrácí svou adekvátnost. (V důsledku toho se při současném stadiu rozvoje vědy a techniky již nedá aplikovat ani klasický koncept tzv. „spravedlivé války“). Zatímco jednoduché nástroje, jako např. nůž, mohou být použity k předem stanovenému cíli, aniž musím počítat (kromě náhodných a většinou drobných nehod v kuchyni) s rizikem nějakých nezamýšlených důsledků – takže instrumentální pojetí na něj lze aplikovat –, při použití pracího prášku tomu tak již není: vedle účelu vyprat prádlo se podílí na kumulativním efektu, vyvolaném masovým rozšířením tohoto prostředku a s tím spojených negativních dopadů na životní prostředí (a mezi důležité úkoly vědy pak patří najít způsob, jak tyto důsledky snížit na únosné minimum).

Instrumentální pojetí postihuje pouze jednu stránku vědeckotechnické činnosti člověka, a to její zaměřenost k určitému cíli. Nepostihuje však druhou stránku věci, skutečnost, že fungování těchto prostředků není hodnotově a sociálně neutrální. Vedle toho, že rozvoj vědy a techniky vede k přijetí určitého životního stylu, který je mimo kontrolu jednotlivce, přístup k řešení konkrétních projektů také rozhoduje o tom, pro kterou skupinu lidí bude právě toto řešení výhodné. Tak jako rozhodnutí o určitém řešení nadjezdu či podchodu je určováno tím, zda se dává prioritou zájmům chodců či automobilistů, zaměření výzkumu na určitý vědecký úkol souvisí často s potřebami nějaké cílové skupiny uživatelů, zpravidla těch ekonomicky dobře zajištěných (např. hledání metod umělého oplodnění jistě nevyplývalo z celoplanetárního problému nedostatku obyvatel, ale ze zájmu relativně málo početné skupiny, která by jinak mohla bezdětnost řešit adopcí). Instrumentální pohled na techniku není však na místě ani při hodnocení takových prostředků, jako jsou např. jaderné elektrárny – pokud je chceme přijmout jako relativně méně škodlivou možnost řešení energetiky, musíme (jako „technologický imperativ“) zároveň vyvodit i důsledky pro společnost, mezi něž patří bezpečnostní opatření omezující volný přístup veřejnosti do jejich blízkosti, zajištění kontroly jaderného odpadu (i proti možnostem zneužití či útoku) apod.

Po druhé světové válce začalo docházet v průmyslově vyspělých zemích k významným krizovým jevům, které s sebou přinášela překotná technizace, společnost se postupně od bezvýhradné důvěry ve vědu a techniku začala odklánět. Toto „rozčaro-

vání vědou a technikou“ (Tondl: Věda, technika a společnost) bylo vyvoláno možnostmi zneužití vědeckého poznání (včetně hrozby ničivých zbraní v době studené války), ale i závažnými haváriemi a ekologickými katastrofami (Bhopal, Three Mile Island, Černobyl aj.), které odhalily neschopnost vědy čelit rizikům; ukázalo se, že není dostatečně rozvíjena kritická role vědy.

Důležitý přelom v pohledu na vědu a její aplikace znamenalo vydání dvou publikací v roce 1962: práce Thomase Kuhna *Struktura vědeckých revolucí* (*The Structure of Scientific Revolutions*), orientovaná na zkoumání proměn uvnitř vědeckého poznání samého, vyvrátila představu kontinuálního vývoje vědy a nahradila ji teorií paradigmat; v tomtéž roce publikovala Rachel Carson knihu *Mlčí jaro* (či *Tiché jaro*, *Silent Spring*), ve které alarmujícím způsobem upozornila na negativní působení pesticidů na přírodu (ptactvo). Tato studie o negativních dopadech lidské činnosti na okolní přírodu stála u počátků ekologického hnutí.

Již v šedesátých letech byl založen Římský klub (1968), sdružení vědců a podnikatelů, které iniciovalo vznik vědeckých studií, jež se pokoušely modelovat různé možnosti a meze hospodářského růstu, aby se tak mohlo předejít nečekaným ekologickým katastrofám (*Meze růstu*, 1972). Tato varovná funkce vědy již zahrnovala morální apel, který měl zapůsobit na podnikatelskou a politickou sféru i na veřejnost, aby se další rozvoj zaměřoval směrem, umožňujícím „trvalou udržitelnost (sustainability)“.

Potřeba předvídat sociální a ekologické dopady konkrétních technických řešení a získat nad nimi společenskou kontrolu vedla k ustavení oboru „technology assessment“, což se překládá „systémové hodnocení technických inovací a investic“ (L. Tondl: *Principy vědní a vědeckotechnické politiky v malé zemi*), nebo „sociální hodnocení technologie“. Studia v této oblasti vedla k vyjasnění skutečnosti, že „technology assessment“ má jak vědeckou, tak i politickou stránku. V roce 1972 byla v USA ustavena při parlamentu instituce OTA (*Office of Technology Assessment*) s cílem podávat interdisciplinární, objektivní analýzy všech účinků, které mohou vyplývat ze zavedení nových technologických řešení, aby s pomocí těchto rozborů bylo možno řídit a podporovat další rozvoj k optimálnímu užitku a minimalizaci škod. V následujících letech získal obor TA („technology assessment“, hodnocení techniky) pevné místo i v dalších zemích, především v Kanadě, Anglii, Francii, Německu a Holandsku (v mnoha zemích se na této činnosti podílejí parlamentní orgány a sdružení spotřebitelů). Svaz německých inženýrů definuje odpovídající pojem („Technikbewertung“) následovně:

„Hodnocení techniky znamená plánovitý, systematický, organizovaný postup, který: – analyzuje stav určité techniky a její vývojové možnosti; – oceňuje bezprostřední i zprostředkované technické, hospodářské, zdravotní, ekologické, lidské, sociální a další dopady této techniky a možných alternativ; – v souladu se stanovenými cíli a hodnotami tyto důsledky posuzuje nebo také podporuje další žádoucí vývoj; – na základě toho vypracovává možnosti jednání.“ (Překlad in W. Drozenová, *Technika a lidské hodnoty*, 1995). Tyto postupy se měly stát nástrojem k tomu, aby veřejnost mohla v demokratické diskusi hájit své zájmy, zatímco nestranný výklad expertů jednotlivých oborů je nezbytným předpokladem, aby laici mohli zaujímat informované stanovisko.

Od původního zaměření na otázky životního prostředí se úkoly sociálního hodnocení vědy a techniky postupně rozšířily i na posuzování dopadů na sféru sociální, což vyžadovalo využívání výsledků společenských věd. Od systému včasného varování před možnými riziky se zaměření přesunulo postupně k úkolu prognózování a posléze i vědomému konstruování budoucích změn. Zároveň dochází k rostoucímu zájmu veřejnosti o vědecký a technický rozvoj.

Souběžně s hodnocením techniky se rozvíjí vědní politika, která jakožto obor systematických studií je rovněž poměrně novou oblastí. Zájem státu o rozvoj vědy sice vzrůstá již od tzv. vědecké revoluce sedmnáctého století, kdy byla založena řada vědeckých institucí a díky matematizaci se věda stávala použitelnou pro praktické cíle, ale o vědní politice jako systematicky organizované činnosti směřující k rozvoji vědeckého a technického výzkumu i využití tohoto rozvoje pro obecné politické cíle můžeme hovořit až po druhé světové válce – dřívější úsilí vlád o hospodářskou politiku (a s ní spojenou podporu technického rozvoje) můžeme nazvat nanejvýš prehistorií vědní politiky.

Ustavení vědní politiky, ale i etiky vědy v dnešním smyslu, se dává do souvislosti se vznikem atomové bomby. Manhattan Project představoval politické zadání, vytvoření jaderné zbraně bylo v době války prvořadým úkolem. Odpovědnost za její následné použití byla však už hodnocena rozporuplně, vznikla otázka, zda celá váha odpovědnosti leží jen na straně politiků, anebo částečně i na straně vědců, kteří se na vytvoření zbraně podíleli.

Na první etapu vědní politiky navazuje etapa cílevědomé podpory vědeckotechnického rozvoje, jež později (během sedmdesátých let) přechází v přehodnocení od orientace na čistě kvantitativní růst k požadavkům na kvalitativní stránku rozvoje, který bere zřetel na sociální přijatelnost a ekologické hodnoty (Brooks Report, 1971). Od osmdesátých let minulého století se již postupně přesouvá zájem vědní politiky k všestranné podpoře inovací a podnikatelských aktivit.

Vývoj jaderných zbraní a jaderné energie vůbec vedl k proměně pohledu na vědu ze strany veřejnosti i vědců samotných. Významným počinem v etice vědy bylo založení pugwashského hnutí jadernými vědci, kterému předcházelo vydávání Bulletinu jaderných vědců. Joseph Rotblat, jediný z účastníků Manhattan Project, který z důvodů svědomí odmítl pokračovat na vývoji atomové zbraně a později se zasloužil o rozvoj hnutí jaderných vědců i veřejnosti za jadernou bezpečnost, získal v roce 1995 Nobelovu cenu míru, která byla zároveň oceněním pugwashského hnutí, v němž dlouhou řadu let působil. Předání této ceny bylo zároveň vyjádřením odporu světové veřejnosti vůči jaderným pokusům, které tehdy Francie prováděla v Tichomoří. Nejen možnost narušení životního prostředí, ale i rovnováhy sil v disponování jadernými zbraněmi je otázkou politické, ale tím i etické odpovědnosti. Jednou ze závažných otázek je informování občanů. (V bývalém Československu došlo v jaderné elektrárně Jaslovské Bohunice k řadě poruch, z nichž nejvážnější se stala v roce 1977 a vedla ke zrušení části provozu – starší části A1 –, aniž tehdejší režim umožnil občanům Československa získat jakékoli oficiální zprávy.) Důvěra veřejnosti vůči bezpečnému využití jaderné energie pro mírové účely byla znovu otřesena nedávnou havárií ve Fukušimě. Aktivita za úplné zrušení činnosti jaderných elektráren však těžko mohou být úspěšné, pokud nebude za ně nalezen jiný, adekvátní zdroj energie (a systém nebude nastaven na větší úspornost ze strany firem i jednotlivců).

Další okruh otázek, který již od druhé světové války do etiky vědy neodmyslitelně patří, je oblast lékařského výzkumu a genového inženýrství. Součástí Norimberského procesu byly i procesy s nacistickými lékaři, které se konaly v letech 1946–1947. Dokumentace tohoto procesu, kterou vydal A. Mitscherlich spolu s F. Milkem v roce 1949 pod názvem Věda bez lidskosti, seznámila veřejnost s řadou zločinů, zejména s pokusy na lidech prováděnými v koncentračních táborech. V důsledku těchto odhalení vznikl hned na místě Norimberský kodex, v němž je formulováno deset pravidel pro biomedicínský výzkum na živých lidech a který byl začleněn do Všeobecné deklarace lidských práv.

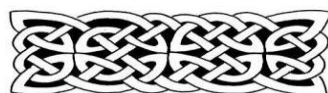
V roce 1948 pak byla vyhlášena Ženevská deklarace Světové lékařské asociace (upravená v letech 1968, 1983 a 1994), která na něj navázala. Jak známo, tradice lékařské etiky existovala již od starověku a byla formulovaná v Hippokratově přísaze, jejíž součástí je zásada chránit život pacienta a jeho prospěch. Morální zásady lékařské profese našly tedy již daleko dříve výraz v lékařské etice i v zákonech, včetně zákonů německých: byla v nich jasně vyslovena i zásada, že účast v lékařských experimentech se musí omezit na plně informované kompetentní osoby, které k tomu udělily svobodný souhlas (pruský předpis na ochranu osob z roku 1900). V roce 1931 však byl tento předpis modifikován tak, aby se týkal již jen těch osob, které byly pokládány v nacistickém systému za plnohodnotné – přestal se vztahovat na osoby židovského původu, na politické odpůrce, na některé lidi postižené apod.). (Drozenová et al.: Etika vědy v České republice)

Navzdory jasně vysloveným zásadám v dokumentech o lidských právech byly i později některé z těchto etických principů porušovány v řadě zemí (v některých případech i v poválečném Československu). Posléze skandální odhalení pokusů na lidech bez jejich informovaného souhlasu v USA vedlo k vytvoření zvláštní komise (National Commission for the Protection of Human Subjects of Biomedical and Behavioral Research, 1974–78). Veřejnost v USA byla v té době na změny směrem k větší demokracii připravena hnutím za občanská práva a za rovnoprávnost černochů, práva žen, postižených atd., takže práva pacientů včetně probantů (osob, na nichž se výzkum provádí) byla pokládána za další pokrok v ochraně minorit. V roce 1979 byla publikována závěrečná zpráva uvedené komise – tzv. Belmont Report (Belmont Report: Ethical Principles and Guidelines for the Protection of Human Subjects of Research), v níž jsou v ní vytyčeny tři základní principy bioetiky: Respekt k osobám (který zahrnuje princip autonomie i požadavek ochrany pro osoby s omezenou či sníženou autonomií), prospěšnost a spravedlnost. Princip prospěšnosti je hippokratovským požadavkem „především neškodit“, ale má zahrnovat i snahu o co největší prospěch probanta. Na tuto zprávu navazuje snad nejvlivnější spis bioetiky, Principy biomedicínské etiky (Principles of Biomedical Ethics) T. Beauchampa a J. Childresse, který vyšel v přepracované podobě v řadě vydání. (Tom Beauchamp byl i členem zmíněné Národní komise a oba tyto významné spisy tak vznikaly zároveň.) Požadavek autonomie osoby je spjat s povinností získat její informovaný souhlas s účastí ve výzkumu, který zase vyžaduje, aby daná osoba dobře rozuměla relevantním souvislostem a nestala se tedy obětí manipulace (odtud plyne povinnost poskytnout pravdivé informace). Zásadním mezinárodním dokumentem pro dnešní bioetiku je tzv. Úmluva z Ovieda, přesným názvem Úmluva na ochranu lidských práv a důstojnosti lidské bytosti v souvislosti s aplikací biologie a medicíny, schválená 1997 (ratifikovaná i ČR, kde má platnost zákona od r. 2001).

Vznik nových problémů bioetiky byl spjat s možnostmi klonování (zákaz klonování lidské bytosti je součástí Úmluvy z Ovieda) a fertilizace in vitro, umožňující využití „přebytečných“ embryí pro výzkum na kmenových buňkách (např. v USA byl zrušen zákaz pokusů s lidskými embryonálními kmenovými buňkami až v r. 2009, s nástupem prezidenta Baracka Obamy do úřadu). Mezi diskutované otázky dále patří neurotika a etické meze genových manipulací.

Celá řada etických, ale i právních otázek je spjata s rozvojem vyspělých informačních technologií. V zásadě do této oblasti patří veškeré otázky spojené s informačními systémy a jejich využitím až po otázky masmédií. K filosofickým otázkám zde patří zejména oblast antropologických důsledků umělé inteligence: již v osmdesátých letech minulého století se objevovaly varovné hlasy, upozorňující na nebezpečí redukce lidského myšlení na zpracování informací analogické počítačovému, přičemž se ztrácejí ze zřetele speci-

ficky lidské „ideje“, které představují kulturní dědictví – a jsou něčím více než nahromaděním faktů (T. Roszak: *The Cult of Information*, 1986). Od sedmdesátých let minulého století se vytvářely zákony a etické kodexy, jejichž záměrem bylo regulovat zacházení s informacemi; zvláštní význam má zachování soukromí osob a důvěrnosti informací, ale i oprávněný přístup osob k informacím, na které mají právo (např. k informacím o vlastní osobě, ve zdravotnictví apod.). Člověk má právo na informace, které slouží jeho vzdělání, což má velký význam pro rozvoj vědy; dilema vzniká tam, kde se jedná o ochranu duševního vlastnictví a patenty. Současné prolínání vědy a techniky umožňuje vznik sporů (např. v biomedicíně), zda se jedná o objev, který – jakožto součást vědy – musí být zpřístupněn veřejnosti, anebo o technickou inovaci, která – jakožto součást techniky – může být patentována a komerčně využita.

Příspěvky předkládaného sborníku ze studentské konference *Etika a věda: etická dilemata ve vědecké práci* mají nestejný rozsah, úroveň i odborné zaměření. Rozdělili jsme je do dvou hlavních bloků, které zhruba odpovídají tematickému zaměření. První část pod názvem *Současné úkoly etiky vědy* obsahuje obecnější a popisněji orientované příspěvky, druhou jsme nazvali *Filosofické a metodologické problémy* a do ní jsme zahrnuli texty, které jsou zaměřeny na nějaký specifický problém. Slovenské příspěvky ponecháváme v originále.

Jako první jsme zařadili text „Etické problémy ve výzkumu“ Denisy Gujdové z Prešovské univerzity. Její příspěvek představuje obecný úvod do problematiky, který není problémově orientovaný, ale na základě prostudované literatury podává shrnutí základních pojmů a definic. V úvodu upozorňuje na historické proměny ve vztahu etiky k vědě, dále stručně shrnuje pojem etiky a vysvětluje s odkazem na práci H. Janotové (*Profesní etika*, 2005), co je etika profesní; v části o etických kodexech se opírá o známou Lukničovu práci *Čtvrtý rozměr podnikání – etika* (1994). Vědecký výzkum je v práci charakterizován jen stručně, podrobnější je část „Etika ve vědecké práci“, která zřejmě představuje jádro příspěvku; vedle toho, že podává souhrn pravidel pro některé výzkumy (konkrétně s lidmi jako objekty výzkumu), uvádí i rozlišení dvou základních oblastí, a to etiku výzkumné práce jakožto práce podléhající obecným pravidlům vědeckého provozu, a práce s účastníky výzkumu, na kterou se vztahují speciální pravidla (autonomie; informovaný souhlas; nikomu neškodit; dodržovat spravedlnost atd.)

Lucia Štefánová, autorka příspěvku „Environmentálna etika a veda“, je rovněž doktorkou Prešovské univerzity. Zaujala ji otázka odpovědnosti člověka, který díky svému disponování vědou a technikou radikálně mění životní prostředí a jeho působení přináší řadu negativních důsledků na přírodu. Politické a ekonomické struktury přitom vedou ke kolektivní nezodpovědnosti v honbě za blahobytem a ziskem. Autorka prostudovala k tématu poměrně rozsáhlou literaturu, která ji přivedla k poznání, jež vystihuje citát ze Skolimowského: „sme najmocnejšou civilizáciou, aká kedy existovala. Ako jednotlivci však patríme k najbezmocnejším ľuďom, akí kedy existovali“ (H. Skolimowski: *Živá filozofia. Ekofilozofia ako strom života*, 1999). Tento paradox není ze strany jednotlivce překonatelný, avšak hodnotové změny musí vždy u jednotlivců začít. Prosazení ekologické etiky a politiky se stává čím dál více otázkou přežití lidstva, a proto je nutné nalézt konsenzus ve formě umírněného antropocentrismu, který chrání přírodu (také) v zájmu

člověka. Člověk jako bytost disponující rozumem i hodnotami musí „prijatím novej etiky ... za pomoci nových poznatkov vo vede (ktoré vo svojej podstate predstavujú návrat ku koexistencii s prírodou) zastaviť deštrukciu prostredia a zmeniť nie len súčasnosť, ale aj ďalšiu budúcnosť.“

Príspevek „Etika vedy a nové technologie (Máme sa báť strojov?)“ je dílem Lubice Blumensteinové z Katolíckej univerzity v Ružomberoku a Lýdie Blumensteinové z Ostravskej univerzity v Ostravě. První část je věnována vztahu veřejnosti a vědy. Údaje EU z výzkumu veřejného mínění, který je uveřejněn v Eurobarometru (2001) ukazují, že téměř polovina obyvatel se o vědu příliš nezajímá, ale věda jako instituce se těší poměrně značné důvěře veřejnosti, třebaže už na ni nespolehá v řešení celosvětových otázek. V otázce, zda jsou sami vědci zodpovědní za zneužití svých objevů, je veřejnost naprosto nejednotná (42,8 % souhlas, 42,3 % nesouhlas). Vznikla řada nových oblastí, které zvláště v souvislosti s robotikou a biotechnologiemi vyvolávají obavy ze zneužití. Druhá část příspěvku se zabývá otázkou, zda počítače mohou myslet, a to na podkladě Searlovy práce „Mohou počítače myslet?“ (J. Searle: Mysl, mozek a věda, 1994), v níž Searle tuto možnost pro digitální počítače výslovně odmítá: myšlení je biologický fenomén, „vědomí, intencionalita, subjektivita apod., patří k biologické životní historii, právě tak jako růst, rozmnožování, vylučování žluči a trávení“. Lidské myšlení je vázáno na tělo. V závěrečné části se příspěvek odvolává na koncepci člověka v Základech filosofické antropologie F. Rivetti Barbòové.

Príspevek Petry Nekovářové z Masarykovy univerzity v Brně „Náhradní mateřství z pohledu etického a sociálního (Matkou na dobu určitou aneb náhradní mateřství)“ otevírá okruh problémů bioetiky a zdravotnické etiky, v současných debatách velmi aktuální díky nebývalé širokým možnostem spojeným s technizací medicíny. Stať řadíme do první, obecné části sborníku, neboť je pojata jako pokus o výčet hlavních problémů, které v dané oblasti existují, aniž si činí nárok na vlastní řešení či vymezení filosofického východiska. Na konkrétním tématu se tak ukazuje prolínání biologických, zdravotních, sociálních, ekonomických a právních otázek, které musíme brát v úvahu při snaze o adekvátní etický přístup. V závěru své stati klade autorka důraz na právní řešení, které je v různých zemích nejednotné, avšak z hlediska jednotlivých států potřebné. Otázka, jaký je vztah samotné etiky k určitému konkrétnímu a kulturně zakotvenému právnímu řešení, už zůstává mimo horizont práce.

Do druhé části – Filosofické a metodologické problémy – byly zařazeny problémově a filosoficky orientované texty.

Príspevek Dalibora Váhaly z Ostravskej univerzity „Evoluční etika a teorie her“ byl na konferenci doprovázen velmi zdařilou a dobře připravenou prezentací, jejíž podklady poskytl k uveřejnění ve sborníku.

Tomáš Ondráček z Masarykovy univerzity ve svém příspěvku „O jednom omylu“ („moralistický omyl“) poukazuje na etické problémy spjaté s hodnotovými souvislostmi vědeckých výzkumů, na něž upozornil americký biolog Bernard David Davis v roce 1978 ve stati The moralistic fallacy v časopise Nature. Název „moralistický omyl“ je odvozen od Humovy formulace „naturalistického omylu“, který spočívá v logicky neoprávněném přechodu z oblasti faktů do oblasti hodnot; moralistický omyl, při němž dochází k extrapolaci morálních hodnot do světa faktů, má být podle Davise jeho zrcadlovým

obrazem (o tom, zda je mezi nimi symetrický vztah, by se však dalo podle našeho názoru polemizovat). Ondráček si klade jiné otázky – zda tento druh omylu je běžný i ve vědě a jaké jsou jeho důsledky. Tím, že se věda řídí požadavky morálky a politické korektnosti, dochází k blokování některých možností výzkumu. To je zvláštním problémem v některých typech studií, jako je např. změření inteligence a její korelace k různým etnickým skupinám apod. V návaznosti na Davise autor vychází z názoru, že dobré či špatné nejsou poznatky, ale až jejich aplikace, a z toho vyvozuje, že věda by měla být hodnotově neutrální, tedy zbavená hodnotových, resp. ideologických předpokladů. Věda je chápána jako čisté poznání, které je buď adekvátní či neadekvátní (nikoli jako činnost, jejíž zaměření je sociálně a dějinně podmíněné). Poněkud překvapivě autor tento požadavek přenáší i do oblasti na filozofie, kde „teorie nejsou hodnoceny na základě své užitečnosti či konzistentnosti“, a kriticky poukazuje na „neustálé snahy o různorodé vymezení pojmu věda, které je postaveno na představě toho, co za vědu považovat chceme“.

Příspěvek Michala Stránského rovněž z Masarykovy univerzity v Brně „Lhát vědu“ se zabývá otázkou přípustnosti lži jakožto vědomého klamu v procesu vědecké práce. Autor dospěl k názoru, že lhaní výsledků výzkumu přímo odporuje smyslu vědy, ale za určitých okolností je morální některé výsledky (dočasně) utajit, aby nebyly vystaveny zneužití; naproti tomu v procesu samotného získávání výsledků je za určitých okolností klamání účastníků výzkumu mravně přípustné, nakolik není možné adekvátních výsledků dosáhnout jinou cestou. Přitom se autor odvolává jmenovitě na psychologické experimenty Stanleje Milgrama z roku 1963 a staví se na stranu těch, kdo tyto experimenty obhajují jako prostředek k získávání vědeckých poznatků. Pro doplnění můžeme v této souvislosti uvést, že etická přípustnost těchto experimentů byla diskutována m. j. v rámci 44. Mezinárodního filmového festivalu AFO (2009), kde byly promítány dokumenty o tomto experimentu; anketa i názory odborníků ukázaly v této věci nejednotnost (z publikací k této diskusi viz např. W. Drozenová, Experimenty na lidech? Příspěvek k diskusi k etice vědy. In: Filosofický časopis 57, 2009, č. 3, s. 423–436).

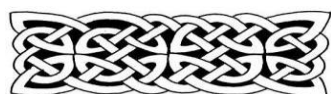
Na závěr bloku o filozofických a metodologických problémech jsme zařadili poměrně rozsáhlý a obsažný text doktoranda Masarykovy univerzity Libora Tesaře „Virtuální realita“. Tento příspěvek je orientován na obecnější souvislosti současné vyspělé techniky a její antropologické důsledky, jmenovitě ty, které jsou spojeny s využíváním počítačových simulací. V úvodní části se autor zaměřil na filozofické uchopení samotného jádra techniky, přičemž vychází z Heideggerova pojetí a pojmů. Technika je tak představována jako jistý způsob odkrývání, ale zároveň i jako způsob tzv. „vymáhání“ (Herausfordern), které je umožněno díky přírodovědě: díky ní lidé využívají přírodu jako souhrn předmětů, které mají jisté funkce, příroda se stává zjednatelnou. „Gestell“ shromažďuje vše (jednotlivé stellen) do vymáhajícího odkrývání. Gestell člověku „zakrývá bytnost techniky“, „zakrývá nám samotné odkrývání i samotné lidství“. „Ohrožení člověka nepřichází teprve až od (možná) vražedných strojů a technických aparatur. Ohrožení ve vlastním smyslu se člověka týká již v jeho bytnosti.“ U člověka samého je také možnost záchrany, pokud bytnost techniky dokáže pochopit.

Na tomto filozofickém půdoryse rozvádí Tesař dále úvahy o současné problematice virtuální reality a dospívá k náhledu, že prostředky vytvořené spoluprací vědy a techniky při jejím konstruování jsou obtížně kontrolovatelné z hlediska morálních a lidských hodnot, protože jsou regulovány převážně komerčními zájmy. Komerční svět virtuální reality je budován tak, aby na něm člověk ulpěl, při této snaze dochází k psychologické-

mu manipulování uživatelem, takže ten (v určité míře a převážně nevědomě) ztrácí autentický vztah k reálnému světu (zvláště pokud se nejedná o psychicky zralého jedince). Pokud se člověk dlouhodobě pohybuje ve virtuálním algoritmicky prefabrikovaném světě, „nedokáže v reálném světě komunikovat, umí komunikovat pouze ve svém virtuálním (předem daném) světě, kde se setkává s abstraktními objekty. Dokonce i sám sebe začíná považovat za objekt, postupně ztrácí vlastní myšlení... Tento stav nepřetržává jen uvnitř virtuální reality, kde objekt a subjekt vlastně splývá z důvodu technické neosobnosti a nemožnosti vlastního tvůrčího myšlení... Proto se stává, že člověk po vystoupení ze světa virtuální reality ve svém každodenním životě nedokáže komunikovat ve stylu *face to face* a raději usedá za počítač, jen aby se vyhnul přímému kontaktu s jiným člověkem...“ Autor tedy mezi hrozbami, které jsou spjaty s rozvojem médií a informačních technologií, vyzdvihl aspekt negativní proměny samotného člověka, jeho racionality a emocionality.

Zcela mimo dva hlavní bloky příspěvků je na konec zařazena studie Kateřiny Lochmanové z Ostravské univerzity „Trojí odpovědnost ve vědě“, která vychází z kritické analýzy Zdeňky Petákové, podané v eseji O smyslu vědy (2009). Poukazuje na velice zásadní problémy vědeckého provozu, které se týkají instituční roviny vědy, zejména té současné. Instituce vědy svým přílišným důrazem na vykazatelné výkony kladou nepřiměřené nároky na čas a energii jednotlivce, který by těžko mohl obstát v konkurenci, pokud by se chtěl vyhnout úzké specializaci. Toto zaměření pak nutně vede k tomu, že se ztrácí smysl pro celek – jak pro celek vědění, tak i pro celý životní kontext vědeckou činnost přesahující. Z hlediska sociálních důsledků přináší tato konstelace mimo jiné trend k omezování rodinného života, popřípadě úplnou bezdětnost (zvláště u žen) právě těch nadaných, inteligentních, pracovitých a obětavých jednotlivců, což musí nutně v dlouhodobém horizontu negativně poznamenat populaci. „Rychle vykázat (výsledky) se stává nejdůležitějším příkazem doby. Z myslí se vytrácí zájem o celek, nejen o práci ostatních vědních disciplín, ale i o práci kolegů z oboru, pokud ji není možno rychle zúročit pro výsledky práce vlastní. Zájem o celek není panujícím systémem podporován.“ (Petáková, 2009). Toto nastavení systému souvisí s orientací společnosti na hospodářský růst a spotřebu, která vynucuje na vědeckých institucích obhajobu vlastní činnosti na základě pokud možno brzkých a vykazatelných ekonomických přínosů. Intelektuálové „v ubíjejícím a zostřujícím se boji o prostředky veřejné i soukromé“ ztrácejí podmínky ke svobodné tvůrčí činnosti. Podnětná kritická studie je doplněna postřehy z Liessmannovy Teorie nevzdělanosti (Praha, 2008), poukazující na špatně nastavený vzdělávací systém zaměřený úzce na fakta, který je sám „nutnou konsekvencí kapitalizace ducha“. Autorka příspěvku hledá východisko z této krize ve vlivu moudrých osobností, které integrují vynikající morální a intelektuální vlastnosti a mohou být vzorem pro ostatní vědce, zatímco v rovině samotného způsobu financování vědy (včetně odpovídajícího vykazování výkonů) se situace jeví jako více méně neřešitelná.

SOUČASNÉ ÚKOLY ETIKY VĚDY

Etické problémy vo výskume

Ethical issues in research

Denisa Gujdová

Abstrakt

Prudký rozvoj vied a technológií, ktorý sme zaznamenali najmä v 20. storočí a ktorý neustále pokračuje zvýšeným tempom aj v 21. storočí, nás núti stále častejšie k úvahám, že veda, technika, genetické experimentácie, elektronika sú na jednej strane dobré, ak slúžia pre dobré ciele a na prospech ľudí, ale môžu mať aj druhú tvár. Navyše mentalita ľudí 21. storočia, ako to napokon dokumentujú každodenné fakty, je viac pyšná, ako múdra. Odráža sa to v rôznych oblastiach ľudského života: v ekonomike, v politike, v práve, v ekológii, vo výskumoch zameraných na biomedicínsky výskum, umelú inteligenciu alebo aj v oblasti informatiky a masmediálnej kultúry. Tradičná etika so svojimi hodnotiacimi súdmi a rozlišovaním medzi dobrom a zlom už dnes nevie zodpovedne vyriešiť niektoré veľmi komplexné problémy, ktoré priniesol prudký rozvoj modernej technológie a konzumnej kultúry a tiež problémy personálneho charakteru späté so sebaidentitou a sebaidentifikáciou. Kódexy sú jedným z viacerých riešení morálnych problémov výskumu. Budovanie etických kódexov a prizývanie verejnosti k dohľadu nad etikou vedeckého výskumu možno chápať ako spôsob, ktorým sa snažia výskumníci zvýšiť dôveru vo vedu aj výskum.

Kľúčové slová: etika, profesijná etika, etické kódexy, vedecký výskum, etika vo výskumnej práci.

Abstract

The rapid development of science and technology, which we have seen during the 20th century, and which is continuing at an accelerated pace in 21 century, in fact makes us increasingly to consider that science, technology, genetic experimentation, electronics are on one side of good when used for good targets and the benefit of the people, but may also have other cheek. Moreover mentality 21 century, as indeed documenting everyday facts is more proud than wise. This is reflected in various areas of human life: the economy, in politics, in law, in ecology, the research focused on biomedical research, artificial intelligence or even in the field of information and mass media culture. Traditional ethics with their evaluation by the courts and the distinction between good and evil today can not responsibly solve some very complex issues that brought about the rapid development of modern technology and consumer culture, as well as issues of personal character linked to self-identity and self-identification. Codes are one of several solutions to moral problems in research. Building codes of ethics and the inclusion of general public oversight over the ethics of scientific research can be understood as a way of trying to increase the confidence of researchers in science and research.

Keywords: ethics, professional ethics, codes of ethics, scientific research, ethics in research work.

Úvod

Aj veda a výskum v dnešnom svete, tak ako všetky iné oblasti života spoločnosti, nie sú uchránené pred negatívnymi javmi, nie sú svetom sami o sebe, kde by na rozdiel od bežného života boli absolútne dodržiavané profesionálne a etické požiadavky.

Následkom vedecko-technickej revolúcie a rýchleho rozvoja vo svete sa v ostatných storočiach udomácnilo presvedčenie, že čo je možné, je aj dovolené a teda aj dobré, etické. Pred sto rokmi tento princíp bol oprávnený. Keď ľudia vymysleli automobily a lietadlá, bolo to nielen prospešné, ale aj etické. Keď vo farmaceutickom priemysle boli objavené nové liečivá, bolo to osožné a aj eticky správne. Zdalo sa, že vo všeobecnosti platí, čo je fyzikálne, prírodovedecky možné, je aj dovolené a správne.¹

Lenže 6. augusta 1945 zhodili Američania atómovú bombu na Hirošimu a Nagasaki. Ukázalo sa, že materiálne zhotoviť bombu je možné. Ale je tým automaticky dané aj to, že je to dovolené? Dnes sa čin hodnotí ako nie etický, nemorálny, teda nedovolený. Podobne môžeme uvažovať o továrňach, ktoré znečisťujú rieky a životné prostredie. Keď je niečo fyzicky možné, je to aj dovolené?²

Ešte závažnejšie sa tento princíp ukazuje v genetickom inžinierstve, pri výskumoch s ľudským embryom, pri klonovaní, umelom oplodnení, eutanázii alebo interrupcii. Človek si nutne kladie otázku: je všetko dovolené, len preto, že je to možné zhotoviť? Odpoveď nenechá na seba dlho čakať. Zjavne musí prísť mysliaci človek k uzáveru, že rozvoj vedy a techniky bez rozvoja etiky toho, kto je do rozvoja zapojený, vedie do bludiska a nie k pokroku. Nepomáha, ale brzdí. Zdanlivo môže byť úspešný, ale dlhodobo je neudržateľný. Preto je dôležité hovoriť o etike vo výskume. On sa totiž môže obrátiť proti človeku.³

Technika a výskum človeka silno priťahuje, pretože ho vymaňuje z fyzických obmedzení a rozširuje jeho horizonty. Ľudská sloboda je však skutočne sama sebou len vtedy, keď na okúzlenie výskumom odpovedá rozhodnutiami, ktoré sú plodom mravnej zodpovednosti. Tu pramení naliehavosť formácie k etickej zodpovednosti vo výskume. Vychádzajúc z okúzlenia, ktorým technika pôsobí na človeka, je nevyhnutné osvojiť si pravý zmysel slobody, ktorá nespočíva v opojení z totálnej autonómie, ale v odpovedi na výzvu bytia, počínajúc bytím, ktorým sme my sami.⁴

Keď človek nedodržiava princípy etiky a morálky, potom čestnosť, slušnosť a zodpovednosť sú vedľajšie a hlavná je vidina zisku a moci. O etike vo výskume je dôležité hovoriť, ale v kontexte sveta, do ktorého sme ponorení a nemôžeme byť z neho vyňatí.⁵

Definície etiky

Termín „etika“ zaviedol v 4. storočí pred n. l. Aristoteles zo Stageira pre učenie o mravoch a morálke, vedu o tom, ako by sa ľudia mali správať v súkromnom, pracovnom a verejnom živote. Starogrécke slovo „ethos“ sa pôvodne týkalo zvierat a označovalo miesto ich pasenia alebo stajňu, ich správanie a spôsob života. Vo vzťahu k človeku potom „ethos“ znamenal bývanie v rámci určitého spoločenstva, zvyky, obyčaje a mravy spoločné pre všetkých jednotlivcov. Neskôr tento pojem nadobudol význam charakteru individua vzhľadom ku spoločným mravom a nakoniec aj jeho celkovému

¹ FABIAN, A. Etika vo výskume. In: BALOGOVÁ, B. – LYÓCSA, I. – MORAVČÍKOVÁ, A. (eds.). *Výskum v sociálnej práci*. Zborník príspevkov z II. doktorandskej konferencie konanej dňa 4. novembra 2011 na Filozofickej fakulte Prešovskej univerzity v Prešove. Prešov: UK PU, 2011. s. 6-12. [online]. [cit. 2013-04-12]. Dostupné na: http://www.pulib.sk/elpub2/FF/Lyocsa1/pdf_doc/fabian.pdf.

² Tamtéž.

³ Tamtéž.

⁴ Tamtéž – parafráze výroku Benedikta XVI. z roku 2009.

⁵ Tamtéž.

zmýšľaniu, postojom a spôsobom konania. Do latinčiny sa slovo „ethos“ prekladalo ako „mos“. Marcus Tullius Cicero z tohto latinského tvaru vytvoril slovo „moralisti“, tj. mravný.

Človeka, medziludské vzťahy a ľudskú činnosť skúmajú rozličné vedy. Aj etika je jednou z vied o človeku, presnejšie jednou z filozofických disciplín, ktorá skúma ľudské správanie, morálku, a usiluje sa viesť človeka k dobru. Etika vo svojej podstate hľadá všeobecnú zásadu, ktorá by človeku ukazovala, čo má robiť, o čo sa má v živote usilovať, ako sa správať k iným ľuďom.

„Etika, označovaná niekedy ako mravouka, je relatívne samostatnou vednou disciplínou zaoberajúcou sa analýzou mravného zmýšľania a cítenia, problémami mravného rozhodovania, voľbami a zodpovednosťami, mravným rozmerom správania a konania jednotlivých sociálnych subjektov, utváraním a pretváraním mravno-hodnotového vedomia a jeho úlohou v živote individua aj spoločnosti.“⁶

Oxfordský slovník⁷ definuje etiku ako súbor mravných zásad – najmä tých, ktoré ovplyvňujú špecifickú skupinu, odbor alebo spôsob správania. Každý človek žije v inom prostredí, má rôzne vedomosti, má za sebou rôzne skúsenosti a má rôzne normy správania sa a tým pádom má aj rozličný súbor mravných zásad.

Etika je tradične chápaná ako filozofická disciplína, ktorá pomáha človeku poznať, aký má v reálnom živote zaujať postoj. Etika sa zároveň zaoberá kritickou analýzou existujúcich morálnych noriem a predstáv. Nastoluje určité normy a ideály ľudského správania, presadzuje idey o tom, čo má byť, čo je a nie je dobré.

Sociológ Raymond Baumhart⁸ objasňuje, že etické správanie nie je možné definovať ako rovnosť s dodržiavaním zákonov, s náboženstvom, s nasledovaním spoločenských štandardov alebo s pocitmi. Je však týmito faktormi ovplyvnená. Etika sa odvoláva na zaužívané štandardy dobra a zla, ktoré určujú, čo by ľudia mali robiť. Hovorí o rôznych oblastiach – o právach, povinnostiach, prínose pre spoločnosť, spravodlivosti a pozitívnych modeloch správania sa.

Z vymedzenia predmetu etiky vyplývajú aj jej úlohy. Ide najmä o vymedzenie kvalitatívnych hraníc morálky, kedy je nutné z celku ľudských činností a jednaní vyabstrahovať ich mravný aspekt. Ďalšou úlohou je teoretická analýza morálky, filozofické zdôvodnenie jej pôvodu a podstaty, jej úloha v spoločenskom a individuálnom živote a vývojových mechanizmoch morálky. A nakoniec je potrebné zdôrazniť aj normatívny charakter etiky ako vedy.

Zástancomi normatívneho poňatia etiky vychádzajú z predpokladu, že cieľom etiky je vytvárať normy správania, určovať hranice medzi dovoleným a nedovoleným a stanovovať hodnotový obsah jednotlivých mravných javov. Naopak deskriptívne poňatie redukuje úlohu etiky na evidenciu a objasňovanie morálnych faktov, na ich opis a formálne začlenenie medzi ostatné fakty spoločenského a individuálneho života.

Napriek tomu, že by sme si priali humanizovať medziludské vzťahy, žiadna spoločnosť ani profesijná skupina nie je chránená pred neetickým správaním. Subjektívne príčiny neetického správania jednotlivca alebo skupiny je treba hľadať v oblasti potrieb a motívov.

Úlohou aplikovanej etiky je obohacovať oblasť praxe jednotlivých profesií o etické pojmy, hodnoty, princípy a normy, ako aj praktické, etické odporúčania. Medzi disciplíny aplikovanej etiky sa zaraďujú medicínska etika, etika životného prostredia, etika zvierat, etika vedy, profesijná etika, hospodárska etika, bioetika a podobne.

⁶ KŘIVÁNEK, A. *Obecná, sociální a profesní etika*. Brno: Vojenská akademie v Brně, 1999. s. 7.

⁷ BARKER, R. L. *The Social Work Dictionary*. 5 th Edition. Washington, DC: NASW, 2003.

⁸ Citováno dle: BARKER, R. L. *The Social Work Dictionary*. 5 th Edition. Washington, DC: NASW, 2003.

Profesijná etika

Ludia sa vo svojom individuálnom i spoločenskom živote nachádzajú v širokej škále najrôznejších mravných vzťahov, kedy sme svedkami viac či menej sofistikovaných systémov morálnej regulácie konania a správania všetkých zainteresovaných subjektov. Jednou z najvýznamnejších a tiež najprepracovanejších oblastí tejto regulácie je sféra povolania a jeho profesionálneho výkonu. Obzvlášť v posledných desaťročiach vedie dynamický rozvoj vedy, techniky, ekonomiky aj kultúry k stále častejším diskusiám o profesionalizme ako meradle pracovných kvalít odborného výkonu povolania.

Prvé normatívy profesijnej etiky sformuloval najslávnejší lekár staroveku a zakladateľ racionálneho lekárstva, Hippokrates z Koc. Po vzniku prvých profesijných kódexov bola nielen profesionálne, ale aj mravne regulovaná činnosť príslušníkov najrôznejších cechov, administratívnych a súdnych úradníkov, šľachtickej aristokracie, cirkevných hodnostárov, mníšskych rádov, aj vykonávateľov ďalších povolání. Moderná doba, pre ktorú bola charakteristická strojová veľkovýroba, na profesijnú etiku trochu pozabudla, pretože bývalí remeselníci sa stali zamestnancami veľkých podnikov, ktoré sa usilovali iba o zisk. Až v prvej polovici 20. storočia sa opäť začína venovať zvýšená pozornosť podnikateľskej etike a otázka profesijnej etiky sa dostáva do popredia. V súčasnosti nie je ekonomickej činnosti, ktorá by nebola legálne regulovaná zákonmi, ktorých dodržiavanie príslušníkmi tej ktorej profesie, predstavuje iba etické minimum.

Profesijná etika je súčasťou aplikovanej etiky, ktorá reflektuje etické aspekty pohľadov a problémov vznikajúcich v určitom povolaní, je teda druhom pracovnej morálky spoločnosti existujúcej vo forme noriem, predpisov, pravidiel správania, hodnotenia morálnych kvalít dôležitých pre príslušníkov jednotlivých profesií, najmä tých, u ktorých je predmetom práce ľudský jedinec alebo jednotlivé sociálne skupiny spoločnosti.⁹

Poslaním profesijnej etiky je vytvárať koncepciu určitého povolania vo vzťahu ku škále spoločenských hodnôt, ktorým má toto povolanie slúžiť a ktoré mu dávajú vnútorný zmysel. Je nevyhnutné, aby profesijná etika v ľuďoch vypestovala schopnosť samostatnej orientácie v správaní, pri voľbe prostriedkov aj najefektívnejších metód na dosiahnutie cieľa, tzv. profesionálny takt.

Etické kódexy

Prameňom profesijného práva boli spočiatku iba morálne pravidlá, z ktorých sa uplatňovaním v každodennom živote profesie vytvárali uzantie a tradície. Postupne sa ich obsah upresňoval a orgány profesijných organizácií ich začali kodifikovať. Niektoré, najmä základné povinnosti odborníkov, sa navyše transformovali do obsahu platného pozitívneho práva, a preto nemožno profesijné právo považovať len za akési normy fair play, stanovené a interpretované profesijnými organizáciami.

Z hľadiska koncipovaní jednotlivých etických kódexov sa etické normy podľa Krskovéj¹⁰ delia na:

- Etické kánony (štandardy, kritériá) sú axiomatické normy vyjadrujúce aspiráciu povolania, teda najvšeobecnejšie požiadavky na kvalitu a profesijné jednanie odborníka.
- Etické princípy (úvahy, argumenty) sú konkretizáciou a istým zdôvodnením kánonov, umožňujú pochopiť dôvody, ktoré viedli k stanoveniu kritérií jednania odborníka a slúžia ako návod pre riešenie konkrétnych situácií.
- Disciplinárne pravidlá špecifikujú, konkretizujú činnosť požadovanú princípmi a zároveň v nich nachádzajú oporu a zdôvodnenie. Tieto pravidlá stanovujú mi-

⁹ JANOTOVÁ, H. et al. *Profesní etika*. Praha: Eurolex Bohemia, 2005.

¹⁰ KRŠKOVÁ, A. *Etika právnického povolania*. Bratislava: Vydavateľské oddelenie PF UK, 1994.

niálnu úroveň, ktorú odborník musí rešpektovať, ak sa chce vyhnúť disciplinárnemu postihu.

Jedným z najdôležitejších regulátorov etického správania v hospodárskej praxi sa stali tzv. etické kódexy, ktoré predstavujú súhrn základných etických pravidiel a noriem, rešpektovanie ktorých zabezpečuje orientačné minimum etiky v správaní subjektov. Primárnym cieľom takého profesionálneho kódexu je zaviazať príslušníka danej profesie na jednanie podľa morálnych noriem, apelovať na profesijnú hrdosť a viesť k správne chápanej solidarite, obhajujúcej dôstojnosť daného povolania.

Odborná literatúra hovorí o rôznych typoch etických kódexov. Luknič¹¹ ich klasifikuje do troch typov:

- Ašpiračný kódex, ktorý je výpoveďou ideálov, ku ktorým by sa v praxi malo smerovať. Odhliadnuc od všeobecných predstáv o dobre a zle, ich realizácia je náplňou celkového ľudského snaženia.
- Výhovný kódex, ktorým sa rozumejú presne určené ustanovenia s obsiahlym opisom (komentárom) a interpretáciou. Dôležitým zámerom je tu ukázať, ako môže byť kódex nápomocný pri riešení etických problémov, spätých s profesionálnou praxou.
- Regulačný kódex, ktorý zahŕňa súbor detailných pravidiel riadenia profesionálneho správania a slúži aj ako základ pre riešenie sťažností. Reálne presadenie týchto pravidiel sa predpokladá prostredníctvom systému monitorovania a aplikáciou sankcií za nedodržiavanie etického kódexu.

Napriek množstvu rozličných koncepcií a modelových vzorov, neexistuje reálne žiaden etický kódex, ktorý by mohli manažéri a zamestnanci tej – ktorej organizácie aplikovať výhradne na svoje podmienky, resp. účelne kombinovať prvky spomínaných troch typov. Rozhodnutie o tom, ktorý typ etického kódexu bude v danom časovom momente primeraný pre konkrétnu firmu alebo profesiu, bude nevyhnutne odzrkadľovať zmes pragmatických a normatívnych úvah.

Etické kódexy majú prinajmenšom sedem funkcií, ktoré vo svojom súhrne vyjadrujú základné vzťahy medzi profesiou a ich nositeľmi, klientmi a širšou spoločnosťou. Tieto funkcie vyjadrujú etiku ako:¹²

- zmocňujúci dokument,
- zdroj verejného hodnotenia,
- profesionálnu socializáciu,
- zvýšenie firemnej reputácie a dôvery verejnosti,
- prevenciu neetického správania,
- podporný systém,
- nápravu.

Ku každému pokusu o hodnotenie kvality etického kódexu pritom treba pristupovať s vedomím, že žiadna jeho funkcia sama osebe nemôže plne vysvetliť význam a konkrétny dopad existencie kódexu. Takýto pohľad bude potom oveľa presvedčivejší, než pohľad odtrhnutý od reality mnohých záujmov, ktorým kódex slúži a ktoré obsluhuje.

Účinný etický kódex by mal mať tri hlavné kvalitatívne charakteristiky:¹³ Mal by byť jasný a zrozumiteľný pre priemerného jednotlivca. Pojem jasnosti sa týka absencie viacznačnosti (nejednoznačnosti), pochybnosti alebo vágnosti. Aby dokument bol jasný, musí byť napísaný zrozumiteľne, výstižne, presne a presvedčivo.

¹¹ LUKNIČ, A. S. *Štvrtý rozmer podnikania – etika*. Bratislava: SAP – Slovak Academie Press, 1994.

¹² LUKNIČ, A. S. *Štvrtý rozmer podnikania – etika*. Bratislava: SAP – Slovak Academie Press, 1994.

¹³ LUKNIČ, A. S. *Štvrtý rozmer podnikania – etika*. Bratislava: SAP – Slovak Academie Press, 1994.

Mal by byť vyčerpávajúci a mal by obsiahnuť čo najviac dimenzií správania firmy. Politika, ktorá tvrdí, že zamestnanci by mali byť „čestní a dôveryhodní, resp. spoľahliví vo všetkých vzťahoch“, spĺňa oba spomenuté atribúty: tak jasnosť, ako aj plnú zrozumiteľnosť.

Musí byť vymáhateľný, s presným opisom očakávaného správania i správania, ktoré vedie k jeho porušovaniu, ako aj s presným vymedzením trestov za nedovolené prekročenie zásad kódexu.

Tresty, resp. sankcie treba vysvetliť z troch dôvodov:¹⁴

- na udržanie jasnosti a úplnosti kódexu,
- na to, aby sa jednotlivcovi dala príležitosť rozhodnúť sa, či nepríslušné správanie je hodné stanoveného trestu,
- na zabezpečenie vymáhateľnosti kódexu, pretože ak tresty za prekročenie kódexu nie sú špecifikované, potom ľudia vykonávajúci neetickú činnosť budú pravdepodobne postupovať tak, ako sa im javí výhodné, buď pre nich samých, alebo pre organizáciu.

Vedecký výskum

Vedecký výskum je mnohotvárna činnosť. Výskumná prax pokrýva široký rozsah ľudského snaženia, najmä tvorbu teórií, konštrukciu modelov, formuláciu a testovanie hypotéz, zber a analýzu dát, overovanie skorších prác a vývoj nových metódik. Výskumníci vyvíjajú rad ďalších aktivít, ako vzájomná komunikácia, publikácie, šírenie a využitie výsledkov výskumu, prehľady a hodnotenie prác iných výskumníkov a vyučovanie a riadenie kolegov a spolupracovníkov.

Na rozdiel od iných tvorivých činností je veda spoločenský a korporatívny podnik. Práca každého vedca vychádza z práce ostatných vedcov, je spravidla vedená v spolupráci s kolegami a ovplyvňuje prácu nasledovníkov. Treba tiež pripustiť, že medzi vedcami je rovnako široké rozpätie osobných charakteristík, názorov a predsudkov ako v ktorejkoľvek inej spoločenskej skupine, a že spôsoby, ktorými sa vedci snažia dosiahnuť svoje ciele a interpretovať svoje údaje, môžu byť výrazne ovplyvnené ich osobnými vlastnosťami, ich rebríčkom hodnôt i spoločenskými vplyvmi.

Vedci sú zodpovední za vytváranie, uchovávanie a prenos vedomostí vo svojom odbore. Môžu slobodne určovať smerovanie výskumu a zodpovedajú za udržiavanie a rozvoj základných hodnôt a noriem vedeckého bádania. Zvlášť potom je ich povinnosťou vštepovať tieto normy svojim mladým kolegom. Existuje rad dôkazov prospešnosti týchto tradícií a samoregulačných mechanizmov pre spoločnosť. Od každého, kto sa zúčastňuje vedeckého výskumu, sa právom očakáva dodržiavanie týchto prísnych noriem a každej jeho zlyhanie zasluhuje osobitnú pozornosť.

Základom správnej vedeckej praxe sú teda nasledujúce kľúčové princípy:

- absolútna integrita prax, vyučovanie a administrácia vedy,
- transparentnosť,
- kritické vedenie výskumu bez predsudkov,
- dodržiavanie najvyšších profesionálnych a morálnych štandardov.

Tieto princípy poskytujú základy, na ktorých sú vystavané normy najlepšej praxe. Vo vnímaní toho, čo je správne, došlo v posledných rokoch k významným posunom, sčasti na základe skúseností a sčasti ako výsledok širších zmien (napr. vo vzťahu medzi prístupom k informáciám a zachovaním dôveryhodnosti). Stále častejšie sa predpokladá, že dobre

---

¹⁴ LUKNIČ, A. S. *Štvrtý rozmer podnikania – etika*. Bratislava: SAP – Slovak Academic Press, 1994.

zavedené zásady správnej praxe budú explicitne formulované vo forme písaných smer-
níc či kódexov, ktoré by boli pravidelne preverované.

Etika vo výskumnej práci

O žiadnej činnosti sa nedá s istotou povedať, že je eticky neutrálna. Etické aspekty má celý výskumný proces. Aj výber témy je etickou otázkou. Chápanie etického rozmeru však nie je stále. V druhej polovici 20. storočia sa pomerne dynamicky menili podmienky aj formulácie etiky výskumu, vzťah medzi etikou ľudských vzťahov a etikou vo výskume. Poznanie sa prestáva chápať ako cieľ, ktorému sa dá, alebo je potrebné všeličo obetovať. Pre poznanie nie sme ochotní tolerovať bolesť a poníženie ľudí a ani iných živých bytostí.

Kódexy sú jedným z viacerých riešení morálnych problémov výskumu. Budovanie etických kódexov a prizývanie verejnosti k dohľadu nad etikou vedeckého výskumu možno chápať ako spôsob, ktorým sa snažia výskumníci zvýšiť dôveru vo vedu aj výskum.

Realizovanie výskumu je teda špecifickou odbornou činnosťou, ktorá si vyžaduje zvláštnu etickú pozornosť. K najdôležitejším nástrojom, ktoré môžu usmerňovať etické aspekty výskumnej činnosti patria už spomínané profesijné etické kódexy a preto vo všetkých fázach výskumnej činnosti by mali výskumníci pristupovať k etickému kódexu s aktívnym, osobným a disciplinovaným etickým vedomým zodpovednosti za jeho praktickú i morálnu stránku.

Súčasný základný princípy kódexu EÚ RESPECT sú:

- Dodržiavanie vedeckých zásad.
- Súlad so zákonom (informovanosť skúmaných, uznávanie práv skúmaných, zais-
tenie dôvernosti údajov, tj. základné etické požiadavky fixované ako právne nor-
my).
- Vyhýbanie sa spoločenskej a osobnej ujme (dobrovoľnosť, záujmy slabších, zo-
hľadňovanie názorov všetkých).

Podľa Rady medzinárodných organizácií lekárskeho vied a ďalších subjektov najdôle-
žitejšími etickými princípmi, ktorými sa musí riadiť súčasný výskum, sú výskumu:¹⁵

- autonómia a sebaurčovanie skúmaných nesmú byť poškodené či zmenšované,
- nespôsobovanie ujmy (ako minimalistická verzia povinnosti prinášať dobro),
- spravodlivá distribúcia nákladov a prospechov.

K etickej príprave výskumného projektu teda patrí najmä zväzovanie minimalizácie ri-
zík:

- záujmy účastníkov výskumov musia byť postavené nad osobné záujmy vý-
skumníka alebo záujmy výskumného projektu,
- výskumník zväzuje potenciálne dôsledky pre jednotlivcov a spoločnosť predtým,
než ich osloví,
- výskumník predloží návrh výskumu pred jeho realizáciou na nezávislé vedecké
a etické posúdenie,
- výskumník sa snaží chrániť účastníkov výskumu pred fyzickým, psychickým
a emocionálnym trápením, ohrozením, poškodením alebo núdzou,
- výskumník sa uistí, že súkromie a dôstojnosť účastníkov výskumu budú náležite
chránené.

---

¹⁵ ANTLE, B. J., REGEHR, Ch. Beyond Individual Rights and Freedoms: Metaethics in Social Work Research. *Social Work* 48 (1), pp. 135-144. s. 136.

Na základe uvedeného etické otázky výskumu môžeme rozdeliť do dvoch hlavných okruhov:¹⁶

- prvý zahŕňa etiku výskumnej práce samotnej ako práce vedeckej,
- druhý etické zásady práce s účastníkmi výskumu.

Pri samotnej výskumnej práci by výskumník nikdy nemal strácať objektívny nadhľad.¹⁷ Stane sa, že vo svojom výskume odhalí také informácie, ktoré sú v rozpore s jeho pôvodnými predstavami, ba im odporujú. Nesmie podľahnúť pokušeniu takéto údaje upravovať. Je to jedno z najväznejších zlyhaní výskumníka ako vedca i ako osobnosti.¹⁸

Výskumník by nemal svoju rolu a pozíciu využívať na iné účely, ako je napr. budovanie si pozície v skúmanej firme či organizácii, pre ktorú pracuje, a najmä týmto budovať svoje mocenské postavenie na vysokej škole, nemal by využívať ani ovplyvňovať zo svojej pozície skúmané osoby.¹⁹

Výskumník by mal byť nezávislý od zadávateľa výskumu, jeho úlohou nie je presadzovať záujmy sponzorov, ale riešiť výskumný problém bez ohľadu na ich zábery a priania. Pokiaľ nedokáže týmto tlakom čeliť, nemal by úlohu výskumníka v takom prípade prijať. Nikdy sa nesmie podieľať na zneužití výsledkov výskumu. Je povinný uvádzať výsledky neskreslené a v prípade ich deformácie zadávateľom uviesť ich na pravú mieru.

Keďže výskumník pracuje s ľuďmi a publikuje o ľuďoch, je neobyčajne dôležité, aby rešpektoval minimálne etické zásady výskumu a zásady práce s účastníkmi výskumu, ku ktorým patrí:

- Dobrovoľná účasť subjektov vo výskume. Výskumník nesmie nútiť skúmané osoby do výskumu. Nesmie použiť formu otvoreného alebo skrytého nátlaku na to, aby získal ich súhlas s účasťou vo výskume. Skúmaná osoba má právo vystúpiť z výskumu bez toho, aby preto znášala prípadné následky.
- Informovanie o výskume. Výskumník musí zrozumiteľným spôsobom a v primeranom rozsahu informovať skúmané osoby o ich úlohe vo výskume a o časových a ďalších podmienkach, v ktorých bude výskum prebiehať. Bude ich informovať aj o tom, akým spôsobom budú údaje publikované.
- Informovaný súhlas. Informovaný súhlas je písomný dokument, ktorý podpisujú skúmaná osoba a výskumník pred začiatkom výskumu. Obsahuje základné údaje o výskume a o pôsobení skúmanej osoby v ňom. Skúmaná osoba svojím podpisom potvrdzuje súhlas s účasťou vo výskume za daných podmienok. V prípade skúmania detí a mládeže tento dokument podpisuje rodič alebo zákonný zástupca. Výskumník svojím podpisom potvrdzuje, že uvedené podmienky výskumu dodrží.
- Neublížovanie. Výskum musí prebiehať tak, aby u skúmaných osôb nedošlo k psychickému, prípade k fyzickému ublíženiu skúmaných osôb. Nesmie dôjsť k nijakej forme ublížovania, ako je napríklad frustrácia, nadmerná únava alebo vyčerpanie.
- Požadovanie len takých informácií, ktoré nie sú v protiklade s etikou. Výskumník nesmie požadovať od subjektov informácie, ktoré nie sú v súlade s etickými normami. Výskumník nesmie skúmaným osobám vnucovať otázky, ktorými explicitne alebo implicitne žiada spoločensky nevhodné správanie.

¹⁶ REICHEL, J. *Kapitoly metodologie sociálních výzkumů*. Praha: Grada, 2009. s. 175.

¹⁷ MIOVSKÝ, M. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Praha: Grada, 2006. s. 75.

¹⁸ REICHEL, J. *Kapitoly metodologie sociálních výzkumů*. Praha: Grada, 2009. s. 175.

¹⁹ REICHEL, J. *Kapitoly metodologie sociálních výzkumů*. Praha: Grada, 2009. s. 177.

- Zachovanie dôvernosti informácií o účastníkoch výskumu. Výskumník musí považovať osobné údaje skúmaných osôb za dôverné a nesmie ich zverejňovať vo výskumnej správe alebo inom dokumente. Týka sa to napríklad nielen mena a priezviska skúmanej osoby, ale aj názvu inštitúcie. Ak výskumník potrebuje skúmané osoby označiť kvôli rozlíšeniu, prideli im kód alebo pseudonym.
- Korektné spracovanie dát výskumníkom. Výskumník nesmie svoje výskumné údaje zámerne zmeniť, selektívne vypúšťať (vynechať) alebo dokonca vymýšľať. História vedy ukazuje, že veľká väčšina falšovateľov bola skôr či neskôr odhalená, čo výskumníkom zruinovalo ich reputáciu alebo ich pripravilo o akademické tituly (ak išlo o kvalifikačné práce).

Záver

Vďaka vede sa dozvedáme a vieme o mnohých veciach, ale iba vďaka etike tieto veci aj hodnotíme. Dnes môžeme povedať, že naše vedecké poznatky rastú zo dňa na deň, čo je na jednej strane vysoko pozitívne, ale na strane druhej sú podmienené pluralitou informácií, ktorá vedie k strate jednoty chápania, pretože každý sa pozerá zo svojho uhla pohľadu, ovplyvneného relatívnosťou kompetencií. Všetky výskumy, ktoré sa týkajú ľudí, môžu prinášať etické dilemy, ktoré nie je možné vo výskume v žiadnom prípade prehliadať. Všímať si etické aspekty výskumnej činnosti, totiž môže v konečnom dôsledku pomôcť samotnému oboru, v ktorom je výskum realizovaný.

Literatúra

- ANTLE, Beverly J., REGEHR, Cheryl. Beyond Individual Rights and Freedoms: Metaethics in Social Work Research. *Social Work* 48 (1), pp. 135-144.
- BARKER, Robert L. The Social Work Dictionary. 5 th Edition. Washington, DC: NASW, 2003. 493 s. ISBN 0-87101-355-X.
- FABIAN, Anton. Etika vo výskume. In: BALOGOVÁ, Beáta – LYÓCSA, Ivana – MORAVČÍKOVÁ, Alena (eds.) *Výskum v sociálnej práci*. Zborník príspevkov z II. doktorandskej konferencie konanej dňa 4. novembra 2011 na Filozofickej fakulte Prešovskej univerzity v Prešove. Prešov: UK PU, 2011. ISBN 978-80-555-0593-0. s. 6-12. [online]. [cit. 2013-04-12]. Dostupné na: http://www.pulib.sk/elpub2/FF/Lyocsa1/pdf_doc/fabian.pdf.
- JANOTOVÁ, Helena et al. *Profesní etika*. Praha: Eurolex Bohemia, 2005. 96 s. ISBN 80-86861-42-2.
- KRSKOVÁ, Alexandra. *Etika právnického povolania*. Bratislava: Vydavateľské oddelenie PF UK, 1994. 129 s. ISBN 80-7160-065-2. S. 26-27.
- KŘIVÁNEK, Arnošt. *Obecná, sociální a profesní etika*. Brno: Vojenská akademie v Brně, 1999. 78 s. ISBN 80-85960-15-X.
- LUKNIČ, Arnold S. *Štvrtý rozmer podnikania – etika*. Bratislava: SAP – Slovak Academic Press, 1994. 344 s. ISBN 80-85665-30-1.
- MIOVSKÝ, Michal. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Praha: Grada, 2006. 332 s. ISBN 80-247-1362-4.
- REICHEL, Jiří. *Kapitoly metodologie sociálních výzkumů*. Praha: Grada, 2009. 184 s. ISBN 978-80-247-3006-6.

Kontaktné údaje

Mgr. Denisa Gujdová
 doktorandka na Prešovskej univerzite v Prešove FF, Inštitút politológie
 ul. 17. novembra č. 1, 080 01 Prešov, Slovenská republika
 e-mail: denisagujdova@gmail.com

Environmentálna etika a veda

Environmental ethics and science

Lucia Štefánová

Abstrakt

Práca sa zaoberá problematikou environmentálnej zodpovednosti so zameraním sa na etickú dilemu vo vede, ktorá je jedným z činiteľov súčasného stavu životného prostredia. Analýza vývoja človeka odhaľuje postupné, v neskoršom štádiu výrazné zmeny na prostredí, ktoré dokázal človek realizovať vďaka vedeckému rozvoju, pričom dnes môžeme konštatovať, že tento vývoj neprináša iba pozitívne, ale naopak, prináša so sebou aj negatívne, ba priam deštrukčné dôsledky.

Cieľom príspevku je poukázať na absurditu súčasného konania, ktoré často krát abstrahuje od hodnotového základu, spútaného honbou za ziskom a blahobytom. Ak chceme viesť diskurz na tému etickej dilemy vo vede, musíme našu pozornosť zamerať v prvom rade na jednotlivca a jeho hodnotovú dilemu, ktorá ovplyvňuje každodenné konanie, stierajúc individuálnu mieru zodpovednosti, skrývajúc sa za spoločenskú mieru nezodpovednosti.

Kľúčové slová: etika, veda, životné prostredie.

Človek má od prírody ako zbrane
rozumovú schopnosť a morálku...
Človek bez morálky je najbezbožnejšou
a najdivokejšou bytosťou.

Aristoteles

Človek počas svojej existencie obývania planéty Zem prešiel veľkým vývojom. Kým prvotná fáza vývoja človeka sa obmedzovala iba na jeho schopnosť lovu a zberu, ďalší vývoj spojený so zmenou vedomostí a zručností prirodzene ovplyvnil aj konečné možnosti a tým aj dopad na okolitý svet. Odum si spája začiatky civilizácie s človekom, ktorého prežitie si vyžadovalo poznanie prostredia, v ktorom človek žil a ktoré postupne svojou zručnosťou menil.¹ V úvodnej fáze je človek súčasťou prírody, ktorú poznáva a ktorou sa riadi, jeho existencia je úplne závislá na prostredí, ktoré determinuje a limituje jeho konanie. Mezřický ovplyvňovanie životného prostredia človekom delí na tri základné etapy, a to *lovecko-zberačskú*, ktorá sa vyznačovala iba dočasnými zásahmi človeka do prostredia, *poľnohospodársko-pastiersku*, ktorá sa výraznejšie podpísala pod zmenu prostredia, a to najmä z dôvodu rozsiahleho odlesňovania, obrábania pôdy i urbanizácie a napokon etapu *industriálnu*, ktorá súvisí v rozsiahlou *exploatáciou prírodných zdrojov*, ktoré slúžia na zabezpečenie *energetického* dopytu.² Pre poslednú etapu ovplyvňovania prostredia človekom, s prihliadnutím na rozsah využívania prírodných zdrojov, bol charakteristický *koristnícky vzťah* podporený vedecko-technickým pokrokom, podložený nesprávnou ilúziou nekonečnosti.

¹ ODUM, E. P. *Základy ekologie*. Praha: Academia, 1977. s. 17.

² MEZŘICKÝ, V. *Environmentální politika a udržitelný rozvoj*. Praha: Portál, 2005. s. 25-26.

Smolková potvrdzuje prvotnú *koexistenciu* človeka s okolitým prostredím, no zároveň súdi, že narastajúci antropocentrizmus mal za následok odklon človeka od prírody, čím dochádza k postupnému zvyšovaniu moci nad okolitým prostredím.³ Historický pohľad na vývoj antropocentrického prístupu v jednotlivých dejinných etapách opisuje Majzl a Kusin od obdobia antiky, kedy pripisuje človek prírode ešte *vysokú hodnotu*, prístupujú k nej s pokorou, prechodom do obdobia stredoveku, kedy je pozornosť človeka zameraná predovšetkým na náboženskú – kresťanskú ideológiu, v ktorej sa prírode pripisuje *hodnotovo nižšie bytie*. Hodnotové uznanie zažíva príroda opäť až v období renesancie, kedy sa stáva objektom uznania. Rozvinutý antropocentrizmus sa naplno spája s obdobím novoveku, kedy vzťah človeka a prírody nadobúda jednoznačnú kontúru nadradenosti, hodnotovej prázdnoty a vyzdvihnutia autoritatívneho postavenia človeka.⁴

Antropocentrizmus znamenal masívnu podporu individuality a slobody, ktorá ako píše Gluchman, napomohla ľuďom zmenou parametrov prostredia k vymaneniu sa z područia prírody.⁵ Nazerajúc optikou antropocentrického prístupu má príroda iba *inštrumentálnu hodnotu*⁶, poskytujúc iba materiál *na prežitie*⁷, slúžiac tak prevažne našim *cieľom a potrebám*⁸, za podmienky ustanovenia človeka ako jediného *nositeľa hodnôt*⁹. Antropocentrický prístup prírode neprisudzuje hodnotu samu osebe, na hodnotové vyjadrenie prírody sa v súčasnosti nazerá cez ekonomické vyjadrenie hodnoty, cez hospodársky rast, ktorý je úzko previazaný z prírodnými zdrojmi našej planéty.

Myšlienku nazerania na hodnotenie prírody cez ekonomické ukazovatele vyjadruje aj Kohák, keď opisuje spôsob nazerania na životné prostredie v 60. rokoch minulého storočia, ako na „nevyčerpatelnú zásobáreň surovín v službách hrdo znejúceho Človeka“¹⁰. Problém však tkvie v nesprávnom pochopení tejto nevyčerpatelnej zásobárne surovín podporujúcej hospodársky rast, Šmajš poukazuje na to, že tieto zdroje „nikdy neboli nejaké amorfné, na Zemi kdesi ukryté prírodné ‚zdroje‘, ktoré by príroda zámerne pripravila len pre náš biologický druh. Boli a sú nimi jedinečné prirodzené štruktúry vytvárané dlhou abiotickou a biotickou evolúciou...“¹¹

Kľúčovú úlohu v celom procese vývoja človeka zohráva rozvoj vedy, ktorá „sa rodí z úsilia o onen sokratovský *skúmaný život*, ktorý jedine stojí za to, aby sme ho žili“¹². Descartes vyzýval na využitie výskumov vo vede „... poznajúc silu a pôsobnosť ohňa, vody, hviezd, oblohy a všetkých ostatných telies, ktoré nás obklopujú“ nám umožnia „stať sa akoby pánmi a vlastníkmí prírody“¹³. A tak dochádza k upevňovaniu ilúzie, že „... človek nie je prírodnou bytosťou, ale že je prírode nadradený. Zdá sa, že príroda ako skutočnosť nižšieho rádu človeka poslúcha, že človek ju svojimi zásahmi zlepšuje, že ju humanizuje. V praxi i v teoretickom uvažovaní víťazí panský postoj človeka k prírode.“¹⁴

³ SMOLKOVÁ, E. *Ekologický problém ako šanca*. Bratislava: Iris, 2000. s. 56-59.

⁴ MAJZL, O.; KUSIN, V. *Humánna ekológia*. Bratislava: Občianske združenie Sociálna práca, 2005. s. 62-65.

⁵ GLUCHMAN, V. a kol. *Aplikovaná etika*. Etika III. Prešov: Grafotlač, 2010. s. 143.

⁶ ČIPKÁR, J. *Etika a právo životného prostredia*. Prešov: Manacon, 1999. s. 25.

⁷ JEMELKA, P.; LESŇÁK, S. a ROZEMBERG, A. *Environmentalizmus a slovenská filozofia*. Trnava: Univerzita sv. Cyrila a Metoda, 2010. s. 154.

⁸ SKOLIMOWSKI, H. *Živá filozofia. Ekofilozofia ako strom života*. Prešov: Slovacintact, 1999. s. 81.

⁹ PLECHANOVÁ, B. *Úvod do medzinárodných vzťahů*. Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 2003. s. 30.

¹⁰ KOHÁK, E. *Kopí dona Quijota*. Rychnov nad Kněžnou: Ježek, 2010. s. 199.

¹¹ ŠMAJŠ J. *Od evolučnej ontológie k ekologickej politike*. Banská Bystrica: PRO, 2006. s. 48.

¹² KOHÁK, E. *Kopí dona Quijota*. Rychnov nad Kněžnou: Ježek, 2010. s. 194.

¹³ Descartes ako prvý používa výrok *človek ako pán a vlastník prírody*, čím vyjadruje *panský pomer k prírode*.

DESCARTES, R. *Rozprava o metodě*. Praha: Nakladatelství Svoboda, 1992. s. 45.

¹⁴ KROB, J. a ŠMAJŠ, J. *Úvod do ontologie*. Brno: Masarykova univerzita FF, 1991. s. 94.

Človek sa s podporou vedy stáva v prvotnej fáze *vítazom*, dokáže *riadiť* svoj osud a ovplyvňovať chod dejín... no tento *panský postoj* má aj svoju odvrátenú tvár. Úspechy vedy prinášajú so sebou bolesť, utrpenie, strach... Naučili sme sa, ako za pomoci vedy a techniky *skrotiť* prírodu a využiť jej *neobmedzené* zdroje nehl'adiac na cenu, ktorú budeme musieť zaplatiť my, alebo ďalšie generácie, ktoré prídu po nás. Ako priamy aktéri zanechávame smrteľnú stopu v podobe devastácie životného prostredia, vedome znižujeme a ničíme prírodu a biodiverzitu, každodenne napomáhame nárastu odpadov nezlučiteľných so živými organizmami, neochvejne ignorujeme realitu dnešných dní a to aj vtedy, keď už dôsledky našich činov pociťujeme na vlastnej koži. „Premenili sme viac ako tretinu povrchu púšte. Ľuďmi spôsobené globálne toky uhlíku, síry a dusíku sú vyššie než prirodzené biochemické cykly, takže aktívne zasahujeme do klímy. V podobnom stave planéta nebola ani za mamutov či dinosaurov.“¹⁵ Ovpľyňujeme vodstvo, rastlinstvo, živočíšstvo, meníme krajinný ráz, neuvedomujúc si, že vlastne pretvárame samých seba. „Ocitáme sa v kruhu, do ktorého už pred storočím vstúpili naši predkovia, a nedokážeme z neho bez otrasov vystúpiť.“¹⁶

Vedecké poznatky mali a majú pozitívne dôsledky, ale iba do tej miery, kým slúžia *pre dobro* človeka, problém ako uvádza Majzl a Kusin, nastal v okamihu, keď sa veda začala využívať na „komerčnú prax“, slúžiac záujmovým skupinám, ktoré vedecké poznatky zneužili v prospech jednotlivcov.¹⁷ Podobne aj Navrátilová poukazuje na koncentráciu moci vyplývajúcu z vedeckých poznatkov, ktoré končia na úrovni *politckej, či ekonomickej*. Ako píše „...na jednej strane pokrok v prospešných aspektoch vedy a na druhej strane nárast hrozby škodlivých a smrtiacich aspektov; na jednej strane rastúci pokrok moci vedy a na strane druhej rastúca nekompetencia vedcov, pokiaľ ide o možnosť týmito vedeckými poznatkami disponovať“¹⁸.

Nadväzujúc na tieto myšlienky si môžeme položiť otázky: kde je pomyselná deliaca čiara medzi žiaducim a devastačným? Aký podiel zodpovednosti má veda voči všetkému živému? Dá sa veda úplne eliminovať od zodpovednosti? „A kto vlastne zodpovedá za vyťažené suroviny, zohyzenú krajinu, zničené ekosystémy, vyhubené druhy, stratenú genetickú informáciu a narušenú rovnováhu biotického spoločenstva ako celku?“¹⁹ Odpoveďí je niekoľko, v prvom rade nesieme zodpovednosť my všetci a to aj napriek tomu, že si to takmer vôbec neuvedomujeme, alebo čo je možno ešte horšie, že si to uvedomiť odmietame.

Ak chceme uvažovať o zodpovednosti z pohľadu etiky, nutne musíme vychádzať z predstavy funkčného systému spoločenstva, kde je každému človeku priznaná možnosť voľby, možnosť *zvážiť* a rozhodnúť sa (aj keď dnes sú naše možnosti už značne limitované), ako bude človek reagovať na situáciu, ktorej bude priamym alebo sekundárnym aktérom. Nie každý na tejto zemi má túto *výsadu*, ľudom z krajín „Juhu“ (a čo je prekvapujúce, aj narastajúcej skupine ľudí z krajín „Severu“) je odopierané právo slobodnej voľby, ktoré je nahradené nevyhnutnosťou. Ak nie sú zabezpečené ani základné existenčné a ľudské práva, je absurdum uvažovať nad dôsledkami ľudských činov z pohľadu environmentálnej etiky.

¹⁵ CÍLEK, V. Dvoji lid tohoto století. In: ŠMAJS, J.; KLÍMA, I. a CÍLEK, V. *Tři hlasy*. Brno: Doplněk, 2010. s. 142.

¹⁶ KLÍMA, I. Jsme ochotni hájit naši planetu? In: ŠMAJS, J.; KLÍMA, I. a CÍLEK, V. *Tři hlasy*. Brno: Doplněk, 2010. s. 91.

¹⁷ MAJZL, O.; KUSIN, V. *Humánna ekológia*. Bratislava: Občianske združenie Sociálna práca, 2005. s. 76.

¹⁸ NAVRÁTILOVÁ, D. Etika vedy a techniky. In: GLUCHMAN, V. a kol. *Aplikovaná etika*. Etika III. Prešov: Grafotlač, 2010. s. 155-156.

¹⁹ ŠMAJS J. *Od evolučnej ontológie k ekologickej politike*. Banská Bystrica: PRO, 2006. s. 66.

Ak chceme nájsť odpoveď na mieru zodpovednosti vo vede, musíme sa vrátiť k predchádzajúcej myšlienke, ktorú opísala Navrátilová, vedecké poznatky ako nositeľky rozvoja končia na politickej a ekonomickej úrovni, ktorej poskytujú moc rozhodnúť... Kto ale v skutočnosti disponuje touto mocou? Kto sa skrýva za politickou a ekonomickou štruktúrou? Americký sociológ G. W. Mills uvažoval o politickej a ekonomickej štruktúre ako o *mocenskej elite*, ktorá koncentráciou obrovskej moci rozhoduje o verejných záležitostiach. Tvoria ju tri základné skupiny, hierarchicky si rovnocenné, a to *politici*, *národohospodári* (nadnárodné spoločnosti, korporácie) a *vojaci*, pričom práve politici stratili najviac zo svojej pozície a moci, na úkor dvoch ostatných aktérov²⁰.

Na narastajúcu koncentráciu moci obchodných spoločností upozornil už Abraham Lincoln: „Obchodné spoločnosti boli vyzdvihnuté na trón.... Za tým bude nasledovať éra korupcie na vysokých miestach a moc peňazí sa bude usilovať využívať predsudky ľudí na to, aby predlžovala svoje vládnutie... až bohatstvo bude sústredené v rukách niekoľkých málo ľudí... a privedie republiku do záhuby.“²¹ Mills ďalej vysvetľuje, že *mocenskú elitu tvoria* príslušníci skupiny, ktorí majú najväčšie množstvo „peňazí, moci a prestíže – a samozrejme možnosť žiť spôsobom týmito hodnotami zaisťeným“, pričom využívanie koncentrovanej moci si zabezpečujú formou „inštitucionálnych mocenských prostriedkov“, čiže inými slovami povedané, formou politiky a ekonomiky.²²

Koncentrácia moci podnietená honbou za majetkom a peniazmi nie je fenoménom dnešnej doby, keďže už Aristoteles vo svojom diele *Politika* popisoval tento stav: „... pre bohatstvo a majetok nejestvujú nijaké hranice .... celý ich záujem sa zameriava na získanie peňazí... keďže pôžitok je v nadbytku... Oní ľudia chcú všetko speňažiť, akoby zisk bol cieľom, ku ktorému by všetko malo smerovať.“²³ Peniaze sa skutočne stali symbolom úspechu a prosperity, ktoré jednotlivcom zabezpečujú tvorbu nadbytku a blahobytu, nehľadiac na spôsob ich získavania. A tak dochádza k postupnej *hodnotovej atrofii* prejavujúcej sa najmä vo vzťahoch k všetkým živým organizmom (človeka nevynímajúc), zasahujúcich všetky úrovne spoločnosti.

Súčasnosť Leško a Hubík opisuje ako *panstvo peňazí*, v mene ktorého „doplatila a neustále doplaca aj príroda vo všetkých podobách agresívneho vykorisťovania a drancovania bez milosti zľutovania“²⁴. Obdobne aj Korten pomenováva dnešný stav ako *koloniálne panstvo peňazí nad životom*²⁵, ktorého výsledok je nesúmernosť, ktorá vytvorila svet *dvoch druhov ľudí*, ktorí „majú odlišné príjmy, a tým i privilégia a pochopiteľne slobody“²⁶. Podľa Skolimowského nastalo obdobie paradoxu: „sme najmocnejšou civilizáciou, aká kedy existovala. Ako jednotlivci však patríme k najbezmocnejším ľuďom, akí kedy existovali.“²⁷ Rozdielnosť príjmov zapríčinila rôznu mieru práva a slobody, sme svedkami tenkej čiary medzi *mat' alebo byť*²⁸, existenčné otázky odsúvajú do úzadia riešenia dnešnej hodnotovej a ekologickej krízy.

²⁰ MILLS, C. W. *Mocenská elita*. Praha: Orbis, 1966. s. 331-332.

²¹ Citováno dle: WASSERMAN, H. *America Born and Reborn*. In: KORTEN, D. C. *Keď korporácie vládnu svetu*. Košice: Viena, 2001. s. 84.

²² MILLS, C. W. *Mocenská elita*. Praha: Orbis, 1966. s. 29.

²³ ARISTOTELES. *Politika*. Bratislava: Pravda, 1988. s. 34-37.

²⁴ LEŠKO, V. a HUBÍK, S. *Človek, panstvo, komunikácia*. Prešov: Grafotlač, 2003. s. 51-52.

²⁵ KORTEN, D. C. *Keď korporácie vládnu svetu*. Košice: Viena, 2001. s. 251.

²⁶ ČÍLEK, V. *Dvojí lid tohoto století*. In: ŠMAJS, J.; KLÍMA, I. a ČÍLEK, V. *Tři hlasy*. Brno: Doplněk, 2010. s. 100-101.

²⁷ SKOLIMOWSKI, H. *Živá filozofia. Ekofilozofia ako strom života*. Prešov: Slovacintact, 1999. s. 134.

²⁸ FROMM, E. *Mít nebo být*. Praha: Naše vojsko, 1992.

Smerovanie a vývoj svetového diania určujú najmocnejší jedinci, elity, disponujúc mocou, ktorá im *dala právo* riadiť a usmerňovať vedu a jej poznatky a tým ovplyvňovať aj naše životy... pred nami však vyvstáva otázka, disponujú elity aj požadovanou mierou zodpovednosti, morálky a cnosti, aby vedu nezneužívali iba na svoje ciele? Odpoveď môžeme nájsť opäť u Millsa, ktorý súdi, že mocenské elity podľahli *vyššej nemorálnosti*²⁹, ktorú opisuje ako „všeobecný úpadok niekdajších hodnôt a systém organizovanej nezodpovednosti“³⁰.

Ako vyplýva z vyššie uvedeného, na problém vedy a etiky a predovšetkým zodpovednosti je potrebné nazerať cez hodnotovú orientáciu, ktorú pripisujeme, resp. nepripisujeme prírode a okolitému prostrediu, ktorého sme súčasťou. Permanentne prevláda radikálny antropocentrický prístup k prírode, cez ktorý vnímame prírodu primárne iba ako materiál zabezpečujúci úlohu prežitia, bez uvedomenia si nutnosti prijatia novej etiky, ktorá by prírodu vymanila spod panskej nadvlády človeka. Je nevyhnutnosťou pochopiť, že „pokiaľ nám ‚reálnosť‘ prírody nič nehovorí, potom odpoveďou je *nič*“³¹.

Uvedomenie si definovania novej etiky, nových hodnôt, odklonu od radikálneho antropocentrizmu, priznanie morálnej hodnoty ostatným entitám nachádzame už v roku 1948 u Alda Leopolda, považovaného za zakladateľa environmentálnej etiky, ktorý po prvý raz použil vo svojej knihe termín *Etika zeme* (1995). Ako uvádza: „... pôvodná etika sa zaoberala vzťahmi medzi jednotlivcami... neskôr sa zaoberala vzťahom medzi jednotlivcom a spoločnosťou... nemáme však ešte etiku zaoberajúcu sa vzťahom človeka k zemi a k rastlinám a živočíchom na nej žijúcich“, pričom definovanie novej etiky považoval za *ekologickú nutnosť*³². Pritom práve uznanie hodnoty, prejavenie úcty, ocenenie prírody (nie po stránke ekonomickej), ale po stránke filozofickej, predstavuje skutočný etický vzťah k prírode.³³ Obdobne aj Skolimowski *ekoetiku* zakladá na *úcte k životu, zodpovednosti za seba a svoje skutky, skromnosti* (v zmysle nie odriekania, ale v zmysle prežívania) a nakoniec *múdrosti*, nie informovanosti.³⁴

Stekauerová environmentálnu etiku interpretuje tiež ako *normatívnu etiku*, ktorá „je premýšľaním hodnoty ľudského života, hodnoty mimoludského života a hodnoty života vôbec“³⁵, pričom environmentálna etika sa podľa jej názoru orientuje „*problémovo*“, čiže na problém dopadu ľudskej činnosti na životné prostredie, „*odcudzeniu*“ sa človeka od prírodného spoločenstva, ktorého bol, je a navždy ostane nezvratnou súčasťou prírody a nakoniec orientáciou na „*prevládajúci postoj moderného Západu k prírode*“, ktorý je úzko previazaný s antropocentrizmom.³⁶

Ekologická etika hľadá nové *miesto človeka* v prírode, prináša novú *paradigmu*, predstavujúc všetky prvky prírody, človeka nevynímajúc³⁷, uznávajúc nevyhnutnosť zaradenia sa do prírody a nie iba *existencie popri nej*.³⁸

Je charakteristickým javom hlbokého ekologického uznania, ktoré je postavené na základnom princípe vzájomnej závislosti a integrácie sa v jeden celok s prírodnými procesmi³⁹, nadväzujúc na Naessovu filozofickú školu⁴⁰, ktorý kládol dôraz na hĺbku

²⁹ MILLS, C. W. *Mocenská elita*. Praha: Orbis, 1966. s. 387.

³⁰ MILLS, C. W. *Mocenská elita*. Praha: Orbis, 1966. s. 405.

³¹ VLADYKOVÁ, Ľ. *Morálno-filozofické implikácie netradičných ekologických vied v ekofilozofickom diskurze*. Košice: Univerzita P. J. Šafárika, 2009. s. 21.

³² LEOPOLD, A. *Obrázky z chatrče*. Tulčík: Abies, 1995. s. 233.

³³ LEOPOLD, A. *Obrázky z chatrče*. Tulčík: Abies, 1995. s. 253.

³⁴ SKOLIMOWSKI, H. *Živá filozofia. Ekofilozofia ako strom života*. Prešov: Slovacintact, 1999. s. 30-31.

³⁵ STEKAUEROVÁ, Ľ. *Etika o vzťahu človeka a zeme*. Prešov: FF Prešovskej univerzity, 2003. s. 6.

³⁶ STEKAUEROVÁ, Ľ. *Etika o vzťahu človeka a zeme*. Prešov: FF Prešovskej univerzity, 2003. s. 12.

³⁷ STEKAUEROVÁ, Ľ. *Etika o vzťahu človeka a zeme*. Prešov: FF Prešovskej univerzity, 2003. s. 71.

³⁸ ŠMAJS J. *Od evolučnej ontológie k ekologickej politike*. Banská Bystrica: PRO, 2006.

³⁹ CAPRA, F. *Tkáň života*. Praha: Academia, 2004. s. 20.

v uvažovaní, ktorou sa dá dospieť od antropocentrického zmýšľania k biocentrickému⁴¹. „Radikálne ekologické hnutie tak nadväzuje na liberálne tradície boja za uznanie práv utlačovaných menšín: teraz je pozemská príroda utlačovanou menšinou, ktorej záujmy a práva je nutné hájiť.“⁴²

Sledujeme stret dvoch svetov, na jednej strane stojaci človek zosobňujúci radikálny antropocentrizmus a na druhej strane environmentálna etika, uznávajúca rovnaké práva všetkým živým organizmom, pripravená hájiť nároky celej pozemskej prírody. A potom je tu reálny svet..., svet, v ktorom by sme mohli byť svedkami konsenzu medzi týmito, vzájomne sa líšiacimi prístupmi. Ak je človeku prirodzené nazeranie najmä a predovšetkým cez vlastný prospech (čo z toho budem mať, ak...), potom je potrebné túto jeho vlastnosť využiť a ustanoviť ho (ako jedinečnú bytosť disponujúcu rozumom a hodnotovými normami) za najvyššiu bytosť, ktorá prijatím novej etiky ako jediná dokáže za pomoci nových poznatkov vo vede (ktoré vo svojej podstate predstavujú návrat ku koexistencii s prírodou) zastaviť deštrukciu prostredia a zmeniť nie len súčasnosť, ale aj ďalšiu budúcnosť. Odpoveďou na otázku, čo z toho budem mať, nech je možnosť prežiť.... Dnes už nemáme priestor na kladenie si otázok či k tomu pristúpiť, ale ako to urobiť a predovšetkým kedy. Hra, ktorú hráme, je hrou o čas....

Literatúra

- ARISTOTELES. *Politika*. Bratislava: Pravda, 1988.
- CAPRA, Fritjof. *Tkáň života*. Praha: Academia, 2004. ISBN 80-200-1169-2.
- CÍLEK, Václav. Dvojí lid tohoto století. In: ŠMAJS, Josef, KLÍMA, Ivan a CÍLEK, Václav. *Tři hlasy*. Brno: Doplněk, 2010. ISBN 978-80-7239-252-0.
- ČIPKÁR, Ján. *Etika a právo životného prostredia*. Prešov: Manacon, 1999. ISBN 80-85668-76-9.
- DESCARTES, René. *Rozprava o metodě*. Praha: Nakladatelství Svoboda, 1992. ISBN 80-205-0216-5.
- FROMM, Erich. *Mít nebo být*. Praha: Naše vojsko, 1992. ISBN: 80-206-0181-3.
- GLUCHMAN, Vasil a kol. *Aplikovaná etika*. Etika III. Prešov: Grafotlač, 2010. ISBN 978-80-970485-1-8.
- JEMELKA, Petr; LESŇÁK, Slavomír a ROZEMBERG, Andrej. *Environmentalizmus a slovenská filozofia*. Trnava: Univerzita sv. Cyrila a Metoda, 2010. ISBN 978-80-8105-185-2.
- KLÍMA, Ivan: Jsme ochotni hájit naši planetu? In: ŠMAJS, Josef; KLÍMA, Ivan a CÍLEK, Václav. *Tři hlasy*. Brno: Doplněk, 2010. ISBN 978-80-7239-252-0.
- KOHÁK, Erazim. *Kopí dona Quijota*. Rychnov nad Kněžnou: Ježek, 2010. ISBN 80-85996-41-3.
- KOLÁŘSKÝ, Rudolf. *Filozofický význam současné ekologické krize*. Praha: Filozofia, 2011. ISBN 978-80-7007-361-2.
- KORTEN, David C. *Keď korporácie vládnu svetu*. Košice: Vienala, 2001. ISBN 80-968603-0-5.

---

⁴⁰ Norský filozof A. Naess založil na začiatku 70. rokov 20. storočia novú filozofickú školu, tzn. *ekosofizmus*. „Ekosofický životný štýl naopak uznáva hojnosť, bohatstvo, prepych, blahobyť. Ale definícia všetkých pôžitkov vychádza z kvality života, a nie životnej úrovne.“ NAESS, A. *Ekologie, pospolitost a životní styl*. Tulčik: Abies, 1996. s. 132.

⁴¹ Biocentrický smer je opätovným návratom k prírode, v ktorom človek vystupuje ako rovnocenný tvor spolu s ostatnými, uvedomujúc a priznávajúc im hodnotu. KOLÁŘSKÝ, R. *Filozofický význam současné ekologické krize*. Praha: Filozofia, 2011. s. 80.

⁴² KOLÁŘSKÝ, R. *Filozofický význam současné ekologické krize*. Praha: Filozofia, 2011. s. 41.

- KROB, Josef a ŠMAJS, Josef. *Úvod do ontologie*. Brno: Masarykova univerzita FF, 1991. ISBN 80-210-0247-6.
- LEOPOLD, Aldo. *Obrázky z chatrče*. Tulčík: Abies, 1995. ISBN 80-88699-13-4.
- LEŠKO, Vladimír a HUBÍK, Stanislav. *Človek, panstvo, komunikácia*. Prešov: Grafotlač, 2003. ISBN: 80-968897-7-X.
- MAJZL, Oto; KUSIN, Vasko. *Humánna ekológia*. Bratislava: Občianske združenie Sociálna práca, 2005. ISBN 80-89185-09-6.
- MEZŘICKÝ, Václav. *Environmentální politika a udržitelný rozvoj*. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7367-003-8.
- MILLS, Charles Wright. *Mocenská elita*. Praha: Orbis, 1966.
- NAESS, Arne. *Ekologie, pospolitost a životní styl*. Tulčík: Abies, 1996. ISBN 80-88699-09-6.
- NAVRÁTILOVÁ, Daniela. Etika vedy a techniky. In: GLUCHMAN, Vasil a kol. *Aplikovaná etika*. Etika III. Prešov: Grafotlač, 2010. ISBN 978-80-970485-1-8.
- ODUM, Eugene P. *Základy ekologie*. Praha: Academia, 1977.
- PLECHANOVÁ, Běla. *Úvod do mezinárodních vztahů*. Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 2003. ISBN 80-86130-22-3.
- SKOLIMOWSKI, Henryk. *Živá filozofia. Ekofilozofia ako strom života*. Prešov: Slovacintact, 1999. ISBN 80-88876-05-2.
- SMOLKOVÁ, Eva: *Ekologický problém ako šanca*. Bratislava: Iris, 2000. ISBN 80-88778-95-6.
- STEKAUEROVÁ, Ľubov. *Etika o vzťahu človeka a zeme*. Prešov: FF Prešovskej univerzity, 2003. ISBN 80-8068-210-0.
- ŠMAJS, Josef. Naše nynější krize. In: ŠMAJS, Josef; KLÍMA, Ivan a CÍLEK, Václav. *Tři hlasy*. Brno: Doplněk, 2010. ISBN 978-80-7239-252-0.
- ŠMAJS Josef. *Od evolučnej ontológie k ekologickej politike*. Banská Bystrica: PRO, 2006. ISBN 80-89057-12-8.
- VLADYKOVÁ, Ľubov *Morálno-filozofické implikácie netradičných ekologických vied v ekofilozofickom diskurze*. Košice: Univerzita P. J. Šafárika, 2009. ISBN 978-80-7097-734-7.
- WASSERMAN, Harvey. America Born and Reborn. In: KORTEN, David C. *Keď korporácie vládnu svetu*. Košice: Vienala, 2001. ISBN 80-968603-0-5.

Kontaktné údaje

Ing. Lucia ŠTEFÁNOVÁ

doktorandka na Prešovskej univerzite v Prešove, Filozofická fakulta, Inštitút politológie

email: lucia.stefanova@gmail.com

Etika vedy a nové technológie (Vzťah vedy a mysle)

Ethics of science and new technologies (Relationship of science and mind)

Mgr. Ľubica Blumensteinová
Mgr. Lýdia Blumensteinová

Abstrakt

Pokrok prináša ľudstvu množstvo výhod. Rozvoj vedy a techniky je zrejmý. No každý nový vedecký objav alebo zlepšenie nesie nové výzvy, otázky a problémy. V storočí vedy a techniky tak narastajú obavy ľudstva pred hrozbou zneužitia robotiky alebo biotechnológií. V našej práci sa pokúsime rozlúštiť otázku, aký je vzťah vedy a mysle na základe filozofie Johna Searla.

Kľúčové slová: etika vedy, eurobarometer, technológie, filozofia mysle, mozog.

Abstract

Progress brings to the humanity many advantages. Development of science and technology is obvious. But every new scientific discovery and improvement of technology carry new challenges, questions and problems as well. In century of science and technology grow the worries about misusing of robotics and biotechnology. In our work we would like to resolve a question, how is relationship between science and mind focusing on philosophy of John Searle.

Key words: ethics of science, eurobarometer, technologies, philosophy of mind, brain.

Úvod

Európska únia pravidelne zisťuje názor Európanov vo výskume verejnej mienky, ktorej výsledky uverejňuje ako Eurobarometer. V roku 2001 sa uskutočnil výskum zameraný na vedu a technológie: Eurobarometer 55.2 – Európania, veda a technológie.

Správa bola zameraná na skúsenosti Európanov, na vnímanie vedy a technológií. Celkovo sa do dotazníka zapojilo 16 029 obyvateľov EÚ porporčne porovnateľných s rozvrstvením obyvateľov v jednotlivých členských štátoch.

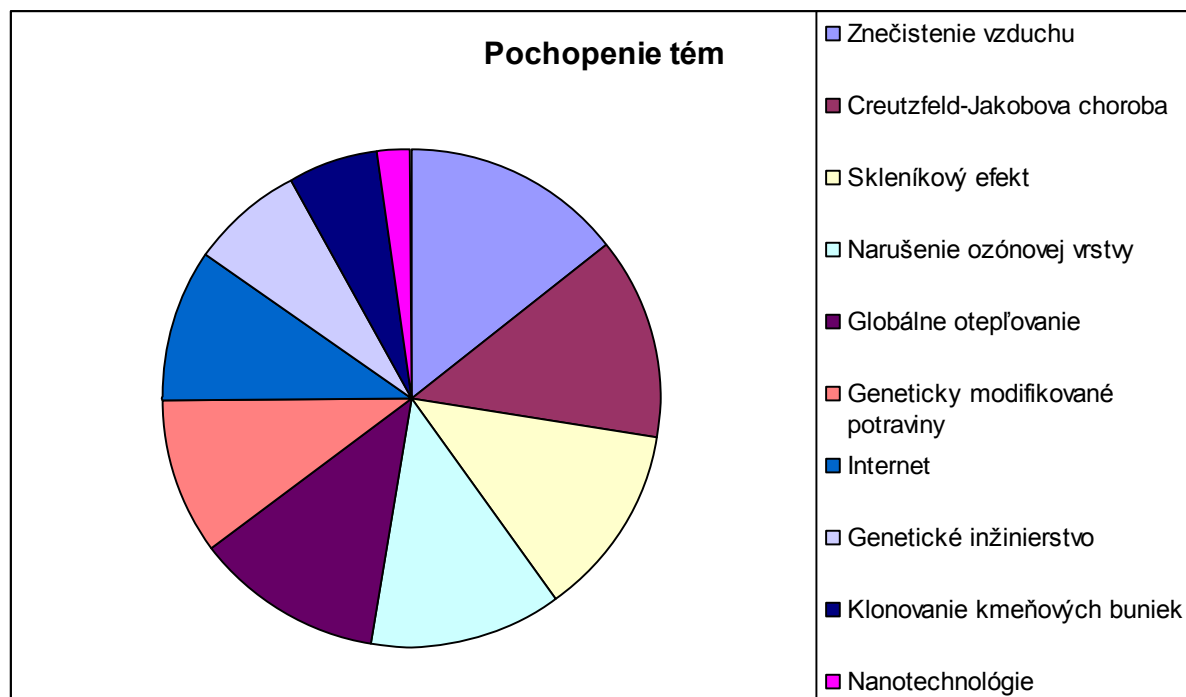
Výsledky ukázali, že Európania sú priemerne informovaný o vede a technológiách, a dokonca 45,3 % deklarovalo nezáujem o ne. Smutným faktom ostáva, že 55 % mladých ľudí veda nezaujíma kvôli náročnosti predmetu a 49,6 % tvrdí, že je to nezáujem o vedu ako takú, o vedu vôbec.

Napriek tomu však európska verejnosť vníma, že dôsledky vedeckého a technologického vývoja rôznorodým spôsobom zlepšujú každodenný život, a sú tak vo všeobecnom záujme. Celkový vzťah k vede (t.j. rovnováha medzi jej pozitívnym vplyvom a negatívnymi následkami) je kladný. 45,5 % Európanov dokonca dôveruje vede viac ako viere, no 61,3 % si myslí, že veda mení veľmi rýchlo a prudko náš život.

Ľudia však zamietli vedu a techniku ako riešenie svetových problémov, no napriek tomu veľká väčšina Európanov podporuje základný výskum v prípade, že je zameraný na nové technológie (83,2 %), ale aj v prípade, že „len pomáha pokroku“ (75,0 %)

Zaujímavá je mienka Európanov o tom, čomu rozumejú. 70 % z nás rozumie nasledovným piatim témam: znečistenie vzduchu, Creutzfeld-Jakobova choroba (choroba šíarených kráv), skleníkový efekt, diery v ozónovej vrstve a globálne otepľovanie.

Na druhom mieste v porozumení sú geneticky modifikované potraviny a internet. Tretí, najmenej zrozumiteľný typ technológií, zahŕňa genetické inžinierstvo, kmeňové bunky a nanotechnológie. Pred týmito otázkami majú ľudia dokonca rešpekt až strach.

Avšak otázka zodpovednosti vedcov je rozporuplná. To, či sú vedci zodpovední za zneužitie svojich objavov, vyvoláva takmer toľko súhlasu ako nesúhlasu (42,8 % : 42,3 %). A navyše, túžba Európanov po kontrole vedy je veľmi vysoká (80,3 %). Ľudia sa tiež zhodujú na tom, že vyššie orgány, authority by mali formálne zaväzovať vedcov dodržiavať etické pravidlá, pretože 45,8 % z nich je toho názoru, že vedci sa nezaoberajú dostatočne etickými otázkami vo vede a nových technológiách.¹

1 ETIKA VEDY A NOVÉ TECHNOLOGIE

Prečo si uvedomujeme dôležitosť etiky vo vede

V posledných dekádach si dôležitosť etických otázok vo vede vedci, ekonómovia, právnici či filozofi stále viac uvedomujú na základe niektorých udalostí či trendov. Podľa Davida B. Resnika k nim patria:

Médiá, v ktorých sa často objavujú články a diskusie o etických otázkach, ktoré pri-niesli mnohé neetické vedecké pokusy. Príkladom sú medicínske experimenty v štyridsiatych rokoch, kedy lekári nakazili syfilisom a ďalšími pohlavnými chorobami 1500 vojakov, väzňov a mentálne postihnutých pacientov v Guatemale alebo neslávne slávny

¹ SNOY, E.; CHRISTIANSEN, E. et al. *Europeans, science and technology*. Eurobarometer 55.2 – A report to the European Commission's Directorate – general for Research, December 2001.

prípád Tuskegee – 1932/72, v ktorom boli Afroameričania v rámci výskumu nakazení syfilisom a kvôli pozorovaniu rozvoja choroby boli ponechaní bez liečby. Tiež k otvorenému dialógu pomáhajú publikované články o genetickom inžinierstve a moderných biotechnológiách (napr. GMO – geneticky modifikované organizmy, klonovanie kmeňových buniek, ľudských a zvieracích embryí).

Zdokumentované prípady etického pochybenia a eticky sporného správania. Tieto udalosti boli skúmané, publikované a odhalený nedostatok etiky viedol k spochybneniu výsledkov výskumu. K takýmto „nedostatkom“ patrí plagiátorstvo, podvody, porušenie zákona, nedostatočné zdokumentovanie finančných prostriedkov, porušovanie laboratórnych predpisov, diskriminácia, konflikty záujmov a podobne. Napriek dôkazom, že aj v prípade vedy dochádza k pochybeniam, stále je táto frekvencia v pomere k iným profesiám nízka. Oveľa väčšie riziko etických omylov nájdeme v podnikaní, práve a dokonca aj v medicíne.

Tretí dôvod, prečo narastajú obavy, je, že veda sa stáva závislou na politike a politických rozhodnutiach. Stúpa závislosť vedy na ekonomických subjektoch v priemyselnom odvetví. Tieto konflikty vyvolávajú obavy o financovanie vedy, patenty a duševné vlastníctvo, zdieľanie informácií a zdrojov. V niektorých prípadoch vedci využívajú univerzitné laboratóriá na tajný výskum pre súkromných podnikateľov s cieľom vlastného zisku. Vzťah medzi vedou a podnikaním prináša riziko, že sa presmeruje pozornosť z hlavných akademických výskumov na priemyselný sektor.²

1.2 Nové technológie – hrozba či pomoc?

Každopádne dnes žijeme rýchlo, v rýchlo sa meniacej dobe. To, čo bolo pred desiatimi rokmi supermoderné, je dnes už staré. Technológie sa zlepšujú, pokrok je viditeľný. Z technológií, ktoré sú síce niekedy podceňované, sa môžu stať lídri v budúcnosti. Zarádajú sa k nim:

Lacné a rýchle skenovanie DNA: rýchlosť prečítania genómu sa zdvojnásobila a rozlúštenie sekvencie genómu už nestojí milióny, ale asi „iba“ tisíce dolárov. Tento pokrok vo vede môže v budúcnosti pomôcť v medicíne pri výrobe liekov priamo pre konkrétneho človeka aj za pomoci génovej terapie.

Memristory – sú to súčiastky v elektrickom obvode, ktoré si aj po odpojení napätia dokážu pamätať uložené dáta.

Digitálna mena, tzv. „bitcoin“, ktorá umožňuje nový priestor hospodárenia a podnikania.

Nanoroboti – sú to miniatúrni roboti, ktorí sa uplatňujú v medicíne a sú schopní preniknúť do tkanív a monitorovať postihnuté miesto, hľadať príčinu zdravotných problémov. Ich budúcnosť spočíva napríklad v liečbe rakoviny, kedy by títo diaľkovo ovládaní miniroboti mohli obnovovať poškodené tkanivá cez jemné zákroky, dopraviť lieky na priamo určené miesto alebo priamo zasiahnuť a zničiť tumory. Ďalší nanoroboti nie sú iba stroje. Ich zloženie pozostáva z anorganických častí a organických živých tkanív. Prvý nanoroboti boli vytvorený na Kalifornskej univerzite v Los Angeles zo zlatého prstenca pripojeného k obalu srdcového svalu.³

Živá elektronika – cyborgs: technika, ktorá je schopná vnímať živý organizmus. V novembri 2012 vedci z Chalmersovej technologickej univerzity vo Švédsku vytvorili

² RESNIK, D. B. *Ethics of science – An Introduction*. London: Routledge, 1998. s. 1.

³ *Technológie, ktoré v budúcnosti zmenia svet*. aktuality.sk [online] [cit. 2013-04-01] Dostupné na: <http://www.aktuality.sk/clanok/214466/technologie-ktore-zmenia-svet/>. MCCULLOCH, Marie *Nanoroboti*. veda.cz [online]. [cit. 01-04-2013; 20.00 EST]. Dostupné na: <http://www.veda.cz/article.do?articleId=24430>.

plne implantovanú robotickú ruku, ovládanú myšlienkami. Mala by byť napojená priamo na kosť a reagovať na signály vyslané nervami, ktoré sú k nej prepojené. Implantát ešte len čaká na prvého pacienta.⁴

Technológia „brain net“: Komunikácia s počítačom telepaticky, bez použitia klávesnice a myši. Dnes už austrálska firma Emotiv predáva zariadenie EPOC. Sú to slúchadlá, z ktorých vybieha 14 senzorov, ktoré sa umiestňujú na hlave a reagujú, podobne ako EEG, na rozdielnu elektrickú aktivitu rôznych častí mozgu.

Dnešní roboti, resp. nové technológie sú takmer samostatné, už to zďaleka nie sú iba nemysliace prístroje, pretože niektorí roboti si dokážu sami poradiť v akejkoľvek situácii. Príde ale doba, kedy sa roboti vyrovnajú ľuďom? Dokázali by sa počítače nabúrať do riadiacich systémov a premôcť všetky bezpečnostné bariéry?

2 MYSEĽ, MOZOG A VEDA

2.1 Filozofia mysle Johna R. Searla

Filozofia mysle je jeden z významných filozofických smerov, ktorý sa začal rozvíjať v druhej polovici 19. storočia. Známy je aj pod anglickým menom „Philosophy of Mind.“ Hlavní predstavitelia sa opierajú o najnovšie vedecké poznatky z biológie, neurológie, fyziológie a filozoficky stoja na pozíciách analytickej filozofie a behaviorizmu.⁵

Behaviorizmus je prakticistický, mechanický materialistický smer v psychológii a vo filozofii, rozšírený najmä v USA, redukujúci psychiku na správanie, na reakcie.

Hlavný problém, ktorý rieši filozofia mysle, je vzťah mysle, prípadne vedomia, a tela. Tento problém naznačil už R. Descartes, ktorý sa považuje akoby za iniciátora tohto smeru. Vo filozofii mysle existujú rôzne prístupy k riešeniu psychofyzického problému, napriek tejto rôznosti dominujú v nej naturalistické prístupy. To znamená, že vedomie alebo myseľ sa nejako odlišuje od tela. Myseľ a vedomie však je materiálnej povahy a pôvod má v tele, v mozgu a pod. John R. Searle stojí na pozíciách biologického naturalizmu.⁶

V nasledujúcich riadkoch sa zameriame na výklad kapitoly Johna Searla: Mohou počítače myslieť? z diela *Myseľ, mozog a veda*.

John Searle vo svojich tézach prirovnáva mozog človeka k počítaču (hardwaru) a myseľ k počítačovému programu (softwaru). Mozog je teda chápaný ako len jeden z mnohých možných počítačov a ľudská myseľ je ako na ňom aplikovaný program. Každý systém, ktorý je schopný realizácie nejakého programu, musí mať potom nejaké myšlienky a city.⁷

John Searle podrobuje kritike názory vedcov, pretože tvrdí: „Nasledujúca generácia počítačov bude tak inteligentná, že budeme radi, keď si nás budú vydržovať aspoň ako domáce zvieratá.“⁸ Searle zdôrazňuje, že jeho kritika sa týka digitálneho počítača. Vysvetľuje, že pod pojmom digitálny počítač má na mysli niečo, čo používa počítačové operácie. Ide o operácie digitálneho počítača používajúceho abstraktné symboly, ktoré nemajú žiadny obsah. Všetko sa dá určiť ako formálna štruktúra. A tu z definície má naša myseľ viac než len formálnu štruktúru, má obsah. Program je syntaktický a myseľ je sé-

⁴ POLACH, R. Budeme někdy komunikovat telepaticky? *Svět na dlani*, 2013, č. 3. s. 76-79.

⁵ GÁLIK, S. *Filozofická antropológia*. Bratislava: Iris, 2008. s. 91-92.

⁶ GÁLIK, S. *Filozofická antropológia*. Bratislava: Iris, 2008. s. 91-92.

⁷ SEARLE, J. *Mohou počítače myslět?* In: SEARLE, J. *Mysl, mozek a věda*. Praha: Mladá fronta, 1994. s. 29-31.

⁸ SEARLE, J. *Mohou počítače myslět?* In: SEARLE, J. *Mysl, mozek a věda*. Praha: Mladá fronta, 1994. s. 31.

mantická. Searle na viac argumentuje tým, že aj keď počítač a mozog sú systémy na spracovanie informácií, každý z nich spracováva informácie iným spôsobom.⁹

Ak sa zamyslíme nad otázkou, či môžu počítače myslieť, ako sa tým zaoberal Searle, musíme si povedať, že máme na mysli digitálne stroje. Searle dochádza k nasledujúcim záverom, že nie je v možnostiach počítačového programu dať nejakému systému myseľ. Skrátka, program nie je myseľ, dokonca ani nie je vybavený tak, aby ju mohol mať. Je vylúčené, aby mozgové funkcie spôsobovali myseľ výhradne tým, že realizujú počítačový program. Nech už je myseľ spôsobovaná čímkoľvek, musí byť spôsobovaná kauzálnymi silami, ktoré sa prinajmenšom rovnajú kauzálnym silám mozgu.¹⁰

Searle nakoniec sám dochádza k záveru, že počítače nedokážu myslieť. Produkt mozgu – myseľ (myslenie, mentálne stavy) je biologický fenomén. Hovorí, že vedomie, intencionalita, subjektivita a iné patria k biologickej životnej histórii, rovnako ako rast, rozmnožovanie, vylučovanie žlči a trávenie.¹¹ Všetky tieto pojmy by sme mohli pomenovať jednotne ako mentálne stavy. A práve tie nás budú ďalej zaujímať, ako ich vykladá L. Wittgenstein a F. R. Barbðová.

2.2 Mentálne pocity a originalita človeka

L. Wittgenstein rozlišuje niekoľko druhov mentálnych stavov. Pri pojmoch mentálnych stavov často používa aj synonymum duševné stavy. Je ich niekoľko a z nich sú odvodené potom aj iné. Sú to napríklad: myslenie – myšlienka; mienenie – mienka; presvedčenia, túžby, očakávania, predstavy, vedomie. Ale taktiež k nim zaraďuje aj úmysel, úmysel hovoriť či vôľu. My si teraz predstavíme niektoré z nich.

Myslenie. Myslenie je niečo, čo sa odohráva v našej hlave. V našej mysli, v orgáne mozgu. Človek neustále myslí. Uvedieme niekoľko našich príkladov. Keď niečo píše, myslí a rozmýšľa, ako to čo najlepšie napísať. Aké i/y sa píše v určitom slove. Keď sa ide prejsť s niekým iným, myslí na to, ktorou trasou je ísť najlepšie. Môžeme tu uviesť príklad, že s myslením súvisí aj konanie. Napríklad, keď sa prechádzam a pomyslím si, že pôjdem doľava a následne to uskutočním – zabočím doľava. Konanie nám ukazuje myšlienku. A myšlienka je podľa neho veľmi zaujímavá. Pretože v myšlienkach môžeme aj snívať, či myslieť na niečo, čo je nereálne. Jednoducho to vyjadríme slovami: Aký záhadný musí byť mechanizmus želaní si niečoho, keď si môžem želať to, čo sa nikdy nestane. Svoje myšlienky môžeme tak isto ako konanie vyjadriť slovne. Tvrdí, že hovorenie aj myslenie je jednou činnosťou, lebo vnútorné hovorenie existuje bez toho, aby sme použili verejný jazyk.¹² Napríklad také psy. Psy nemôžu mať rozhovory so sebou samým. Nedokážu teda vnútorne myslieť, lebo nepoznajú jazyk. Tak isto ako ani stroj nemôže myslieť. Pes neovláda používanie jazyka. Pes môže pri vyjadrení strachu použiť napríklad svoj chvost, stiahne ho medzi nohy. To dokáže, ale nedokáže si povedať, že keď sa budem zajtra báť, urobím to isté.¹³

Francesca Rivetti Barbðová vo svojich *Základoch filozofickej antropológie* rozoberá myšlienku originality a osobitosti človeka. Ukazuje nám množstvo dôkazov, prečo je človek originálny. Človek podľa Barbðovej je originálna a osobitá bytosť, pretože je schopný:

⁹ SEARLE, J. *Mohou počítače myslieť?* In: SEARLE, J. *Mysl, mozek a věda*. Praha: Mladá fronta, 1994. s. 30-34.

¹⁰ SEARLE, J. *Mohou počítače myslieť?* In: SEARLE, J. *Mysl, mozek a věda*. Praha: Mladá fronta, 1994. s. 40-43.

¹¹ SEARLE, J. *Mohou počítače myslieť?* In: SEARLE, J. *Mysl, mozek a věda*. Praha: Mladá fronta, 1994. s. 43.

¹² WITTGENSTEIN, L. *Filozofické skúmania*. Bratislava: Pravda, 1979. s. 145- 149.

¹³ FIALA, J. *Analytická filosofie. 2. čítanka*. Plzeň: OPS, 2000. s. 242-245.

Poznania – mám vedomie vlastného poznania (vnímania, cítenia, myslenia) v samom akte, napr. vnímania tejto rastliny, videnia farby, myslenia na ekonomickú situáciu. Poznanie možno opísať iba tomu, kto už niečo spoznal. Skutočnosť, že si môžem spomenúť na svoje poznatky, aj v neprítomnosti objektov, v ktorých ich poznávam, jasne ukazuje, že som sformoval a potom uchoval výrazy, ktoré potom svedčia o mojom poznaní.¹⁴

Vnímania – ľudské poznanie má svoj pôvod v bezprostrednom, globálnom a priamom vnímaní zmyslovej reality a vnímania iných ľudí; zakladá sa na globálnom, reflektovanom a bezprostrednom vnímaní seba samého.¹⁵

Zmyslového poznávania – človek má zmyslové poznávanie vonkajšie a vnútorné. Vonkajšie zmysly zachytávajú v realite skúsenostného sveta príslušné osobitné zmyslové danosti a konajú prostredníctvom telesných orgánov (oko, ucho). Vnímanie je poznávací akt, ktorý sa nedá redukovať na iný akt, a slúži mu telesný orgán. Vnútorné zmysly sú zmyslové dáta vnímané rozličnými vonkajšími zmyslami. Treba prijať, že tieto zmyslové dáta sú mnou zjednotené a spojené.¹⁶

Predstavovania – človek má schopnosť zmyslovej pamäte, vyvolania predstáv a má schopnosť predstavy medzi sebou spájať.

Vyjadrovania pojmu a opisu pojmu.

Syntetizovania – myslenie nám dáva možnosť tvoriť si pojmy, nad ktorými môžeme potom uvažovať (aj referovať cez ne na predstavy spoznané pomocou zmyslov). Porovnávať ich a spájať ich medzi sebou, a tak ich syntetizovať do jednotného komplexu.¹⁷

Záver

Vedomie, city, myšlienky a predstavy N. Humphrey viaže na telo. Tieto stavy chýbajú nižším živočíchom, telefónnym búdkam, strojom, číslam... Jedine živé entity sa vyznačujú vnútorným záujmom o vlastné prežitie. Bát sa strojom je tak bezpredmetné, sami o sebe nemajú záujem o prežitie vlastného „druhu“.

Takže naša vlastná originalita človeka ako druhu nás robí výnimočnými a osobitými. Dáva nám šancu byť kreatívny, bojovať o prežitie pomocou použitia vedy a techniky. Základná motivácia vo vede – výskum živého, túžba po poznaní, sa tak mení v nástroj na prežitie. Moderné technológie sú dôležité nielen vedecky, ale aj spoločensky. Je v našom vlastnom záujme ich podporiť do takej miere, aby boli užitočné. Ak máme akékoľvek pochybnosti, či výskum a rozvoj idú správnym smerom, v tom prípade treba s výskumom skončiť. Akékoľvek morálne pochybnosti a etické zlyhanie nás môžu zrui-
novat'.

Literatúra

BARBÒOVÁ, Francesca. *Základy filozofickej antropológie*. Prešov: Vydavateľstvo Michala Vaška, 2008. ISBN 978-80-8084-322-9.

DROBNÍK, Jaroslav. *Biotechnologie a společnost*. Praha: Univerzita Karlova v Praze – Nakladatelství Karolinum, 2008. ISBN 978-80-246-1484-7.

FIALA, Jiří. *Analytická filosofie. 2. čítanka*. Plzeň: OPS, 2000. ISBN 80-238-8519-7.

FROLOV, Ivan T.; JUDIN, Boris G. *Etika vedy. Problémy a diskusie*. Bratislava: Pravda, 1989. ISBN 80-218-0003-8.

GÁLÍK, Slavomír. *Filozofická antropológia. Porozumenie človeka z hľadiska „filozofie večnosti“*. Bratislava: Iris, 2008. ISBN 978-80-89256-23-5.

---

¹⁴ BARBÒOVÁ, F. *Základy filozofickej antropológie*. Prešov: Vydavateľstvo Michala Vaška, 2008. s. 74-77.

¹⁵ BARBÒOVÁ, F. *Základy filozofickej antropológie*. Prešov: Vydavateľstvo Michala Vaška, 2008. s. 78.

¹⁶ BARBÒOVÁ, F. *Základy filozofickej antropológie*. Prešov: Vydavateľstvo Michala Vaška, 2008. s. 82.

¹⁷ BARBÒOVÁ, F. *Základy filozofickej antropológie*. Prešov: Vydavateľstvo Michala Vaška, 2008. s. 96.

GÁLIKOVÁ, Silvia. *Úvod do filozofie vedomia*. Trnava: Trnavská univerzita, 2009. ISBN 978-80-8082-286-6.

POLACH, Roman. Budeme někdy komunikovat telepaticky? *Svět na dlani*, 2013, č. 3. s. 76-79.

RESNIK, David B. *Ethics of science – An Introduction*. London: Routledge, 1998. ISBN 0-203-97906-0

SEARLE, John. Mohou počítače myslet? In: SEARLE, John. *Mysl, mozek a věda*. Praha: Mladá fronta, 1994. ISBN 80-204-0509-7.

WITTGENSTEIN, Ludwig. *Filozofické skúmania*. Bratislava: Pravda, 1979.

Internetové zdroje

MCCULLOCH, Marie *Nanoroboti*. veda.cz [online]. [cit. 01-04-2013; 20.00 EST]. Dostupné na: <http://www.veda.cz/article.do?articleId=24430>.

Technológie, ktoré v budúcnosti zmenia svet. aktuality.sk [online]. [cit. 01-04-2013; 19.15 EST]. Dostupné na: <http://www.aktuality.sk/clanok/214466/technologie-ktore-zmenia-svet/>.

Kontaktné údaje

Mgr. Ľubica Blumensteinová

Katolícka univerzita v Ružomberku, Pedagogická fakulta, Katedra sociálnej práce,

Hrabovská cesta 1, Ružomberok 03401, SR

e-mail: lubica.blumensteinova@gmail.com

Mgr. Lýdia Blumensteinová

doktorandka na katedre filozofie, Filozofická fakulta, Ostravská univerzita v Ostrave,

Reální 5, 701 03 Ostrava 1. Školiteľ: doc. Mgr. Marek Petrů, PhD.

e-mail: blumenstein_l@yahoo.com

Náhradní mateřství z pohledu etického a sociálního

(Matkou na dobu určitou aneb náhradní mateřství)

Petra Nekovářová

Zajisté jsme si všichni mohli povšimnout, že za posledních několik desetiletí došlo k obrovskému posunu ve vývoji nejrůznějších technologií, které se poměrně záhy začaly využívat například v medicíně či biologii a dnes se tyto technologie hojně využívají již ve všech oblastech života. Tento pokrok vědy, potažmo technologií, má tendenci zlepšovat naše životy. Avšak ne vždy to přináší jen samá pozitiva. S přicházejícími novými technologiemi se také objevují i nově vytvořená rizika a je nutné se zamyslet, zda to nepřesahuje tu hladinu, kde začne být ohroženo i právo na život a s tím spojená další práva.

Jednou z mnoha oblastí, která má dopad na oblast práva na život, je i problematika lidského embrya. Na základě objevu lidského genomu se rovněž naskytá otázka k zamyšlení, co je vlastně základem lidské přirozenosti a důstojnosti.

Ve světě vývoje biomedicínských technologií je otázka garantovaného práva na život velice aktuální téma.¹

Lidský život

Lidský život charakterizují dva důležité mezníky, tedy na jednu stranu počátek života a na druhou stranu jeho konec. Ve svém příspěvku se však budu věnovat právě počátku života.

Podle statistik se v současnosti rodí stále méně dětí a razantně přibývá neplodných párů. Především neplodnost je velice významným problémem, proto je tedy důležité se těmito skutečnostmi zabývat a snažit se je řešit. Jednou z možností, jak by se toho dalo dosáhnout, je náhradní mateřství.

Celá staletí platila římská zásada: matka je jistá, ale otec je vždy nejistý, avšak ta byla v druhé polovině 20. století (1978) překonána tím, že se na základě asistované reprodukce narodilo první dítě tzv. ze zkumavky, čímž se povedlo otevřít nové cesty, jak s neplodností bojovat. V České republice se podařilo touto metodou porodit první dítě o pár let později, až roku 1982. Jen samá pozitiva v tom ale vidět nebylo možné, jelikož se začalo uvažovat o etických a právních problémech v této souvislosti.²

Rozpor vznikal také v politické situaci státu. Na jednu stranu by se stát měl snažit podporovat rodinnou politiku a napomáhat k dobrým podmínkám pro to, aby se mohlo rodit více dětí a na druhou stranu by zase měl chránit zájmy společnosti a dohlížet na to, aby reprodukční techniky nepřesáhly dovolenou hranici.

S vývojem vědy a nových technologií došlo k poměrně významnému posunu též v oblasti biomedicíny, na jehož základě je možné také využívat právě metodu náhradního mateřství.

---

¹ KALVACH, Mariana. Zamyšlení nad problematikou náhradního mateřství. *Zdravotnictví a právo*, 2009, č. 7–8, s. 14–18.

² Sanatorium Repromeda – viz *Sanatorium Repromeda, Centrum reprodukční medicíny a preimplantační diagnostiky*. 2013 [cit. 2013-04-01]. Dostupné z <http://www.repromeda.cz/nahradni--surrogatni--materstvi.html>.

Co je náhradní mateřství?

I když by se nám zdálo, že se stalo náhradní mateřství trendem v léčbě neplodnosti až v posledních několika letech, lze toto tvrzení považovat za pravdivé jen částečně. Již v knize Genesis se setkáme s příběhem, kdy jiná žena porodila manželskému páru dítě, jelikož oni sami vlastní mít nemohli. Také v Africe se setkáme s komunitami, které umožňují ženám, které nemohou mít vlastní dítě, aby dítě odosila jiná žena.³

Neplodnost představuje pro ženu velký problém bez ohledu na to, kdy nebo na jakém místě žije.

V případě náhradního mateřství hovoříme o jedné z forem asistované reprodukce formou umělého oplodnění. Náhradní matkou je tedy žena, která donosí dítě ve prospěch objednatelského páru, přičemž tento proces dospěje po porodu do fáze, kdy se žena vzdá svého práva na dítě z pozice legální matky dítěte.⁴ Podstatný je zde úmysl náhradní matky dítě donosit, porodit a předat do péče neplodnému páru tak, aby se jeho rodiči stali právě oni. Avšak tato metoda je nabízena párům, kde partnerka trpí onemocněním dělohy, které brání zajištění zahnízdění a donošení plodu.⁵

Náhradní mateřství lze rozlišit na dvě základní formy: na úplné či částečné. U úplného je oplodněné vajíčko z genetického materiálu neplodného páru a náhradní matka jej pouze odnosi. U částečného náhradního mateřství, náhradní matka poskytne dělohu i vlastní vajíčko a v nejextrémnějším případě pak nejsou genetickými rodiči ani pár ani náhradní matka, neboli pohlavní buňky pochází od dárců.

Dalším možným dělením náhradního mateřství je dělení na altruistickou a komerční formu. Původním modelem náhradního mateřství je altruistická pomoc vycházející od příbuzné, známé nebo neznámé ženy, která nezištně nabídne neplodné ženě svoji pomoc, jelikož chápe, v jaké tíživé situaci se neplodný pár nachází a jakou radost jim může narození dítěte přinést. Ovšem na druhou stranu komerční forma je ta, pod kterou náhradní mateřství vidí většina kritiků. Narození dítěte a jeho předání neplodnému páru, by mělo být založeno na ochotě pomoci druhému, nikoliv na způsobu, jak se jednoduchým způsobem dostat rychle k penězům. Pohled kritiků podporuje i fakt, že v chudých východních zemích, jako je např. Ukrajina, je proces náhradního mateřství zprostředkováván za předem dohodnutou částku peněz, stejně tak bychom příklady našli i v dalších chudých státech na východě.

Argumenty náhradního mateřství

Náhradní mateřství však s sebou přináší řadu rozporů. Stát sice nový vývoj podporuje a tedy i metodu náhradního mateřství je možné v mnoha zemích využívat, problém nastává však v tom, že problematika náhradního mateřství není právně např. v ČR dostatečně ošetřena, jelikož stát nedokáže pružně a rychle reagovat na institut náhradního mateřství. V souvislosti s tímto se pak mnohdy dostávají na scénu debaty o zásahu do přirozenosti člověka, zneužívání žen či dokonce názory, že při náhradním mateřství dochází k obchodování s dětmi a podobně. Je potřeba se tedy zamyslet nad tím, zda jsou tyto názory opodstatněné

³ GIWA-OSAGIE, Osato F. Social and ethical aspects of assisted conception in anglophone sub-Saharan Africa. Citováno z VÁCHA, M. *Womb for rent* [online]. 2013 [cit. 2013-04-12]. Dostupné z www.orko.cz/Lékařská%20etika%202010/Womb%20for%20rent4.ppt.

⁴ HATZIS, Aristides N. „Just the oven“: A law and economics approach to gestational surrogacy contracts. *Perspectives for the unification or harmonisation of family law in Europe*, pp. 412-433, Katharina Boele-Woelki, ed., Antwerp: Intersentia, 2003. [online] [cit. 2013-03-02]. Dostupné z: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=381621.

⁵ Sanatorium Repromeda – viz *Sanatorium Repromeda, Centrum reprodukční medicíny a preimplantační diagnostiky*. 2013 [cit. 2013-04-01]. Dostupné z <http://www.repromeda.cz/nahradni--surrogatni--materstvi.html>.

Nelze zatajit fakt, že je třeba se nad náhradním mateřstvím také zamyslet nejen po stránce právní, ale také po stránce etické či sociální, a to v souvislosti s tím, zda je zcela vhodné využívat dělohu pro určitý finanční zisk, stejně tak bychom si měli v této souvislosti klást otázky, zda je etické kupovat si službu, díky níž dochází k vytvoření lidské bytosti?⁶ A v neposlední řadě je také nasnadě pozastavit se a zamyslet se nad tím, zda je etické ještě to, že žena záměrně otěhotní, aby se posléze donošeného dítěte vzdala?

Jak jsem již zmínila, může být pro mnoho neplodných párů náhradní mateřství třeba i jedinou cestou k dosažení vlastního potomka. Za touto metodou vidí pouze samotnou šanci na vlastní dítě, avšak zapomínají na značné množství rizik a právních komplikací, které jsou s touto metodou spojeny.

Naznačila jsem, že velkým překvapením může být finanční stránka věci.⁷ Tedy cena, za kterou je žena ochotna stát se náhradní matkou.

Díky tomu, že právní úprava v této oblasti dosti pokulhává, vyvstává mnohdy názor, že se využívá náhradního mateřství zejména jako forma byznysu. Jelikož není cena za náhradní mateřství právně ošetřena, je na páru, který si dítě objedná, a na ženě, tedy náhradní matce, jak se mezi sebou finančně vyrovnají. Do jaké míry jde však o pomoc neplodnému páru a kde se jedná pouze o finanční prospěch, to je otázkou. Aby se však náhradní mateřství nestalo pouhým byznysem, bylo by patrně zapotřebí, aby náhradní matce byly kompenzovány výdaje spojené s těhotenstvím. Zde bychom tedy již o finančním zisku mluvit nemohli. Je však poměrně důležité, aby si vždy náhradní matka uvědomila a rozmyslela si pečlivě, než se do takového procesu pustí, zda se náhradní matkou skutečně chce stát.

Kromě již zmíněných otázek je potřeba zamyslet se nad otázkou výběru náhradní matky. Měla by být anonymní či nikoliv? Otázkou je, jakým způsobem nejlépe vybrat náhradní matku. Měla by to být žena, kterou neplodný pár zná, či žena, se kterou se nikdy neuvidí. Je také potřeba se zamyslet nad tím, jaký vliv bude mít na dítě situace, kdy budou jeho budoucí rodiče náhradní matku navštěvovat a utvářet si tak vztah ke svému budoucímu potomku. Na druhou stranu není lepší nevědět, kdo dítě odnosiť? Na kolik bude problematické, pokud odnosiť dítě někdo z příbuzných za předpokladu, že se po zbytek života bude s dítětem vídat, nemůže to být pro tuto ženu později problém? Také vyvstává otázka, do jaké míry může ovlivnit těhotenství a odevzdání dítěte vztahy v rodině náhradní matky v případě, že sama doma vychovává své vlastní potomky a oni vidí, že jejich matka nosí v břiše dítě, které se však nestane jejich sourozencem.

Důležité je se také zaměřit na princip anonymity náhradní matky ve vztahu k právu dítěte znát svůj původ. Jakým způsobem by mohlo zjištění dítěte, že vzniklo formou náhradního mateřství, ohrozit jeho vztah k současným rodičům a jaký dopad by to mělo pro ženu, která dítě odnosiť a chtěla pouze neplodnému páru pomoci?

Dalším problémem je také vymahatelnost smlouvy mezi náhradní matkou a párem. Současná právní úprava neumožňuje vymáhat dítě po náhradní matce. To představuje pro objednatelský pár velké riziko. Během těhotenství se v těle matky odehrává mnoho změn, na základě nichž nelze předem určit, jak se žena zachová. Odborníci se však shodují na tom, že je vhodnější, pokud se náhradní matkou stane žena, která již porodila nějaké dítě, jelikož sama ví, jaké změny se u ní během těhotenství a po porodu udály a může tedy snáz usoudit, zda se bude schopna dítěte ve prospěch objednatelského páru vzdát.⁸ Horší situace je u ženy, která dítě dříve neprodila, jelikož neví, jak se u ní cho-

⁶ MACHÁNĚ, Jiří. Uvažujme z pozice konkrétního embrya. *Katolický týdeník* [online]. 2013 [cit. 2013-03-10]. Dostupné z: <http://www.katyd.cz/index.php?cmd=page&type=11&article=4362>.

⁷ VITVAROVÁ-VRÁNKOVÁ, Karolina. Chce tu někdo moji dělohu? *Respekt*. 2009, č. 34, s. 58.

⁸ DOHERTY, Cynthia M., CLARK, Michael M.. *Léčba neplodnosti*. 1. vyd. Brno: Computer Press, 2006.

vání v návaznosti na hormonální změny promění. Jelikož nelze ani na základě smlouvy dítě po náhradní matce vymáhat, je zde tedy velké riziko, že si náhradní matka k dítěti vytvoří citové pouto a dítě nevydá.

Problém spatřují kritici také v souvislosti s využíváním vlastního těla, v tomto případě dělohy náhradní matky. V čem se liší tento způsob využívání těla od společensky akceptovaných praktik, ve kterých také dochází k oddělování biologického a sociálního rodičovství, jako je například darování pohlavních buněk, pěstounská péče? Otázkou také je, jak moc je významné, že zde dochází k finančnímu zisku využití dělohy, když existuje řada profesí, kde část těla také přináší zisk, a to mnohdy daleko vyšší, jak tomu je např. u modelek, chirurgů či profesionálních sportovců apod.

Argumentů kolem náhradního mateřství existuje opravdu mnoho a zdaleka jsem je nevyjmenovala všechny, domnívám se, že zásadním odrazovým můstkem státu pro kočárování situace je právní uchopení problému a vymezení pevného rámce. Náhradní mateřství zatím v ČR pořádně právně ošetřeno není, jako je tomu například v Británii či USA, kde je náhradní mateřství poměrně dost využíváno. Opakem jsou jižní státy Evropy, které ve své podstatě náhradní mateřství zakazují. Příkladem je především Francie, která se proti tomuto postupu staví poměrně nejstriktněji.

Literatura

- DOHERTY, Cynthia M., CLARK, Michael M. *Léčba neplodnosti*. 1. vyd. Brno: Computer Press, 2006.
- GERLOCH, Aleš. *Teorie práva*. 4. upr. vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2007.
- GIWA-OSAGIE, Osato F. Social and ethical aspects of assisted conception in anglophone sub-Saharan Africa. Citováno z VÁCHA, M. *Womb for rent* [online]. 2013 [cit. 2013-04-12]. Dostupné z: www.orko.cz/Lékařská%20etika%202010/Womb%20for%20rent4.ppt.
- HATZIS, Aristides N. „Just the oven“: A law and economics approach to gestational surrogacy contracts. *Perspectives for the unification or harmonisation of family law in Europe*, pp. 412-433, Katharina Boele-Woelki, ed., Antwerp: Intersentia, 2003. [online] [cit. 2013-03-02]. Dostupné z: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=381621.
- KALVACH, Mariana. Zamyšlení nad problematikou náhradního mateřství. *Zdravotnictví a právo*. 2009, č. 7–8, s 14–18.
- MACHÁNĚ, Jiří. Uvažujme z pozice konkrétního embrya. *Katolický týdeník* [online]. 2013 [cit. 2013-03-10]. Dostupné z: <http://www.katyd.cz/index.php?cmd=page&type=11&article=4362>.
- ŘEŽÁBEK, Karel. *Asistovaná reprodukce*. 1. vyd. Praha: Maxdorf, 2008.
- Sanatorium Repromeda – viz *Sanatorium Repromeda, Centrum reprodukční medicíny a preimplantační diagnostiky*. [online]. 2013 [cit.2013-04-01]. Dostupné z <http://www.repromeda.cz/nahradni--surrogatni--materstvi.html>.
- VITVAROVÁ-VRÁNKOVÁ, Karolina. Chce tu někdo moji dělohu? *Respekt*. 2009, č. 34, s. 58.

Kontaktní údaje

Mgr. Petra Nekovářová
doktorandka Masarykovy univerzity v Brně
petra.n@email.cz

FILOSOFICKÉ A METODOLOGICKÉ PROBLÉMY

Evoluční etika a teorie her

Evolutionary ethics and game theory

Dalibor Váhala

Vstupní teze

Evoluční etika se snaží odpovědět na otázku, odkud se berou *normy* (normy napomáhají lidské spolupráci a potlačují konflikty) a *morální sentimenty* (evoluce nás vybavila pocity, které nás nutí k pomáhání – *radost z pomoci druhému*, a odrazují od podvádění – *svědomí*). Evoluční etika tvrdí, že morálka vzniká přirozeným výběrem.

Základní otázky „Co mám dělat?“ či „Co nemám dělat?“ transformuje do „Co mohu dělat jako biologický druh?“ a „Co chci dělat?“ (To neurčuji, ale cítím to.). Evoluční etika pokládá altruismus za systém vzniklý rozšířením z příbuzenských vztahů na společenský rámec.

Mnoho situací mezi lidmi lze nazírat prizmatem teorie her a interpretovat je jako interakce, ve kterých „hráči“ v konkrétních situacích pravidelně vykazují jisté vzorce chování („strategie“), aby dosáhli svých očekávání („odměn“), které se však mohou individuálně lišit v závislosti na podmínkách prostředí. „*Jakmile jednou uzříme svět prizmatem teorie her, nelze ho dále vidět jinak.*“ (Davis McArthur)

Život je plný elementárních her, tedy interakcí, do kterých vstupují lidé, kteří hledíce si vlastních zájmů, snaží se jednat tak, aby maximalizovali svůj zisk. Společnost naopak často požaduje, aby jednali v rámci celku, tedy zohledňovali i ostatní. Proč člověk někdy podřizuje své zájmy celku, ačkoliv by mohl získat více sobeckým jednáním? Proč tedy lidé nepodvádějí? Protože hrajeme na více kol a nevíme, kdy interakce skončí.

„Kárat, trestat, ignorovat?“

Tato hra se snaží modelovat některé okolnosti týkající se odsuzování „špatného“ chování. Cílem hráčů je samozřejmě vlastní prospěch, v tomto případě snížení četnosti výskytu nežádoucího chování (předpokládá se, že oba hráči jsou „altruisté“, kteří chtějí kooperovat a podvodné chování je pro ně nežádoucí). Jistá osoba (dále podvodník) totiž spáchá něco špatného, což ovlivňuje negativně zbytek společnosti (naše dva hráče). Hráči na danou situaci reagují jednou ze svých tří možností – čin ignorují, čin odsoudí (sníží reputaci podvodníka) či podvodníka potrestají (přímo jej negativně ovlivní). Chování hráčů tak přímo ovlivní příští chování podvodníka (buď bude odhalen, anebo přímo perzekvován, takže zvažuje riziko výnos/trest). Pro jednoduchost předpokládejme lineárně-kumulativní efekt, kdy morální odsouzení jedním hráčem sníží pravděpodobnost podvodu odsouzeného o 12,5 %, jeho přímé potrestání pak o 25 % (spokojenost hráčů se tak úměrně zvýší o 12,5 % či 25 %) a efekty se sčítají. Odsouzení či potrestání určitého chování je ovšem spojeno s jistými náklady, které jsou řekněme 100 Kč a 200 Kč, a jež se dělí mezi oba hráče.

Z reakcí hráčů tedy vyplývají situace, které mají pro hráče určitou hodnotu. Předpokládáme, že oba mají zájem na světě bez podvodníků. Jejich přirozeným cílem tedy bude podvádění odsuzovat a trestat, není to však nezbytně nutné, neboť preference se mohou napříč spektrem lidí měnit. Podívejme se nyní na tabulku, ve které odhaduji užítky pro jednotlivé hráče při jednotlivých volbách.

„Kárat, trestat, ignorovat?“		Hráč 2		
		ignoruje	odsoudí	potrestá
Hráč 1	ignoruje	-1 ; -1	0,5 ; -0,5	1 ; -0,5
	odsoudí	-0,5 ; 0,5	1 ; 1	3 ; 1,5
	potrestá	-0,5 ; 1	1,5 ; 3	2 ; 2

1) Pokud oba hráči situaci ignorují, podvodníkům nic nebrání v jejich chování pokračovat a oba hráči mohou jen ztratit (-1), neboť ačkoliv neměli náklady, mohou interagovat s podvodníkem, což je připraví o zisky ze spolupráce.

2) Pokud jeden hráč podvodníka odsoudí a druhý nikoliv, oba hráči lehce získají (neboť podvodník příště na 12,5 % nepodvede), ale náklady (100 Kč) nese jen jeden, který tímto ztrácí (-0,5) zatímco ignorant získá (0,5). Analogicky je tomu, pokud jeden hráč podvodníka potrestá a druhý nikoliv. Snaživce ovlivní podvodníka o 25 %, ale stojí ho to 200 Kč (-0,5), kdežto ignorant se zadarmo přiživí (1).

3) Pokud oba hráči podvodníka odsoudí, sníží četnost příštího podvodu o 25 % a oba jsou spokojeni (1) s náklady 50 Kč. Tato akce je tzv. Nashova rovnováha, při které hráči mohou jenom získat.

4) Pokud oba hráči podvodníka potrestají, sníží četnost příštího podvodu o 50 % s náklady 100 Kč a oba jsou velice spokojeni (2). Poměr nákladů a zisků je stejný jako v oboustranném odsouzení, ale při podvodu by mohli ztratit mnohem více.

5) Problém nastává, když jednomu se vyplatí pouze odsoudit a druhý potrestá. Ten, co odsoudí, získá za 100 Kč 37,5 % poměru podvodníka, zatímco trestající stejnou míru za 200 Kč. Ačkoliv by kooperovaným trestem mohli získat 50 % za 100 Kč, riskovali by, že by to byli oni „kdo schytá“ 37,5 % za 200 Kč. A to je klasické vězňovo dilema. Těžko tomu druhému věřit, je nutno ho buď k jednání dotlačit, nebo se domluvit a věřit.

Otázky – a možné odpovědi

Proč se chováme nežádoucím způsobem, když víme, co je správné? Přirozený výběr nás vybavil sklony k takovému chování, evolučně by bylo nevýhodné se jich vzdát.

Co naturalistický omyl?! Nemůžeme říct, co by mělo obecně platit, ale pokud je něco pro většinu žádoucí, a víme, jak toho dosáhnout, pak evoluční etika a teorie her nám ukazují, že naše systémy jsou optimalizovány tak, že se snažíme těchto cílů dosáhnout.¹

Může být vychytralé chování považováno za etické

Bude svět lepší, když budeme znát teorii her?

Závěr

„Nabádejte své děti, aby se staly dobrými lidmi. Ne proto, že to je náročné a záslužné, ale proto, že se jim to nakonec vyplatí.“ (Ridley: Původ ctnosti.)

Bude dobré, když lidi přesvědčíme, aby interakce brali jako hry, na kterých mohou vydělat obě strany.

¹ VALENCÍK, R. Teorie redistribučních systémů. *Marathon*, 2007, č. 77. Dostupné z: <http://www.valencik.cz/marathon/07/mar070z.htm>. BUDINSKÝ, P.; VALENCÍK, R. a kol. *Teorie redistribučních systémů (Jak číst společenskou realitu a oč tu běží?)*. 1. vydání. Praha: Vysoká škola finanční a správní, 2010.

Etika jde tedy reciprocitě naproti, snaží se urychlit nastolení spolupráce, protože jinak trvá poměrně dlouhou dobu, než začneme kooperovat.

Wright pak uvádí, že rozšiřování rámce nenulovosti, tedy zahrnování do kooperace co nejvíce individuů, je principem akcelerace našeho společenského vývoje. (Wright: Více než nic.)

Teorie her ukazuje, jak se bránit neetickému chování (trest, trestání netrestajícího, moralistická agrese k nekooperujícímu, atd.).

Použitá literatura

RIDLEY, Matt. *Původ ctnosti. O evolučních základech a zákonitostech nesobeckého jednání člověka*. Praha: Portál, 1996. ISBN 80-7178-351-X.

VALENCÍK, Radim. Teorie redistribučních systémů. *Marathon*, 2007, č. 77. Dostupné z: <http://www.valencik.cz/marathon/07/mar070z.htm>. ISSN 1211-8591. BUDINSKÝ, Petr; VA-

LENČÍK, Radim a kol. *Teorie redistribučních systémů (Jak číst společenskou realitu a oč tu běží?)*. 1. vydání. Praha: Vysoká škola finanční a správní, 2010. Edice EUPRESS. 155 s. ISBN 978-80-7408-044-9.

WRIGHT, Robert. *Morální zvíře*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2011 (2. české vydání). ISBN 978-80-7422-075-3.

WRIGHT, Robert. *Více než nic. Logika lidského osudu*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2002. ISBN 80-7106-433-5.

Kontaktní údaje

Mgr. Dalibor Váhala

doktorand katedry filozofie, Filozofická fakulta, Ostravská univerzita

A12604@student.osu.cz

O jednom omylu

On a fallacy

Tomáš Ondráček

Abstrakt

Rozhlédnete se na obě strany, když přecházíte ulici, ve které by auta měla jezdit pouze jedním směrem? Nebo se podíváte jen na tu stranu, odkud auta do ulice vjíždět směřují? Pokud jste odpověděli na druhou otázku kladně, dopustili jste se moralistického omylu. Odvodili jste z toho, že by něco být mělo, to, že něco je. I když auta očekáváte pouze z jedné strany, stane se, že někdy přijedou i z druhé. Svět prostě není takový, jaký bychom si ho přáli.

Moralistický omyl popsali v sedmdesátých letech americký biolog Bernard David Davis jako zrcadlový obraz naturalistického omylu. Snažil se přitom poukázat na nutnost oddělovat záměry a přání od faktů, na nutnost dbát na výsledky zkoumání bez ohledu k našim obavám a přesvědčením. Zatímco naturalistickému omylu, přechodu od deskripce k preskripcím, se dostalo mnoho pozornosti, moralistický omyl zůstal poněkud v pozadí. Přitom se jedná o omyl, který vede k mnoha nesnázím a problémům. Příkladem pak může být přístup k testování inteligence, k rasovým a kulturním rozdílům.

V souvislosti s vědou a etikou se v posledních letech často zmiňoval problém *naturalistického omylu*¹. Tento omyl spočívá v odvozování toho, co by mělo být, z toho, co je. Poukazovalo se na to, že věda nám nemůže jednoduše dát odpovědi na otázky po dobru.² Poněkud stranou ale zůstal zrcadlový obraz tohoto problému, omyl, který spočívá v odvozování toho, co je, z toho, co by být mělo. Jedná se o tzv. *moralistický omyl (moralistic fallacy)* a v roce 1978 ho formuloval biolog *Bernard David Davis*³.

Tato práce si klade za cíl představit moralistický omyl a zodpovědět tři otázky: Je moralistický omyl něčím výjimečným? Je moralistický omyl přítomný ve vědě? Pokud je moralistický omyl ve vědě přítomný, jaké jsou jeho důsledky?

I když může někomu připadat, že moralistický omyl je něčím zvláštním, něčím, čeho se dopouštíme pouze zřídkakdy, není tomu tak. Tohoto omylu se dopouštíme vždy, když si myslíme, že věci jsou tak, jak by být měly. V běžném životě spoléháme na to, že svět, či aspoň svět lidí, se řídí pravidly. Když přecházíme jednosměrnou ulici, díváme se pouze ve směru, ze kterého by auta jezdit měla⁴. Stejně tak si o sobě a dalších lidech vytváříme iluze. Myslíme si například, že rasismus nebo homofobie je špatná, a že tedy většina lidí není rasistických nebo homofobních. Bohužel obě tyto úvahy jsou mylné. Auta jezdí i v protisměru, řidiči jsou za to často pokutováni, a lidé mají tendence ke xenofobii i homofobii, jak dokládají různé výzkumy latentní homofobie nebo xenofobie.⁵

¹ Tato práce se nevěnuje samotnému naturalistickému omylu, proto zde není rozlišováno mezi *Humovou otázkou*, tzv. *je – mělo by být problémem (is–ought to problem)*, (viz Hume 2011) a *naturalistickým problémem (naturalistic fallacy)* v podání *George Edwarda Moora* (1922, str. 10). Oba problémy jsou chápány jako potíže při přechodu od toho, co je, k tomu, co by mělo být.

² Jedná se zde především od diskusi vztahující se k projektu *experimentální filosofie*.

³ DAVIS, B. D. The moralistic fallacy. *Nature*. 1978, 272 (5652). s. 390. Někdy je tento omyl označován také jako *reverzní* či *obrácený naturalistický omyl* (např. Ridley 1998).

⁴ *Moralistic Fallacy*. [online]. Logical Fallacies. 2009. [cit. 26. 2. 2012.] Dostupné z: <http://www.logicalfallacies.info/relevance/moralistic/>.

⁵ V případě, že tomuto nevěříte, můžete se zapojit do projektu *Implicit*, kde naleznete testy na různé implicitní sociální postoje (Project Implicit 2011).

Je-li moralistický omyl takto častý v našem běžném životě, jak je tomu ve vědě? Věda by přeci měla být racionálním podnikem, který je zbaven všech předsudků. Měla by se snažit o objektivní zkoumání nezatížené názory jednotlivých vědců. Vědci, komunity vědců či odborné skupiny jsou ale pouze lidé, a i přes proklamovanou nestrannost je věda ovlivněna představami a etickými ideály dané doby nebo skupiny.⁶

Právě na takovéto vlivy a především na jejich negativní stránky upozorňoval i Davis⁷, když formuloval moralistický omyl. Uváděl příklad potlačování výzkumu v cytologii, které bylo postaveno na představě toho, že by mohlo vést ke klonování lidí a klonovat lidi je špatné.⁸

Kromě určitých obecně sdílených morálních přesvědčení, pak také existují příklady toho, kdy je věda ovlivněna konkrétními ideologiemi, které stanoví, co je přípustné a co nikoli, co je dobré a co špatné. *Matt Ridley*⁹ například poukazuje na vědu v SSSR, která se mohla rozvíjet pouze v takové podobě, jež neodporovala státní ideologii marxismu-leninismu.¹⁰

I v současné době podléhá vědecké poznání a vědecká práce *politické korektnosti* (*political correctness*). Příkladem, na kterém lze ilustrovat dnešní vliv ideologií na vědu, jsou dlouhotrvající spory o vztah mezi kognitivními schopnostmi člověka a jeho biologickými danostmi, přírodou, nebo výchovou.¹¹ I přes veškeré znalosti, které máme v současné době k dispozici, je snaha na člověka při narození pohlížet jako na *tabulu rasu, čistou desku*.

Nejvýraznějším příkladem tohoto přístupu je prohlášení o násilí, které bylo podepsáno v *Seville* v roce 1986.¹² V tomto prohlášení se můžeme mimo jiného dočíst, že je vědecky nesprávné tvrdit, že (a) jsme zdědili tendenci k válčení od našich zvířecích předků, (b) válčení nebo jakékoli jiné násilné chování je geneticky naprogramováno v naší lidské přirozenosti, (c) v průběhu lidské evoluce bylo upřednostňováno agresivní chování více než jiné druhy chování, (d) lidé mají „násilný mozek“, (e) válka je zapříčiněna instinktem nebo jinou jednoduchou motivací. Přitom již v době vydání tohoto prohlášení byla většina těchto tezí značně problematická a žádné z nich nebylo nijak vědecky doložené. Naopak se dnes zdá, že lidská agresivita má základ v naší evoluci a že existují určité poruchy mozku, jež je možno spojit s násilným chováním.¹³

Další dlouhotrvající spor, který vychází ze stejného dilematu mezi přírodou a výchovou, je spor o povahu inteligence a o to, jak ji testovat. Byť jsou inteligenční testy používány více jak sto let, není doposud jednotná teorie inteligence. Mnohdy se tak pracuje

---

⁶ V tomto ohledu je třeba mít na paměti, že toto není vyloučeno ani v rámci přístupu k vědě, který zastával např. Kuhn (1997), Lakatos (1970) nebo který je prosazován tzv. silným programem sociologie vědění (Benda 2012).

⁷ DAVIS, B. D. The moralistic fallacy. *Nature*. 1978, 272 (5652). s. 390. DAVIS, B. D. *The Scientist's World*. The National Center for Biotechnology Information. [online]. 2000. [cit. 29. 2 2012.] manuscript edited posthumously. Dostupné z: <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC98983/>.

⁸ DAVIS, B. D. The moralistic fallacy. *Nature*. 1978, 272 (5652). s. 390.

⁹ RIDLEY, M. *The origins of virtue: human instincts and the evolution of cooperation*. Harmondsworth: Penguin Books, 1998. Česky: *Původ ctnosti. O evolučních základech a zákonitostech nesobeckého jednání člověka*. Praha: Portál, 1996.

¹⁰ Parafraze jeho příkladu (Ridley 1998, s. 258) může být následující: Protože je marxismus-leninismus pravdivý, lze člověka a přírodu změnit díky vzdělání, propagandě a síle. Ridley k tomu dodává, že miliony lidí zemřely hladem, aby ukázaly na nesprávnost této myšlenky (v orig.: „Millions died hungry to prove him wrong.“ Ridley 1998, s. 258).

¹¹ Jedná se o tzv. problém *Nature vs. Nurture*.

¹² UNESCO, *Seville Statement on Violence*. [online]. 2003. [cit. 30. 10. 2013]. Dostupné z: <http://1url.cz/3EPe>.

¹³ Nelze ani vyjmenovat všechny práce, které se dané problematice věnují, proto zde uvedu pouze (Jones 1999).

s různými teoretickými východisky zároveň. Většina testů nicméně rozlišuje mezi faktory vrozenými a faktory, které jsou naučené.¹⁴

I když tedy existují teorie o tom, že nemalá část inteligence a kognitivních schopností je odvislá od naší genetické výbavy a i když s tímto počítají samotné testy, je zkoumání inteligence na základě rozdílné genové výbavy potlačováno.¹⁵ Děje se tak z toho důvodu, že ona genová výbava často souvisí i s různými etniky, a takovéto výzkumy tak mají pro mnohé nádech vědeckého rasismu. Jenže, jak se pak lze dobrat otázky, co je inteligence, když je jedna celá část výzkumu utlumena?

Situace kolem inteligenčních testů není nijak jednoduchá, neboť jsou dnes poměrně běžnou záležitostí a jejich kritika má silné dopady na celou společnost. Kromě samotného zkoumání inteligence jsou kritizovány i samotné testy, které jsou různorodě kulturně zatížené.¹⁶ Na jednu stranu je tu tak nástroj, který sám je problematický, kterým je testován ještě více problematický objekt. To vše je následně doplněno o přání po rovnosti lidí, a to alespoň v rámci skupin, v jejich rovnoměrném rozložení na Gaussově křivce.

Jak je z výše uvedeného patrné, není moralistický omyl nijak výjimečným ani v běžném životě ani ve vědě. Zatímco ale v běžném životě by bylo značně náročné se bez něj obejít – představte si společnost, ve které nikdo nedůvěřuje tomu, že druhý dodržuje pravidla – ve vědě je třeba se moralistickému omylu bránit, neboť zkresluje naše poznání světa. Toto zkreslení lze přitom ukázat v několika aspektech.

Když Davis¹⁷ na moralistický omyl poukázal, snažil se zabránit restrikci vědy. Podle Davise nelze rozlišovat znalosti špatné a dobré. Poznání je toliko adekvátní a neadekvátní. Naopak to, co je možné hodnotit, je aplikace tohoto poznání, činnost. V případě, kdybychom rozlišovali dobré a špatné poznání, docházelo by k omezování některých oborů, které by byly označeny za zlé, nevyhovující, potencionálně nebezpečné. Samotný výzkum etnických rozdílů nemá žádnou morální kvalitu, naopak aplikace tohoto výzkumu již tuto hodnotu nabývá na základě toho, k čemu má sloužit, jaká činnost je vykonávána.

Je třeba také říci, že omezovat jednotlivé obory může být i nevýhodné, neboť je tím uměle bráněno rozvoji poznání v oblastech, které by mohly mít i aplikace hodnocené jako dobré (např. již zmiňovaný výzkum v cytologii pomohl v léčbě rakovinových onemocnění).

Stejně tak je nevhodné omezovat poznání na základě vybrané ideologie. Ridley¹⁸ podotýká, že tento způsob restrikce vědy vedl nejen k tomu, že nebyly nalezeny takové aplikace poznatků, které by byly dobré, ale přímo k tomu, že vedl k aplikaci poznatků, jež byly neadekvátní. Takováto aplikace provedená v SSSR v rámci zemědělství, pak měla za následek neúrodu, hlad a smrt.

Dalším dopadem moralistického omylu je vytváření dalších omylů. Pokud nevíme, co je předmětem našeho testování inteligence, pak je jednoznačně na místě se ptát, co vlastně testujeme? Jak také můžeme pomoci rozvoji těm, kteří v těchto testech nedopadají nejlépe?

---

¹⁴ Zpravidla se jedná o Spearmanův *G-faktor* a *S-faktor*, který vychází ze Sternova rozlišení mezi *krystalickou* a *fluidní inteligencí* (Hartl a Hartlová 2000). Tyto faktory následně různorodě sytí jednotlivé položky či části testů.

¹⁵ Příkladem mohou být reakce na článek *Wanted: More Race Realism, Less Moralistic Fallacy* od Philippe J. Rushtona a Arthura R. Jensena (2005).

¹⁶ Spor o možnost kulturně nezatížených či alespoň spravedlivých testů nebo relevantních testů skončil v jistém smyslu patem. Česká republika např. prohlašovala za kulturně nezatížený test (Hide 2011), jehož autoři jasně poukazovali na položky, které mají kulturní zátěž (Tellegen et al. 1998).

¹⁷ DAVIS, B. D. The moralistic fallacy. *Nature*. 1978, 272 (5652). s. 390.

¹⁸ RIDLEY, M. *The origins of virtue: human instincts and the evolution of cooperation*. Harmondsworth: Penguin Books, 1998. Česky: *Původ ctnosti. O evolučních základech a zákonitostech nesobeckého jednání člověka*. Praha: Portál, 1996.

Stejně jako existují moralistické omyly ve vědě, lze je nalézt i v rámci filosofie. Teorie nejsou hodnoceny na základě své užitečnosti či konzistentnosti – stačí vzpomenout na spor o článek *After-birth abortion: why should the baby live?*¹⁹ nebo na neustálé snahy o různorodé vymezení pojmu věda, které je postaveno na představě toho, co za vědu považovat chceme.

Stále je tedy třeba mít na paměti, že poznatky nejsou dobré nebo špatné. Dobrá a patná je jejich aplikace. Je stále třeba mít na paměti, že svět není takový, jaký bychom si ho přáli, lidé si nejsou v mnoha charakteristikách rovni, byť bychom si to přáli, ne všechny plodiny mohou růst na všech místech a teorie mají aplikace, které nemusí být v souladu s tím, co považujeme za dobré. V rámci současných představ nebo u definice zdraví od WHO, je pak také dobré vzpomenout na myšlenku jednoho ze zakladatelů pozitivní psychologie: I když bychom se totiž měli snažit o štěstí všech lidí, je docela dobře možné, že schopnost prožívat štěstí, být šťastný, je v populaci rozložena podle Gaussovy křivky.²⁰

Použitá literatura

- DAVIS, Bernard D. The moralistic fallacy. *Nature*. 1978, 272 (5652). s. 390. DOI:10.1038/272390a0.
- DAVIS, Bernard D. The Scientist's World. *The National Center for Biotechnology Information*. [online]. 2000. [cit. 29. 2 2012.] manuscript edited posthumously. Dostupné z: <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC98983/>.
- GIUBILINI, Alberto & MINERVA, Francesca. After-birth abortion: why should the baby live? *Journal of Medical Ethics* [online]. 2012. [cit. 15. 3. 2012] DOI: 10.1136/medethics-2011-100411. Dostupné z: <http://jme.bmj.com/content/early/2012/03/01/medethics-2011-100411.full>.
- BENDA, Libor. Přezkoumání oprávněnosti Kuhnovy kritiky silného programu sociologie vědění. *Teorie vědy* [online]. 2012. 34(3), 201–225 [cit. 30. 10. 2013]. Dostupné z: <http://teorievedy.flu.cas.cz/index.php/tv/article/view/151/169>.
- HARTL, Pavel & HARTLOVÁ, Helena. *Psychologický slovník*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2000. 774 s. ISBN 80-717-8303-X.
- HIDE, Jackie. Nemoc bezmocných, aneb testování odlišných dětí. *Reporti.net* [online]. 2011. [cit. 12. 6. 2011]. Dostupné z: <http://reporti.net/polis/nemoc-bezmocnych-aneb-testovani-odlisnych-deti/>.
- HUME, David. A Treatise of Human Nature. *Project Gutenberg* [online] 2011. [cit. 12. 1. 2012]. Dostupné z: <http://www.gutenberg.org/ebooks/4705.txt.utf8>.
- JONES, Owen D. Sex, Culture, and the Biology of Rape: Toward Explanation and Prevention. *California Law Review*. 1999, 87(4), 827–941.
- KUHN, Thomas Samuel. *Struktura vědeckých revolucí*. Praha: OIKOYMENH, 1997. ISBN 80-86005-54-2.
- LAKATOS, Imre. *Criticism and the Growth of Knowledge: Proceedings of the International Colloquium in the Philosophy of Science [held at Bedford college, Regent's Park, London, from July 11th to 17th 1965]*. Vol. 4. Cambridge: Cambridge University Press, 1997. (Editor: A. Musgrave.) ISBN 978-052-1096-232.

---

¹⁹ GIUBILINI, A. & MINERVA, F. After-birth abortion: why should the baby live? *Journal of Medical Ethics* [online]. 2012. [cit. 15. 3. 2012] DOI: 10.1136/medethics-2011-100411. Dostupné z: <http://jme.bmj.com/content/early/2012/03/01/medethics-2011-100411.full>.

²⁰ SELIGMAN, M. E. P. Pleasure, Meaning & Eudaimonia. *Authentic Happiness* [online] 2002. The Trustees of the University of Pennsylvania. [cit. 20. 4. 2013.] Dostupné z: <http://www.authentic-happiness.sas.upenn.edu/newsletter.aspx?id=54>.

MOORE, George Edward. *Principia ethica*. Vyd. 2. Cambridge: Cambridge University Press, 1922.

Moralistic Fallacy. [online]. Logical Fallacies. 2009. [cit. 26. 2. 2012.] Dostupné z: <http://www.logicalfallacies.info/relevance/moralistic/>.

PEKÁRKOVÁ, Simona et al. Nemoc bezmocných: lehká mentální retardace: Analýza inteligentního testu SON-R. *Varianty* [online] 2010. [cit. 12. 6. 2011]. Dostupné z: http://www.varianty.cz/download/pdf/analysis_8.pdf.

PINKER, Steven. *The blank slate: the modern denial of human nature*. London: Penguin Books, 2003. ISBN 0-670-03151-8.

Project Implicit. [online]. 2001. [cit. 20. 4. 2013.]. Dostupné z: <https://implicit.harvard.edu/implicit/>.

RIDLEY, Matt. *The origins of virtue: human instincts and the evolution of cooperation*. Harmondsworth: Penguin Books, 1998. ISBN 0-670-87449-3. Česky: *Původ ctnosti. O evolučních základech a zákonitostech nesobeckého jednání člověka*. Praha: Portál, 1996. ISBN 80-7178-351-X.

RUSHTON, Philippe J. & JENSEN, Arthur R. Wanted: More Race Realism, Less Moralistic Fallacy. *Psychology, Public Policy, and Law*. 2005. 11(2), 328–336. DOI: 10.1037/1076-8971.11.2.328.

SELIGMAN, Martin E. P. Pleasure, Meaning & Eudaimonia. *Authentic Happiness* [online] 2002. The Trustees of the University of Pennsylvania. [cit. 20. 4. 2013.] Dostupné z: <http://www.authentichappiness.sas.upenn.edu/newsletter.aspx?id=54>.

TELLEGEN, Peter et al. Concurrent Validity Of The Snijders-Oomen Nonverbal Intelligence Test 2½-7-Revised With The Wechsler Preschool And Primary Scale Of Intelligence-Revised. *Psychological Reports*. 1998. 82, 619–625.

UNESCO, Seville Statement on Violence. [online]. 2003. [cit. 30. 10. 2013]. Dostupné z: <http://1url.cz/3EPe>.

Kontaktní údaje

Mgr. Tomáš Ondráček

Katedra filosofie FF MU (student navazujícího magisterského studia filosofie)

ondracek.t@gmail.com

Lhát vědu

Michal Stránský

Lhaní je problém. Na jedné straně vzbuzuje vlny odporu a je považováno za známku morálního selhání, na druhou stranu je však běžně využíváno v každodenní komunikaci při výmluvách, drobných zdvořilostech a milosrdných snahách ušetřit city druhého. Z případů malých, neškodných lží, kterých se dopustil a dopouští snad každý člověk, můžeme usuzovat, že lež není sama o sobě inherentně zatížená negativním morálním hodnocením. Přesto však existují tací, kteří ji neodpouštějí v žádné podobě. Ať už kvůli Bibli, která se dožaduje genocidy na každém lháři,¹ nebo Samovi Harrisovi, který jakékoliv lhaní považuje za přinejmenším nevkusné,² etický status lži je rozporuplná, rozpačitá a nesamozřejmá záležitost. Některé lži se zkrátka netolerují a jsou takové oblasti a taková témata, kde lhaní nemá své místo. Otázka zní: Je jednou z těchto oblastí vědecká práce?

Na poněkud patetické rovině snad můžeme tvrdit, že vlastním účelem vědy je přiblížit lidstvo k pravdě o tom, jak se to na světě má. Je-li tomu tak, mohlo by se zdát, že lež³ stojí v přímém protikladu k tomuto ušlechtilému záměru a celou vědu kompromituje. I bez podobně troufalých tvrzení je ovšem zřejmé, jak velké škody může lež ve vědecké praxi napáchat – uvažme farmaceuta, který ze ziskumilných pohnutek falšuje výsledky svého výzkumu, zatajuje nežádoucí účinky svého produktu a ohrožuje tak obecné zdraví. Augustinus Aurelius, jeden z prvních velkých teoretiků lži a její vášnivý odpůrce,⁴ by snad ve své snaze lež typologizovat zařadil jednání takového farmaceuta do té skupiny lží, která sice je lháři prospěšná, ale druhým škodí. Kdyby Augustinus lhaní ve vědě podrobil důkladnému pohledu a kdyby tento pohled okořenil biblickým verbalismem, mohl by stanovit normu „*nebudeš lháti při vědecké práci*“. Přijetí takové normy je na první pohled morálně neproblematické a z výše zmíněných důvodů by její prosazování mohlo být považováno za dobrý nápad. Pokusme se tento předpoklad zhodnotit.

Existují tři východiska, z nichž lze problém lži ve vědecké práci nahlížet. Stanovená norma prosazuje východisko první – lhát ve vědě se prostě nesmí. Komplementárně k tomuto stanovisku existuje stanovisko druhé, mírnější – lhát ve vědě se někdy může. Výčet doplňuje ještě kontroverzní stanovisko třetí – lhát ve vědě se dokonce musí. Při rozhodování, které stanovisko je platné, je nutné učinit průzkum, jakým způsobem je vlastně lež ve vědecké práci využívána.

Takových způsobů může být mnoho, spokojme se ale nyní jen se dvěma – vědec může lhát ohledně výsledků své práce a vědec může lhaní používat jako součást své metody. Nalezli bychom při takovémto využívání lži nějaké její uplatnění, které by nebylo mravně nepřijatelné?

Lhaní výsledků vědecké práce se intuitivně zdá být morálně problematické; důvody pro takové tvrzení jsem již zmínil. Falšování výsledků výzkumu je vážný prohřešek vůči

---

¹ Žalm 5, 7.

² HARRIS, S. *Lyng*. 1. vydání – elektronické (Kindle Edition), nákladem vlastním, autorem nabídnuto zdarma, 2011. 2. vydání – tištěné: Four Elephants Press, 2013.

³ A říkám-li lhát, míním tím sdělit obelhávanému tvrzení, o němž se lhář domnívá, že je nepravdivé, s tím úmyslem, aby obelhávaný s tvrzením nakládal tak, jako kdyby jej lhář za pravdivé považoval, viz STRÁNSKÝ, M. *Lež jako filosofický problém*. Diplomová práce. Brno: Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, Katedra filozofie, 2012.

⁴ AUGUSTINUS AURELIUS. *O lži a jiné úvahy*. 1. vyd. Třebíč: Akcent, 2000.

etice vědy a málokdy slouží čemukoliv jinému, než osobnímu prospěchu (veřejnému neprospěchu). Ovšem v historii vědy bychom našli i takové případy, v nichž by byl tento intuitivní předpoklad podroben těžké zkoušce. Jakkoliv může být záměr vědce ušlechtilý, existují takové produkty vědy, jejichž zneužitelnost je oprávněně silným zdrojem znepokojení. Je přípustné ptát se, zda by například Ron Fouchier, objevitel nebezpečného kmene viru ptačí chřipky, nebo J. R. Oppenheimer, duchovní otec atomové zbraně, neudělali lépe, kdyby výsledky svého výzkumu zatajili a vybájili si nějaké jiné, inkonkuzivní, které by nebezpečí zneužití vylučovaly. Nehodlám nabízet žádnou variantu odpovědi na tuto otázku,⁵ přesto nám ukazuje, že existují i takové rozměry lhaní ve vědecké práci, v nichž je kategorické odmítnutí lži nesamozřejmé. Že by se tedy stanovisko „ve vědě se lhát nesmí!“ pomalu měnilo v opatrné „za určitých okolností se ve vědě lhát může?“

Podívejme se nyní na druhý, palčivější způsob, jakým využít lež ve vědecké práci. Lež nemusí spočívat jen ve fabulování výsledků, lež může vědec přijmout jako součást své metody. Nejvděčnějším příkladem takové vědecké praxe jsou psychologické experimenty – například ten Stanleyho Milgrama. Tento notoricky známý experiment nejspíš netřeba dlouze představovat, proto pouze ve zkratce: Experiment sleduje cíl zjistit, nakolik je jeden člověk ochotný ubližovat druhému jen proto, že mu to bylo poručeno autoritou. Testovaný subjekt v domnělé roli asistenta výzkumu uděluje elektrické šoky druhému člověku na základě jeho úspěšnosti v zodpovídání otázek. Za každou špatně zodpovězenou otázku obdrží zdánlivě testovaný nebožák elektrickou ránu o postupně vzrůstající síle (a to až za hranici smrtelné dávky). Samozřejmě k žádným skutečným elektrickým šokům při testu nedochází a testovaná je pouze ochota subjektu šoky udělovat, ačkoliv si je vědomý bolesti druhého.

Je zřejmé, že tento experiment by nebylo možné realizovat, kdyby testovaný subjekt věděl, co je jeho skutečným účelem. Nebýt lži, k daným poznatkům o povaze lidské psychiky by se touto cestou nedospělo.

Morální stránka Milgramova experimentu je přinejmenším sporná a experiment dodnes patří mezi jeden z těch nejkontroverznějších v dějinách psychologie. Jsou ale i jiné, například experimenty Solomona Asche, které nebudí tak bouřlivé reakce, přesto by se bez lhaní neobešly. Solomon Asch mimo jiné studoval, jak může skupinový tlak měnit výpověď jednotlivce i ve zdánlivě evidentních otázkách, například která ze zobrazených čar je kratší. Testovaný subjekt, který je konfrontován s evidentně špatnou většinou odpovědí, svůj názor zpravidla přizpůsobí většině a poskytne tak zajímavá data o fenoménu konformity. Ovšem samozřejmě jen za předpokladu, že netuší, že ostatní účastníci experimentu jsou asistenti výzkumu, kteří hrají předem domluvenou roli. Tento experiment už zdaleka nešokuje tolik, jako Milgramův výzkum, a to proto, že zvláště pokud je testovaný subjekt po jeho ukončení náležitě poučen o tom, jaký byl skutečný sledovaný cíl, nedochází k žádné újmě (je nabíledni, jakým způsobem mohl Milgram své probandy neurotizovat). Ve snaze vyhnout se jakémukoliv podezření z mravní kontroverze by se snad dal navrhnout experiment v takové podobě, aby zjišťoval v podstatě totéž, ovšem bez jakékoliv formy podvodu. Vyvstává nicméně otázka, zda by to nebylo na úkor jeho efektivity a z jakých důvodů by to vůbec bylo žádoucí.

Podobnou úvahu můžeme učinit i v případě aplikace tzv. „zaslepeného experimentu“. Příkladem takového experimentu je například farmaceutický výzkum, během něhož jsou účinky testovaného léku poměřovány s kontrolní skupinou, beroucí neúčinné placebo.

---

⁵ Zejména kvůli osobnímu přesvědčení, že stejně jako lež jsou i výsledky vědy samy o sobě mravně neutrální a o jejich morálním statusu rozhoduje až způsob využití. Na příkladu Fouchiera či Oppenheimera však můžeme ilustrovat pohnutky ke lži ve vědě, které by někteří mohli z rozumných důvodů považovat za ušlechtilé.

Zde snad nedochází přímo ke lži (proband je řádně poučen o okolnostech testování), ovšem i v tomto případě je nezbytné, aby testované subjekty zůstaly v nevědomosti o tom, zda jim je podávána látka, která jim může pomoci, či nikoliv. Platí, že „léčba“ musí probíhat tak, jako kdyby byla podávána testovaná látka, ať už to je či není pravda.⁶ Zaslépování experimentů je v některých ohledech bráno jako kritérium vědeckosti.

S uvážením zmíněných příkladů je otázka, zda lhaní přeci jen nemá ve vědecké práci své místo, oprávněná. Lež je z dobrých důvodů poskvrněná stigmatem čehosi nemorálního, je ale nutné odmítat ji s takovou pedancí, jakou předkládá norma „nebudeš lhát ve vědecké práci“? A bylo by takové kategorické odmítnutí samo o sobě morální? Vždyť právě například v psychologii existuje celá řada experimentů, které bez lhaní nefungují. Uvažme následující: Věda je činnost, která slouží především k maximalizaci lidského blaha. To je pochopitelně sám o sobě poněkud naivní předpoklad, ale pro dobro argumentu jej přijmeme. Je-li tomu tak, bránit vědeckému pokroku je nemorální (jako je nemorální bránit všemu, co maximalizuje dobro ve světě). Pokud tedy lež skutečně vědeckému pokroku dopomáhá, pokud lež činí vědeckou práci efektivnější, jak je tomu v případě psychologických i jiných experimentů, pak prosazovat normu „nebudeš lhát ve vědecké práci“ blahodárný vědecký pokrok brzdí a je tedy nemorální. Od „lhát ve vědecké práci se někdy může“ bychom tak dospěli k zarážejícímu závěru „lhát ve vědecké práci se někdy (z mravních důvodů) musí“.

Tento zvláštní závěr pracuje pochopitelně s množstvím předpokladů a celý argument je schválně sestaven provokativně. Proč by se například nedaly stejným způsobem ospravedlnit nacistické experimenty nebo neblaze proslulá Tuskegee Study? To proto, že implementace lži, o které nyní uvažujeme, je neškodná – v tom smyslu, že pouze prospívá, nikomu na úkor. Mravní pochybení lze v tomto případě hledat jen ve striktním, kantovsky pedantském odmítnutí jakékoliv lži coby inherentně nemorálního jevu. Taková pozice je však obtížně obhajitelná.

Na úvodní otázku, zda má lež ve vědecké práci své místo, odpovídám tedy ze zmíněných důvodů „ano, má“. Je však zřejmé, že než bude lež ve vědě připuštěna jako její součást, je nezbytné vymezit její hranice a stanovit nad ní dozor. Ve výkonu takového dozoru, o jehož nutnosti svědčí například i rostoucí obliba etických pracovišť na ústavech všeho druhu, se nachází široké pole působnosti pro profesionální etiky, tedy pro filosofy. Jako nezodpovězenou otázku vkládám v této souvislosti do úvahy ještě věčný problém toho, kdo bude hlídat hlídače, tedy jaké místo má lhaní a podvod v práci filosofa.

Použitá literatura

AUGUSTINUS AURELIUS. *O lži a jiné úvahy*. 1. vyd. Třebíč: 2000. ISBN 80-7286-090-0.
HARRIS, Sam. *Lying*. 1. vydání – elektronické (Kindle Edition), nákladem vlastním, autorem nabídnuto zdarma, 2011. 2. vydání – tištěné: Four Elephants Press, 2013. ISBN-10 1940051002.
STRÁNSKÝ, Michal. *Lež jako filosofický problém*. Diplomová práce. Brno: Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, Katedra filozofie, 2012.

Kontaktní údaje

Mgr. Michal Stránský, FF MU
stransky@mail.muni.cz

---

⁶ Tento případ není přímým příkladem lhaní, zvláště ve své dvakrát či vícekrát zaslepované podobě. I přesto se ale v nejlepším případě jedná o jakési informované mlčení.

Virtuální realita

Virtual reality

Libor Tesař

Úvod

Člověk, bytost rozumná a myslící, žil a žije v nějaké předem dané realitě, v určitém prostředí, které ho obklopuje. V počátcích vývoje člověka jeho jedinou přímou realitou (*realita na způsob bytí materiálních věcí*) mu byla příroda se všemi svými zvláštnostmi, které začal poznávat a postupně přetvářet tak, aby vzniklo jiné jemu vlastní a „přirozenější“ prostředí. Postupným vývojem samotného člověka se zdokonaloval proces a prostředky, tedy i „technika“, kterou svůj původně čistě přírodní svět člověk přetváří do takového stadia, že musí zaujímat i postoj k samotné „technice“, ale také rozlišovat mezi „technikou“ a „technikou“ a zajímat se o důsledky své činnosti s technikou spojené či v ní obsažené. Postupem vývoje jde především o morálně-etické důsledky a na ty bych rád v tomto příspěvku poukázal prostřednictvím několika otázek a zamyšlení.

Procesem přetváření světa člověk postupně přestává žít v přímém kontaktu s přírodou a začíná si vytvářet svou „realitu“, která se může členit na „reality“ dílčí. Tak se dostávám k problémům, které technika jako taková přináší a které by měla následně filozofie, pokud ne přímo řešit, tak alespoň nastínit. S rozvojem současné techniky (tj. techniky pozdního 20., ale zejména raného 21. století) dochází – alespoň podle mne – k závažnému posunu v nazírání člověka na sebe samého, ale i na jiné. Současně s tím dochází i ke změně v pojetí subjektu a objektu v masovém, a tedy v praktickém nejvlastnějším slova smyslu.

Problematika techniky

Hovoříme-li o technice, o její existenci, jejím užívání, či o problémech s ní spjatých, je třeba si nejprve odpovědět na otázku, *proč je vlastně technika a co je to technika*. Důvod tohoto tázání je prostý. Myslím si, že filozofie „techniky“ by neměla řešit ani tak otázky typu, „jak“ technika ovlivňuje člověka (nebo alespoň ne v určitých konkrétních případech), ale spíše „proč“ technika ovlivňuje člověka v jeho podstatě. Pokud dokážeme odpovědět na otázky v širších souvislostech, ty „jednodušší“, týkající se konkrétních projevů, bude snadnější řešit. Za zásadní považuji otázky závislosti člověka na technice, čili otázky svobody, odcizení sobě samému, ale i jiné vyplývající z důvodu užívání techniky. Pokud se podaří zodpovědět otázku „proč“, pak se bude snadněji přistupovat (netvrdím, že se vyřeší) k otázkám souvisejícím s užíváním techniky.

Technika jako taková představuje fenomén, který si člověk sám vytvořil a jehož se sám dobrovolně nevzdá a ani nemůže vzdát. Není ani tak důležité přijít na to, proč si něco takového, jako je „technika“, člověk vůbec vytvořil, ale proč dochází k tak extrémní závislosti člověka na technice. Může to být aspekt propojující materiální svět (stvořenou přírodu) s technikou, s jejíž pomocí procesní vrstvy ovlivňující vědomí člověka a od toho se odvíjející aspekty ovlivňují duchovní či spíše duševní stránku člověka určující jeho normativní společenský rozměr?

V případě techniky jsme všichni v jistém směru tvůrci i uživateli v závislosti od motivů a jiných aspektů. Protože jsme každý na určitém stupni vývoje techniky a v jistém směru tvůrci i uživateli toho, co v masovém měřítku může způsobovat změnu ve vnímání nás samých i toho, co je subjekt a co je objekt. Může vzniknout jakýsi monolitický svět

objektu, kde nikdo nebude nic a nikoho vnímat. Tímto se opět dostávám na začátek a ptám se: „Co je to technika a proč je vlastně technika?“ Případně dále: „Jakou úlohu bude ve vztahu k technice sehrávat virtuální realita?“

Technika

K zodpovězení otázky, co je to technika, by byla vhodná nějaká definice přesahující z filozofie do oblasti vědy a techniky aby byly v závěru zřejmé i původně zamýšlené morálně-etické otázky tohoto příspěvku. Jednu z takovýchto „definic“ nabízí úvaha Martina Heideggera.⁷ I když se primárně neptá po technice jako technice, ale po bytnosti techniky, tudíž po tom, jak je „věc“ vlastně daná. Je možné rozlišit základní koncepty, a to:

- Technika je prostředek k určitým účelům
- Technika je konání člověka

Obě tyto premisy určení techniky patří nerozlučně k sobě, ale co představuje technika? Běžná představa o technice je spojená s lidským konáním (subjekt – objekt), je instrumentální, a tudíž je nutné se tázat po tom, jak je spjata s lidským konáním. Dojdeme k závěru, že technika je tu od počátků lidské existence (techné – řemeslné zhotovování, umění) a podstatou techniky je ve své podstatě „odhalovat“, odkrývat. Technika je taktéž definovaná jako příčina (příčina odhalování k nějakému účelu). Na tomto místě je potřeba upozornit, že Heidegger pojímá jiným způsobem čtyři tradiční příčiny: *causa materialis, formalis, finalis* a *efficiens*, přičemž jejich analýzou dochází k závěru, kde jenom *causa efficiens* směřodátným způsobem určuje veškerou kauzalitu. Tu v případě techniky definuje jako „zavinění“, a to zavinění odhalovat, odkrývat. Takto je tudíž vnímána technika v tradičním pojetí: rukodělná a umělecká tvorba ... „není pouhý prostředek. Technika je jeden ze způsobů odkrývání... Budeme-li toho dbát, pak se nám pro bytnost techniky otevře docela jiná oblast. Je to docela jiná oblast odkrývání, tzn. pravdy (Wahrheit).“⁸ Tolik pro definici techniky v tradičním smyslu – odkrývání, poznávání pravdy.

Jak by ale byla definována „technika“ v moderním slova smyslu? Protože pro člověka 21. století slovo „technika“ může představovat například „mobil“ s mnoha funkcemi, ale před „několika lety“, například pro neandrtálce, byla technikou (v uvozovkách) hůl, kterou mohl vyhloubit jámu na chytání zvěře nebo s ní mohl zhotovit, pokud to uměl, nějaký příbytek. Výše zmíněná definice tedy platí spíše pro druhého jmenovaného a oblast poznávání. Rozdíly jsou zjevné, a přece mají něco společného. První i druhý příklad užívá „techniku“. Ten první představuje zhmotněnou zručnost a představy někoho jiného, druhý představuje nástroj s inspirací nebo spíše návod, jak něčeho dosáhnout. V druhém případě je k dosažení cíle zapotřebí čehosi navíc (fyzická zdatnost, důvtip, fantazie, samostatné myšlení atd.). V případě prvním uniformita používání mobilních telefonů předchází jmenované lidské navíc nejuje.

Pojďme se teď pokusit vymezit techniku v „moderním“ pojetí ze stejného úhlu pohledu, aby cíl tohoto příspěvku zůstal zachován. Jaký je tedy rozdíl mezi „starou“ technikou a „novou“ technikou využívající poznatky exaktních přírodních věd?

Obě se shodují v tom, že jsou jistým odkrýváním. Avšak v moderním pojetí techniky je odlišující tzv. „vymáhání“ (Herausfordern). Vymáhání je nutno chápat ve významu dodání energie, která může být kumulována určitým způsobem a tak odkrývána. „Uvolnění, přetvoření, hromadění, rozdělení a přeměňování, to vše jsou způsoby odkrývání.“ I když se v moderní technice také jedná o odkrývání, jako „jediný použitelný stav (Bestand)“, dochází zde k vytrácení pravdy z poznání, nakolik: „Moderní technika jako zjednávací odkrývání... ..není konáním pouze lidským.“ „...a už vůbec ne pouhý prostředek v rámci

⁷ HEIDEGGER, M. *Věda, technika a zamyšlení*. Praha: Oikúmené, 2004.

⁸ Tamtéž, s. 13.

takového konání.“ Člověk si v případě moderní techniky není vědom její bytnosti a to, co se snaží člověk „odkrýt“ prostřednictvím techniky, je „vymáháno“ na něm samém. I když člověk ví, co a jak má konat, bytnost techniky je pro něj neznámá. Tímto způsobem mu zůstává zahalena i příroda. Člověk tak pojímá přírodu a její procesy jako předměty.

Pomocí exaktních věd, fyziky, matematiky připisuje předmětům jistou funkci, přičemž fyzika představuje jistý druh objektivitu, je předzvěstí vymáhání – „Gestell-u“. Přírodověda poskytuje materiál, aby ono vymáhání mohlo být uskutečněno. Moderní fyzika se stává pouhým systémem informací. Heidegger mluví o zjednatelnosti přírody. Jak lidé dokáží fyzikou vyvolávat a předpovídat různé věci potřebné k tomu či onomu – účelu. Bytnost moderní techniky spočívá v Gestell-u. „Gestell patří k údělu odkrývání.“

Bytnost techniky – zakoušení Gestell v sobě zahrnuje rozpor volnosti a svobody vůči údělu. Gestell je něco, co odkrývá jako „jediný použitelný stav“. Shromažďuje vše (jednotlivé stellen) do vymáhajícího odkrývání.

A co je špatné na Gestell? Zakrývá nám bytnost techniky, zakrývá nám samotné odkrývání i samotné lidství.⁹ Jinými slovy, to skryté, co má být odkryto, zůstává člověku skryto. Tím, že je člověk „vržen“ do údělu „být“ v tomto Gestell, tak se nesnaží o poznání bytnosti. I když odkrývané může být správné, není jisté, zda je to pravdivé. Pravdivé se v moderní technice a „Gestell“ ztrácí.

Na druhou stranu v Gestell, v protikladu k zmíněnému, může také dojít ke „schraňování bytnosti pravdy“. Tedy je tu i zjednávání i nějaká záchrana. Tudíž bytnost techniky je pak dvojznačná. Obsahuje jak skrytost, tak odkrytost. A pokud člověk, který dokáže pochopit bytnost techniky, která je „závislá na odkrytosti“, na přírodě, bude mít určitě i předpoklad k záchraně, která tkví v „Gestell“. A samotná záchrana spočívá na člověku.

„Ohrožení člověka nepřichází teprve až od (možná) vražedných strojů a technických aparatur. Ohrožení ve vlastním smyslu se člověka týká již v jeho bytnosti.“

„Kde však je nebezpečí,
vyrůstá také záchrana.“¹⁰

Tento koncept techniky, bytnosti techniky podle mého úsudku zřetelně popisuje základní myšlenku a částečně také naznačuje i možné etické problémy do kterých se člověk může dostat, pokud budou hranice techniky cílevědomě dosahovány, či překonávány.

Kdyby měl být tento exkurz shrnut do nějaké výstižné definice, dalo by se konstatovat, že technika by měla představovat plánovité využití přírodních zdrojů na základě přírodovědného poznání, sloužícího k uspokojování lidských potřeb, přičemž technika by neměla vládnout ale sloužit.

Nemyslím, že je nutné procházet vývojem techniky po určitých stádiích lidské historie od minulosti až do dneška. Zajímavé je spíš pozorovat, jakými skoky „technika“ i její pojetí postupuje vpřed. Pokud v antice byla s technikou spojována především zručnost, tak dnes se na techniku díváme „zvenčí“ jako na něco komplikovaného, do čeho je obtížné vstoupit, a tak požadujeme přívětivé prostředí pro užívání (*user friendly*).

Dnešní technika je skrytá v dalších, vyšších vrstvách, přičemž tradiční zručnost je stále přítomná v podobě procesů působících na materiální objekty reálného světa a bylo by ji možné popsat jako další vrstvu reality, do které je možné vstoupit. Je tvořena algoritmy, umělými jazyky. Ty jsou tvořeny čísly, následné konsekvence při ovlivňování člověka člověkem, jeho smysly v jednom toku událostí dokáží vytvořit realitu podobnou té, kterou poznáme z přírody stvořené. Zásadní rozdíl je v tom, že tento typ reality si můžeme přivodit, nebo si jej necháváme přivodit. Ptáme se, zda svoboda rozhodování

⁹ HEIDEGGER, M. *Věda, technika a zamyšlení*. Praha: Oikúmené, 2004. s. 31.

¹⁰ Tamtéž, s. 28.

o vstupu do virtuálního světa na lidském individuu je zásadní, co v takovém prostředí dělá a co si z něj také odnáší.

A tak se člověk zákonitě dostává při pomyšlení na možnosti moderní techniky (osobní počítač, sítě) k otázce, na co mu vlastně technika je. Pokud by někdo pochyboval o „zdravosti“ rozumu, který vyprodukoval takovou otázku, tak se ptám následovně: „*Nač je člověku, a tím vlastně i lidstvu jako takovému, technika v takovém rozsahu a možnostech, jakou ji známe dnes?*“ Nenecháváme se jí ovlivňovat natolik, že by méně bylo více? Člověk si pak zákonitě také klade otázku, proč vlastně technika vznikla.

Člověk mimo přírodní reality

Počátkem 80. let se hovořilo o nukleárním věku a dnes už člověk žije ve věku nanotechnologií. Oba názvy jsou svou podstatou odlišné, ale svým způsobem velmi výstižně popisují člověka mimo kontext přírodní reality. Navíc dokreslují i časové hledisko, jakým směrem se globální trend techniky, resp. technologické směry ubírají. Dobrým příkladem obdobného popisu může být reklama Googlu na prohlížeč Chrome:¹¹

„*Chrome can't you pick up when you left off...*“ Jedna z ukázek, jak si matka nevšímá vlastního řvoucího dítěte vypadlého z postýlky, protože byla právě „vcucnuta“ dokonalostí vyhledávání aplikace chrome na i-podu/laptopu.

Kromě toho dochází *k odcizení člověka od původní přírodní reality k realitě čistě technické*, kterou začíná pokládat za jemu vlastní. Dochází k posunu člověka od tradičního třídimenzionálního přírodního modelu světa do „rozměru virtuálního“, který vzniká kdykoli na „povel“, jakmile jsou konsekvence založené na 0 a 1 spuštěné. Dalo by se říct, že virtuální realita je uměle vytvořeným přechodem mezi realitou (skutečností) a vědomím člověka za pomoci „techniky“.

To, jaký celkový obraz reality nabízí současnost obecně pod vlivem vědy a techniky, ale zejména pod vlivem různé konzumní podoby výpočetní techniky, která je schopna vytvářet efekty „virtuální reality“ a nutkavým způsobem je pak distribuovat dále buď přímo anebo prostřednictvím médií masám, a jaké jsou důsledky z toho vyplývající pro ty, kteří jsou ve virtuální realitě, prostoru, zajetí, respektive v něm přebývají, ale i to, co vede ty, kteří tuto virtuální realitu tvoří s důrazem na eticko-morální rozměr, je zatím neznámou.

Virtuální realita

Virtuální realita představuje zvláštní druh skutečnosti, s kterým se člověk v současnosti setkává. Samozřejmě setkat se s ním explicitně nemusí, ale není to pravděpodobné, protože se jedná o druh skutečnosti, jenž je na jedné straně k nerozeznání od té „přirozené“ skutečnosti, kterou každodenně zažíváme, a na druhé straně je čímsi, co bychom nikdy nechtěli dobrovolně při zdravém rozumu zažít. Z toho vyplývá, že každý z nás má určitou zkušenost s virtuální realitou, aniž o tom sám ví. Co tedy virtuální realita představuje?

Sám název říká, že se jedná o možnou skutečnost, tedy tu, která může, ale i nemusí být. Z toho pak plyne, že taková skutečnost se za jistých okolností vyskytuje, tedy „je“, a za jistých okolností se nevyskytuje, „není“. Jak tomu rozumět? Virtuální realita není realitou v materiálním slova smyslu, její podstatu tvoří algoritmy a číselné sekvence, které při generování výpočetní technikou vytvářejí potřebný efekt ovlivňující vědomí a podvědomí člověka. Podstatou celé virtuální reality je vytvoření iluze nového „lepšího“

---

¹¹ Reklama Googlu na prohlížeč Chrome:

<http://www.youtube.com/watch?v=3T8jpPu2Kto&list=PLB5D46D1517C3984F>.

světa. Tento svět je možné kdykoliv vypnout, ale i naopak zapnout, a dokonce je možné ho prostřednictvím médií kdykoliv distribuovat dále. Nezbytným předpokladem virtuální reality je vytváření dojmu oddělení mysli od těla toho, kdo do světa virtuální reality vstupuje. K dosažení tohoto efektu se v současnosti používají různá speciální zařízení s možností připojení k počítači a software navozující stav virtuální reality, jako jsou brýle, přilba, nebo celá kombinéza. Takové komponenty často nejsou nevyhnutelné, vhodnou kombinací zrakových a zvukových efektů cílených ve správný čas a správných tónů lze dosáhnout stejného účinku jako kdysi pomocí brýlí, či jiných sofistikovанных pomůcek. Jejich cílem je navodit stav dokonalé odcizenosti až izolovanosti virtuální reality vzdálené od okolního světa, a to tak, aby primárně člověk nepocíťoval nic tělesného. Základem je navození stavu „beztíže“ mysli vzhledem k sobě, tělu a okolní „skutečné“ skutečnosti.

Virtuální realita jako taková představuje prostředí, kde je místo jen pro duševní; tělesné v něm nemá místo z praktických důvodů vytváření dokonalé iluze, a tak je možné takový svět využít pro různé účely. Jedním z těchto účelů může být cestování v čase, případně cestování na místa neskutečně malých rozměrů. Možnosti využití této skutečnosti jsou neomezené a praktické využití možného (virtuálního) časoprostoru, kde duševní (lépe řečeno duchovní/ideální) je skutečně nezávislé na tělesném, nachází stále větší význam v oblasti komerčního uplatnění. Avšak s takovým aplikováním, a to v masovém rozsahu, mohou nastat určitá rizika.

Pokud člověk není duševně zralý, může tomu, co ve světě virtuální reality zažije, podlehnout. Především z tohoto důvodu se tento svět, respektive část tohoto světa, začala využívat pro komerční účely, jak již bylo zmíněno, kde na jedné straně jsou ti, kteří virtuální realitu vytvářejí a distribuují, a na druhé straně ti, kteří do tohoto světa vstupují a jsou v něm manipulováni pomocí jejich vlastních představ z reálného světa.

Typickým znakem virtuální reality je na první pohled zdánlivá shoda s „původní“ skutečností, která se průběžně mění na prázdné znaky a symboly přitahující k sobě pozornost, protože zobrazují ideály v té nejmilejší a současně pro člověka nejméně dosažitelné formě.

Ideály se do nitra virtuální reality nedostávají samy od sebe a bezúčelně. Ještě předtím, než se vytvoří, se provádějí nejrůznější ankety a výzkumy mezi různými potenciálními skupinami uživatelů, aby se jim následně mohlo nabídnout to nejžádanější a nejideálnější podle jejich představ z tohoto reálného světa. Tedy reálný svět tvoří jakýsi *předobraz*, ideální počátek tvoření každé virtuální reality, do kterého vstupují všichni ostatní. Pak se do tohoto předobrazu přidávají fantastické prvky s požadovaným podtónem. A ten může být komerční, ideologický, podle přání toho, pro koho se virtuální realita či prostor „sestavuje“, a to tak, aby se uživatel dal manipulovat a sám si to ani neuvědomoval. Má takový podtón plnit požadavky morálně-etických norem? Zřejmě ano. Jakým způsobem je ale měřit, kontrolovat, když je důležitější zjistit, co vybězí dnešního člověka vstoupit do světa virtuální reality, kde je otázka dodržování těchto norem diskutabilní a ještě více je diskutabilní dodržování těchto norem samotným návštěvníkem virtuální reality, když se vrátí zpět do reálného světa?

Důvodem pro vstup do virtuální reality by měl být silný impulz, cosi lákavého a hlavně příbuzného nebo spíše identického s „obyčejnou“ realitou. Měl by to být silný impulz, protože jinak by se mnozí neodvážili vstoupit. Zafungovala by racionalita a pud sebezáchovy. Počáteční identita a nerozlišitelnost virtuální reality od té skutečné (kdo dnes rozezná tu pravou?) jsou hlavním impulzem pro vstup do ní a manipulátoři tuto vlastnost velmi dobře využívají. Mimochodem máme možnost nevstoupit do virtuální reality? Tím, že virtuální svět je zbaven tělesnosti, není problematické pomocí sugesce, k čemuž

se využívá množství různých a mnohdy prázdných znaků a symbolů, dotlačit manipulovaného k požadovanému cíli. Záměrnou „chybou“ každé virtuální reality je shoda počátku se „skutečností“, a tak ten, kdo do ní vstupuje, má pocit, že pomocí svých schopností a jemu nabízené šance vstoupit může dosáhnout vysněného ideálu, tedy toho, kvůli čemu vlastně do virtuálního světa vstupuje.

V tomto bodě dochází v každém jednotlivém případě virtuálního světa k omylu. Ten, kdo do něj vstupuje, je, a to podotýkám, veden k určitému předem danému cíli. Nesmíme zapomínat, že virtuální realita je generována na základě nějakých předem daných údajů, je to směs binárních kódů, algoritmů, které již od počátku zřetelně směřují k předem určenému cíli. Tímto cílem je vše, jen ne samotný člověk vstupující a setrvávající ve světě virtuální reality. Proč je to tak? Manipulátoři jsou v každém případě obchodníci, a ti očekávají od každého světa zisk. A proto i od světů, které naplánovaly a které pro ně vytvořily šikovné mozky. Jaké jsou cíle manipulátorů? Bude to všeobecné blaho lidstva, nebo štěstí, které hledá ten který návštěvník? Je možné o takovém záměru pochybovat, i když při vstupu do virtuální reality je o tom návštěvník přesvědčován. Je potom záměna očekávaného se skutečně nabízeným morální? Neslouží přece jenom virtuální realita jako mezistupeň mezi skutečným světem a technikou?

Cíle virtuální reality

Otevřenými a téměř nekonečnými možnostmi virtuální reality na jedné straně se paradoxně zužují cíle jejího využití na straně druhé. V praxi se využívají na jednu jedinou myšlenku, a tou je komerce (v různých podobách). Někdo by mohl v této chvíli namítnout, že se virtuální realita využívá i na vzdělávání, či hraní dětí, ale je třeba si uvědomit, že dříve, než člověk naplno vstoupí do takového světa, si musí takový svět nějakým způsobem pořídit. Pokud se nechce vystavit riziku trestného činu, musí se zapojit do řetězce komerce a koupit si ten který software, hardware a pak se ponořit. Nejprve dobrovolně, protože chce něčeho dosáhnout, například vzdělání, případně odpočinku, a později nedobrovolně, protože postupně uvnitř této reality se nacházejí různé techniky, které upozorňují na svou nezbytnost ve svém „reálném světě“, a ty vtahují a ovlivňují svého uživatele dál a dál. Jaké jsou tedy cíle virtuální reality obecně?

Základním cílem je vytvořit z člověka, který vstoupí do světa virtuální reality, loutku nebo otroka, jenž se nechá vést tímto světem tak, jak si představují manipulátoři. Jakmile je člověk zajat, stává se z něj „dobrovolně-nedobrovolný“ otrok, který si myslí, že jeho možnosti jsou neomezené, a cítí se svobodný, avšak opak je pravdou. Je cílevědomě manipulován virtuálním světem od jednoho symbolu k druhému tak, aby se choval podobně, i když později virtuální svět opustí. Jaký to má smysl? Člověk sice získal část toho, co si přál získat, avšak někde v podvědomí touží po získání něčeho jiného, nového, s čím se setkal, když byl uvnitř virtuální reality. Tak se stává, že při dokonalé – jakoby skutečné – hře dítě chce mobil s milionem funkcí, žák cizích jazyků touží po vysoce výkonném notebooku, případně ve volných chvílích začíná navštěvovat restaurace typu Subway nebo McDonalds, aniž by o tom racionálně uvažoval. Jednoduše řečeno: virtuální realita je stvořená pro podvědomé násilné ovlivňování lidského vědomí a nenápadné ovlivňování lidské emocionality, která pak ovlivňuje samotnou racionalitu a chování člověka ve společnosti. Tím může docházet ke změně náhledu jednoho člověka na druhého, na techniku samotnou, ale zejména na sebe k samému, což se může následně promítnout v hierarchii hodnot, postoji k životu, ve vztahu sebe k ostatním, ke společnosti a v každodenních náladách.

Racionalita a emocionalita v rámci virtuální reality

Přirozený svět je pro člověka základním předpokladem jeho dalšího vývoje, a tím i vývoje vědy a techniky, kterou potřeboval na to, aby si svůj původně přírodní svět přetvořil na svět „ideální“. V rámci tohoto přetváření světa se člověk postupně dostal k různým vývojovým stadiím, které představují protiklad k přírodnímu světu, něco úplně umělé, ne přirozené.

Virtuální realita jako druh světa, který se odehrává primárně v elektronické podobě a pak je člověkem aplikován zpět do „reality“ (skutečnosti té přírodní), na mě působí dojmem hodin jdoucích opačným směrem. Proč? Pokud přírodní svět, který jsem nazval „skutečným“, působil na emocionální stránku lidské psychiky a ta na racionální stránku tvořivě tak, že se člověk dostal tam, kde je dnes, tak svět, respektive světy virtuálních realit působí přesně opačným směrem. Stejně působí na emocionální stránku člověka, podobně, jako tomu bylo v případě přírodního světa, avšak snaží se odstranit racionalitu v tom smyslu, že člověku podsouvají hotová řešení a ignorují možnosti dalšího rozvoje jedince v rámci virtuální reality. Proč? Pokud by se jedinec v rámci virtuální reality mohl emocionálně i racionálně rozvíjet, mohl by se rozvíjet i ve svém světě mimo virtuální realitu a mohl by se tedy vyvíjet i mimo sítě manipulátorů. Takže přírodní svět a virtuální realita stojí vůči sobě jako dvě hraniční stádia vývoje člověka.

Výsledek cíle virtuální reality

Je třeba si uvědomit, co je výsledkem virtuální reality, kde se jedinec stýká jen sám se sebou a se symboly, které jsou mu předkládány (algoritmy neumožňující odchylku). V takovém případě člověk nedokáže v reálném světě komunikovat, umí komunikovat pouze ve svém virtuálním (předem daném) světě, kde se setkává s abstraktními objekty. Dokonce i sám sebe začíná považovat za objekt, postupně ztrácí vlastní myšlení, je řízen zvenku a je jen jednou malou částí světa, který je vymyšlen. Výsledkem je, že se celý svět začíná slévat do monolitického objektu, který je odlišován jen pomocí symbolů, nemajících v reálném světě význam. Tento stav nepřetržává jen uvnitř virtuální reality, kde objekt a subjekt vlastně splývá z důvodu technické neosobnosti a nemožnosti vlastního tvůrčího myšlení. To „myšlení“ je dáno někým předem zvenčí, nějakým subjektem, ale ten zůstává pro všechny neznámý, protože i sám přímý tvůrce virtuální reality se neovládá vlastními přáními a myšlenkami.

Proto se stává, že člověk po vystoupení ze světa virtuální reality ve svém každodenním životě nedokáže komunikovat ve stylu „face to face“ a raději usedá za počítač, jen aby se vyhnul přímému kontaktu s jiným člověkem, nebo raději používá neosobní mobil, v jistém smyslu také počítač (IP adresy a ‘mark up’ jazyk). Pocit odcizenosti je o to silnější, o co více se člověk pohybuje ve světě techniky, té techniky, kterou tak horlivě vyvíjel ke zdokonalení svého vlastního světa a splnění svých ideálů. A o co víc touží po úniku z tohoto světa, o to víc se uchyluje k poslednímu stadiu vývoje techniky, které degraduje myšlení člověka, myslí si, že svět virtuální je ten pravý, jenž ho posune dál, aby si opět splnil své sny a ideály. Kruh se uzavírá.

Závěr

Člověk a technika neodmyslitelně patří k sobě. Člověk si začal vytvářet techniku proto, aby si přizpůsoboval svůj původně přírodní svět vlastním potřebám. To, že si při tomto zdokonalování rozvinul i svou subjektivní stránku do takových rozměrů, že jeho racionální já usiluje o dokonalejší svět ve snaze uniknout / adaptovat se budoucnosti. A že emocionální já současně touží stále po dokonalejším (snaha o vyrovnání), je zřej-

mé. Snaha o překonání primárního traumatu a dosažení hédonistické vyrovnané bilance je zřejmá, bohužel jedna z dvou složek vždy převládá.

Nicméně člověk se ve svém vývoji dostal tak daleko, že stvořil techniku, lépe řečeno prostřednictvím techniky vytvořil svět, který je v přímém protikladu k tomu světu, z něhož vzešel a z něhož se soustavně vyvíjí. Člověk si ze svého přetechnizovaného světa vytvořil svět „nad-technický“, svět techniky přesahující svou kvalitou a možnostmi svět přírodní, svět virtuální reality, ve kterém je všechno možné, kde neexistují hranice prostoru ani času a který může ovlivňovat i svět nacházející se mimo tuto virtuální realitu. Virtuální realita je jistým pojítkem, přechodem mezi přírodou, materiální vrstvou člověka a technikou na jedné straně a vědomím člověka a procesní vrstvou, ideální částí techniky na straně druhé. Ve které části člověk zůstane zaklíněn, bude záviset zejména na něm. Jak jsem naznačil na počátku, člověk je tvor rozumný a virtuální realita je jeho tvorem při formování původní „reality“.

Kromě toho, že tato (virtuální) realita poskytuje množství výhod, začíná se využívat ke „komerčním“ cílům a k ovlivňování mas v takovém rozsahu, že je potlačována primární schopnost člověka myslet a člověk postupně přestává být tím, čím původně byl – tvorem vyvíjejícím se z přírody. Stává se tvorem degradujícím v přetechnizovaném světě, s čímž jsou spojeny mnohé sociologické, ekonomické a zejména etické problémy. Nejsmutnější však zůstává, že samotný člověk k řešení těchto problémů nehledá pomoc u druhého člověka, ale opět u techniky, protože za své období vývoje je na ni zvyklý a po soustavném odchovu ve virtuálním světě i naučený. Dostává se tak do bludného kruhu, kde může docházet k postupné „otupělosti“ jak emoční, empatické, tak racionální. Příčinou může být především nerozlišování mezi sebou a druhým jako subjektem a objektem, jako člověkem a jiným člověkem, za což může opět virtuální realita vytvářející svět jednolitého objektu. To, zda někdy svůj handicap závislosti na technice člověk vůbec překoná spolu se zajištěním do světa možného, bude záležet jen na něm.

Použitá literatura

BRONOWSKI, Jacob (ed.) *Chemie – Fyzika – Astronomie*. Překlad J. Braun, P. Anderle, I. Haverlík. Praha: Albatros, 1978.

BRUGGER, Walter. *Filosofický slovník*. Praha: Naše vojsko, 1994. ISBN 80-206-0409-X.

HEIDEGGER, Martin. *Věda, technika a zamyšlení*. Praha: Oikúmené, 2004. ISBN 80-7298-083-1.

ORWELL, George. *1984*. Překlad E. Šimečková. Praha: KMa, 2003. ISBN 80-7309-999-3.

ROLLO, Vlastimil. *Emocionalita a racionalita aneb jak ďábel na svět přišel*. Praha: SLON, 1993. ISBN 80-9010-598-X.

Reklama Googlu na prohlížeč Chrome:

<http://www.youtube.com/watch?v=3T8jpPu2Kto&list=PLB5D46D1517C3984F>

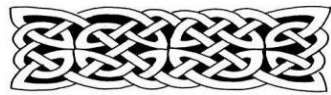
Kontaktní údaje

Mgr. Libor Tesař

doktorand, katedra filosofie FF MU, Arna Nováka 1, Brno

e-mail: libor_t@windowslive.com

STUDIE

Trojí odpovědnost ve vědě

Triple responsibility in science

Kateřina Lochmanová

Zdeňka Petáková ve své studii *O smyslu vědy*¹ je k současné vědecké situaci velmi skeptická, zčásti možná až příliš jednostranná. Zaznívají zde však postřehy, které není radno brát na lehkou váhu a které potvrzují také mnozí další odborníci. Samotná skutečnost že „téma etiky ve vědecké práci je živé, bývá vyslovováno i diskutováno, ačkoli spíše okrajově a obvykle jen s požadavkem striktního dodržování citačních pravidel“², je dostatečným apelem ke hledání východiska ze slepé uličky vědy. Mravní pokrok zkrátka neudržel krok s intelektuálním. Přestože spolu všechny problémy úzce souvisí, je vhodné vymežit obor odpovědnosti společnosti, státu a jedinců zvláště, aby tak bylo jasné vidět, kde má každý z těchto subjektů své rezervy. Jedno z fungujících etických pravidel říká, že s kritikou je vždy potřeba začít u sebe. Je sice pravda, že „(...) zříkání se osobní zodpovědnosti je nesmírná chyba, která podvazuje systém duševní práce a ničí ve všech zúčastněných jedincích (...) lidskou důstojnost.“³; k čemu je ale snaha jedinců, pokud stát nebo společnost jejich plány systematicky maří?

Odpovědnost společnosti (zejména za neholistický přístup a adoraci výkonu)

„Dnešní doba preferuje analytický způsob myšlení. Segmentování času, který je možno věnovat řešení jednotlivých problémů vědecké práce, včetně vytváření sdělení o výsledcích prací, plánování a psaní neuvěřitelného množství hlášení a hlášení o hlášení“ (přesně tak jak to parodoval Jaroslav Hašek) „na roky, popř. několik málo let, vede k preferování úzce zaměřených analytických prací. A také vede k soustředění jednotlivých badatelů na řešení úzkých problémů, zamezuje vnitřnímu soustředění na syntetickou část duševní práce a vede ve svém důsledku k vytěsňování potřeby celistvého pohledu na věc – obor – život samotný.“⁴ Při vší té byrokratizaci je navíc trestání případných neúspěchů mnohem citelnější než odměňování úspěchů, které jsou mlčky předpokládány, posteskl si Stanislav Komárek.⁵ „Je jisté, že dnes nikdo nemůže obsáhnout veškeré dosažené poznatky. Přesto snaha o jistý celkový pohled, odstup a stálé bilancování smyslu vlastního badatelského směřování je v moci nás všech. Akorát není hodnoceno z oficiálních míst, financováno a nedá se za něj nic koupit...“⁶

Konrad Paul Liessmann dokonce přichází s odvážnou tezí, že naše vzdělávací systémy jsou zvrácené. „Měřeno tím, jak se vzdělání – ať jakkoliv sporně – chápalo dříve, je jeho dnešní pojetí spíše projevem nevzdělanosti (...).“⁷ Petáková to konkretizuje: „Rychle vykázat (výsledky) se stává nejdůležitějším příkazem doby. Z myslí se vytrácí zájem o celek, nejen o práci ostatních vědních disciplín, ale i o práci kolegů z oboru, pokud ji není možno rychle zúročit pro výsledky práce vlastní. Zájem o celek není panujícím systé-

¹ PETÁKOVÁ, Z. *O smyslu vědy*. Praha: Česká geologická služba, 2009.

² Tamtéž, s. 40.

³ Tamtéž, s. 49.

⁴ Tamtéž, s. 38.

⁵ KOMÁREK, S. *Eseje o přírodě, biologii a jiných nepravostech*. Praha: Academia. 2011. s. 52.

⁶ PETÁKOVÁ, Z. *O smyslu vědy*. Praha: Česká geologická služba. 2009. s. 11.

⁷ LIESSMANN, K. P. *Teorie nevzdělanosti*. Praha: Academia. 2008. s. 10.

mem podporován.⁸ Syntéza je totiž uměním a měla by být hlavním cílem vědy, avšak málokdo si tak vysoký cíl klade. Může to mít až absurdní důsledky, kdy je celek rekonstruován jako pouhá suma analytických faktů a tak je interpretován zcela nesprávně. Bohužel to má svou odvrácenou stranu, jak upozorňuje Liessmann: „Takového vědění lze rychle dosáhnout, rychle si jej osvojit a snadno zase zapomenout.“⁹

Na fragmentaci a ztrátu smyslu pro celek upozorňuje Petáková třeba takovými slovy: „Intelektuálové dneška, atomizovaní – a stejně jako celá společnost proměnění v pouhé spotřebitele – v ubíjejícím a zotrhuujícím se boji o prostředky veřejné i soukromé, ztrácejí – menší či větší měrou – schopnost v každodenních rozhodováních k sobě i druhým přistupovat s hlubokým rozmyslem, úctou, širokým rozhledem a především svobodně. Jsou strháváni duchem doby a malá možnost podílet se na panujícím diktátu spotřeby (...) ničí jejich sebevědomí a podtrhuje pocit vlastní izolovanosti.(...)“¹⁰

Nejen ztráta smyslu pro celistvost, ale i nepřiměřený důraz na výkon deformuje vzdělání i bádání. Systém reprodukuje své falešné nastavení a paradoxně si tím pod sebou podřezává větev. „Počet tichých obětí přístupu, kladoucího nepřiměřený důraz na výkon, je skrytý. V Německu na třicet procent vědeckých pracovníků nemá a nechce mít potomky. Vědeckých pracovníků rozhodnutých prožít svůj život v bezdětnosti je více než polovina. Pokud vyjdeme z obecně přijímané teze o dědičnosti IQ (nadání), lze soutěžení vědců, kteří čas, ostatními věnovaný rodině, stráví v laboratoři, knihovnách či ve své pracovně přirovnat ke genocidě.“¹¹ „Nasazení těch nejpilnějších se pohybuje na hraně rezignace na osobní i rodinný život (naskytá se otázka, zda i tak počítají sami sebe k nejužitečnějším), odborné práci věnují všechn svůj čas, jejich zaměstnání není pro ně jen obživou, ale vlastně občanskou aktivitou realizovanou v rámci odborného společenství, avšak dovedenou ad absurdum v sebeobětování. Současně je takové nasazení příliš vysokou laťkou, která nepřímou nutí i další talentované k následování tohoto přinejmenším diskutabilního životního stylu.“¹² Na druhou stranu je ale nutno poznamenat, že bádání je vysoce návykové a většina workoholiků by všechn svůj čas nadále trávila v laboratořích i pokud by je k tomu nikdo nenutil. Rozdíl by pak pocítila pouze věda samotná, na jejich životě by se změna zřejmě neodrazila.

„Izolace, kterou nám diktuje dnešní rozsáhle provozovaný život v nukleární rodině nebo také samotářský život, mnohem běžnější než dříve, je z hlediska uchování duševní kondice chybná. Izolovanost života je nyní nezpochybňovaná a braná jako standard. Možná je také příčinou oddělenosti jednotlivých vědeckých disciplín a rezortismu při vedení společnosti. Na druhou stranu, zhruba od 50. let paralelně s velkým oddělením jednotlivých vědeckých disciplín nastupují snad sebezáchovně a určitě velmi plodně interdisciplinární aktivity.“¹³ Otázka je, zda mezioborové vazby dokážou účinně bránit tříštivému trendu hyperspecializace.

„Důraz na úspěch a soutěživost vede k depresím při reálném nebo domnělém poklesu výkonnosti vlivem nemoci nebo vyššího věku, v extrémních případech až k sebevraždě velmi nadaných, avšak nějakým způsobem v dané chvíli skutečně nebo jen domněle neúspěšných odborníků.“¹⁴

Jde tedy o výkon a osobní úspěch, nebo o kolektivní vědění a osobní moudrost? S expanzí vědění za průmyslové revoluce 19. století, kdy už nebylo možno pojmout veš-

⁸ PETÁKOVÁ, Z. *O smyslu vědy*. Praha: Česká geologická služba. 2009. s. 39.

⁹ LIESSMANN, Konrad Paul. *Teorie nevzdělanosti*. Praha: Academia. 2008. s. 9-10.

¹⁰ PETÁKOVÁ, Z. *O smyslu vědy*. Praha: Česká geologická služba. 2009. s. 46-47.

¹¹ Tamtéž, s. 77.

¹² Tamtéž, s. 53.

¹³ Tamtéž, s. 42.

¹⁴ Tamtéž, s. 54.

keré vědění jedním mozkiem, započal pragmatismus, tedy odklon od moudrosti.¹⁵ Ryze utilitaristické stanovisko v rámci vědy zastávala např. Alice Masaryková. Naopak Jan Patočka tvrdil, že cílem je poznání, tedy proces hledání. Utilitaristické pojetí vede k opovrhování humanitními a společenskými vědami.¹⁶ Zdá se ale, že ani humanitní přístup nemusí být spásným řešením. Říká se, že vynález knihtisku byl strašná věc, která uchovala spoustu myšlenek filozofů, které by jinak byly právem zapomenuty. Nad skutečným poznáním převládly pouhé poznatky, nad věděním vědomosti. Ani ve školách už se příliš nezkouší formou pohovoru dokazujícího míru porozumění tématu, ale upřednostňuje se znalost izolovaných faktů.¹⁷

Odpovědnost státu (zejména za špatné financování a resortismus)

Stipendia a řády jsou ve vědě vždy udíleny za objevy, ne za učenost a moudrost. „Neobjev nic a jsi nicotným nebo jen malým v kultuře vědy“ (bez ohledu na to, jak moc se o vědě dozvídáš a jak o ní píšeš). Francis Bacon, který opětovně žádal anglické monarchy o financování svého programu na propojování jednotlivých vědních oblastí, nikdy nedostal ani penny. René Descartes peníze sice získal, ale ne doma, nýbrž ve Švédsku, kde brzy zemřel na zápal plic.

Existence i význam vědecko-výzkumné práce prováděné soukromými subjekty je u nás v současnosti legislativně i mediálně zneviditelněna (dle zákona je synonymem vědy jen činnost financovaná státem).¹⁸ Petáková vyslovuje poměrně tvrdý soud: „I mimo akademický vědecko-výzkumný sektor žijí lidé moudří a s širokými znalostmi o celku i detailu, špičkově konzistentním názorem na smysl a řád věcí. Je to například řada specialistů, kteří museli ukončit svou odbornou kariéru předčasně z politických důvodů a nevrátili se na odborná pracoviště ani po roce 1989 a kteří často pracovali bez nároku na odměnu a uznání jako soukromí badatelé.“ (...) „Naopak někteří badatelé z profese, posilování v tomto podporou státní moci, občas ze svých *slonovinových věží* vědecko-výzkumného segmentu nedohlédnou ani o kousek dál než na dění v úzkém oboru a někteří z nich působí dojmem, že se domnívají, že jsou jediní, kdo má v národě nárok na to mít odbornou i jinou pravdu.“¹⁹

„Akademická/vědecko-výzkumná sféra se podrobuje čím dál tím více se zostřujícím pravidlům, omezením a kontrolám, degradujícím samotné prostředí ve fabriku na texty.“ Petáková se dovolává výroku známého vzdělaného publicisty Karla Hvizďaly, který dané příznaky diagnostikuje takto: „duševně pracující se pozvolna mění v intelektuální proletariát, (...) který propaguje nutnost užitečnosti jakožto doktrínu.“²⁰

„Moc nesnáší myšlenkovou svobodu, duševní autonomii akademického světa (natož myšlenkovou svobodu i všech ostatních), a silovou propagací spotřebitelských přístupů do duševní práce a důrazem na okamžitý a okamžitě měřitelný výkon degraduje duševní práci na nejnižší možnou úroveň (...).²¹ Navíc podmínky k duševní práci se u nás po roce 1989 nijak zvlášť nevylepší.“ Otázkou zůstává, jak se mohli intelektuálové nechat natolik zotročit. Představují přece elitu a mají obrovskou moc.²²

¹⁵ PETÁKOVÁ, Z. *O smyslu vědy*. Praha: Česká geologická služba. 2009. s. 11.

¹⁶ Tamtéž, s. 12-13.

¹⁷ LIESSMANN, K. P. *Teorie nevzdělanosti*. Praha: Academia. 2008. s. 15.

¹⁸ PETÁKOVÁ, Z. *O smyslu vědy*. Praha: Česká geologická služba. 2009. s. 22.

¹⁹ Tamtéž, s. 21-22.

²⁰ Tamtéž, s. 45.

²¹ Tamtéž, s. 47.

²² Tamtéž, s. 47-48.

Odpovědnost jedinců (přístup na hraně etičnosti – kromě extrémních případů falšování)

Většina politických činitelů (nositelů moci) nerozumí přírodním vědám, což má za důsledek zkreslený obraz reality. Stejně tak je problém to, že nejúčinnější informační kanály a moc, ale i vědecký výzkum jsou často v rukou lidí „s nevyzrálým hodnotovým systémem“²³. Petáková je sice slušně, ale přece jen zřetelně označuje za měšťáky a uchyluje se tak k filozofické kritice, jakou známe třeba od Kierkegaarda. Měšťáci jsou povrchní, nemají podstatné životní zkušenosti a nezažili opravdové útrapy. Obává se ale, že i sami vědci spadají do této opovrhované sociální kategorie.²⁴

Ve vědě se zároveň projevuje rozdíl procesu a výsledku (mnozí uznávaní vědci jsou omezenými a pošetilými lidmi a spousta moudrých učenců jsou slabými vědci). „Nadaní absolventi vysokých škol mizejí bůhvídkde v bankovním nebo obchodním sektoru či v žurnalistice, místo aby svou specializaci (a prostředky i síly, které do nich vysokoškolská pedagogová vložili), uplatnili a dále rozvíjeli v oboru.“²⁵ Nebo utečou do zahraničí, dodejme. „Zájem ústí v setrvání v oboru i přes překážky ekonomického rázu a v systematicky dosahované úspěchy ve vědecké i pedagogické činnosti, byl u lidí, kteří zůstali v oboru, často vyvolán silnými emocemi v dětství nebo dospívání, v podobě setkání se vzory – pedagogy základních a hlavně středních a vysokých škol, kteří se s nasazením a entuziasmem věnovali přenosu znalostí (...) do další generace. Je možné, že společně sdílený prožitek sounáležitosti v pedagogickém procesu byl studenty vnímán jako závazek, motivace k dalším rozhodováním a činům.“²⁶ Podle Petákové ale máme nedostatek takových vzorů.²⁷

„Ti, kterým byl dán větší talent, by jej měli dát do služeb celého společenství, a ne se s ním vyvyšovat a užívat si ho v dětinské soutěži *Kdo bude lepší*. Jde o vnímání vlastního talentu elitářskou či rovnostářskou optikou.“²⁸ Tady Petáková moralizuje. Dává na vybranou – buď elitářství, nebo rovnostářskou optiku. Podle mě však takto příkrý morální soud zavání paternalismem, nehledě k tomu, že je takový požadavek utopický. Každý má právo dělat si se svými znalostmi, co chce, a společnost se s tím prostě musí smířit. Nikdo nám nemůže nařídít chovat se eticky. Dokonce nám nikdo ani nemůže nařídít dodržovat zákony. (V moci státu je pouze zařídit, aby to pro nás bylo výhodné).

Kde ale naopak moralizování, nebo spíše etizování, je na místě, je varování před neblahými důsledky honu za výkonem. Nejzávažnějším problémem je falšování výsledků nebo badatelská nedůslednost. „Smysl pro pravdu souvisí se sebevědomím a vůlí k mravní identitě každého zúčastněného a při překročení určité míry koncentrace nepoctivých nebo částečně nepoctivých jedinců dochází k degradaci celého vědního odvětví a odborná práce v odvětví ztrácí veškerý smysl, kromě smyslu profesního přežití praktikujících jedinců. (...) Lež a její použití vyplývá ze strachu či neschopnosti obhájit vlastní názor nebo se vůbec do jeho obhajoby pouštět. Pokud chybí úcta k sobě samému, chybí i úcta k dalším lidem. Pokud podvádím, беру za jisté či samozřejmé, že podvádějí i ostatní.“²⁹

K dalším eticky relevantním otázkám patří například honba za tituly, zaměňování zdravého akademického soupeření za osobní útoky, ideologie, úplatky, otázka prvenství...

²³ PETÁKOVÁ, Z. *O smyslu vědy*. Praha: Česká geologická služba. 2009. s. 40.

²⁴ Tamtéž, s. 40.

²⁵ Tamtéž, s. 34-35.

²⁶ Tamtéž, s. 35.

²⁷ Tamtéž, s. 54.

²⁸ Tamtéž, s. 42.

²⁹ Tamtéž, s. 41-42.

Přestože Liessman tvrdí, že „nevzdělanost dnes není ani individuálním selháním, ani výsledkem chybné vzdělávací politiky“ a je tedy „nutnou konsekvencí kapitalizace ducha“³⁰, je vidět, že vědecká etika představuje jakýsi začarovaný kruh. Pokud společnost neposkytne vědcům dostatečně „lidské“ pracovní podmínky, nebudou schopni nebo dostatečně motivováni ke snaze něco změnit. Společnost sama k takovému kroku ovšem nikdy nemůže dojít bez pomoci uvědomělých a pro věc zapálených jedinců s čistými úmysly. Profesor Jaromír Koutek, jehož tak ráda dává za vzor Zdeňka Petáková, jistě není zdaleka jediný „osvícený“ intelektuál, avšak zdá se, jako by takoví snad byli v menšině. Původ tohoto dojmu možná tkví ve všeobecně lidské tendenci k pasivitě. Zřejmě jsme stále ještě vychováváni k přílišné skromnosti a pokoře. Vidíme, že situace je sice žalostná, ale utěšujeme se tím, že to na druhou stranu není nic, co by člověka bezprostředně ohrožovalo na životě, a zjednáváme si alibi tvrzením, že existují naléhavější problémy, kterými je třeba se zabývat přednostně. Na to, abychom situaci řešili, zatím ještě není dostatečně vyhrcoená. Zřejmě právě kvůli takovému postoji se rozvoj etiky natolik opozdil. Není však etika naopak tím prvním, na čem by se teprve měla budovat věda? Je vůbec možné zabývat se vědou, když nejsou domyšleny důsledky, k nimž takové počínání nutně musí vést? V minulosti jsme se ignorací tohoto problému už několikrát spálili. Konečně se snad začíná rýsovat snaha se z minulosti poučit.

Použitá literatura

PETÁKOVÁ, Zdeňka. *O smyslu vědy*. Praha: Česká geologická služba. 2009. ISBN 978-80-7075-737-6.

KOMÁREK, Stanislav. *Eseje o přírodě, biologii a jiných nepravostech*. Praha: Academia. 2011. ISBN 978-80-200-1891-5.

LISSMANN, Konrad Paul. *Teorie nevzdělanosti*. Praha: Academia. 2008. ISBN 978-80-200-1677-5.

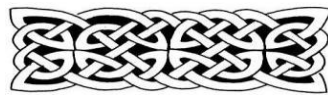
Kontaktní údaje

Kateřina Lochmanová
2. ročník bakalářského studia ČJ-ZSV
Filozofická fakulta Ostravské univerzity
F11528@student.osu.cz

---

³⁰ LISSMANN, K. P. *Teorie nevzdělanosti*. Praha: Academia. 2008. s. 11.

PŘÍLOHY

Etika a věda

Etická dilemata ve vědecké práci
studentská konference

Filozofická fakulta Ostravské univerzity úterý 23. dubna 2013

Reální 5, Ostrava – Moravská Ostrava, banketka v přízemí vlevo za vrátnicí

Pořádá katedra filozofie FF OU v rámci projektu *Výzkumná síť teorie a dějin vědy CZ.1.07/2.4.00/31.0108*. Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky. Partneři: katedry filozofie FF ZČU Plzeň, FF MU Brno a FF UP Olomouc.

Konferenci moderuje **PhDr. Wendy Drozenová, PhD.**, (Filosofický ústav Akademie věd ČR, v. v. i., a katedra filozofie HTF UK).

Program

10.00 – 11.00

Mgr. Lydia Blumensteinová (Ostravská univerzita v Ostravě), **Mgr. Ľubica Blumensteinová** (Katolícka univerzita v Ružomberoku): *Etika vedy a nové technológie. Máme sa bať strojov?*

Mgr. Denisa Gujdová (Prešovská univerzita v Prešove): *Etické problémy vo výskume.*

Ing. Lucia Štefánová (Prešovská univerzita v Prešove): *Environmentálna etika a veda.*

11.00 – 12.00

Mgr. Jan Votava (Masarykova univerzita v Brně): *Je Kathy Daltonová podvodnice? Zamyšlení nad parapsycho-
logickým experimentem.*

Mgr. Michal Stránský (Masarykova univerzita v Brně): *Lhát vědu.*

Mgr. Tomáš Ondráček (Masarykova univerzita v Brně): *O jednom omylu.*

12.00 – 12.30 přestávka

12.30 – 14.30

Mgr. Jana Čížová (Prešovská univerzita v Prešove): *Vybrané etické aspekty (energetickej) bezpečnostnej
politiky.*

Mgr. Petra Nekovářová (Masarykova univerzita v Brně): *Náhradní mateřství z pohledu etického a sociálního.*

Bc. Vendula Šubová (Západočeská univerzita v Plzni): *Radikální pluralita – postmoderní konstrukt nebo by-
tostně etický princip?*

Mgr. Libor Tesař (Masarykova univerzita v Brně): *Virtuální realita.*

Kateřina Lochmanová (Ostravská univerzita v Ostravě): *Odpovědnost ve vědě.*

Nikola Světlíková (Ostravská univerzita v Ostravě): *Neuromarketing a vědecký výzkum.*

Mgr. Dalibor Váhala (Ostravská univerzita v Ostravě): *Evoluční etika a teorie her.*

evropský
sociální
fond v ČR

EVROPSKÁ UNIE

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

OP Vzdělávání
pro konkurenceschopnost

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

Program konference. Někteří se na poslední chvíli omluvili. Někteří nedodali texty.

ETIKA A VĚDA

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

Sestry Blumenstetnovy ze Slovenska.

Foto: Vladimír Štler

Univerzity se tradičně ustavily jako instituce ovládané poměrně uzavřenými mužskými bratrstvy. I když mezi nimi ve všech dobách po celé Evropě probíhala čilá výměna osob i myšlenek, převládla nakonec rivalita a soupeření o prestiž – jak o tom ostatně svědčí dodnes existující vášeň pro sestavování žebříčků nejlepších univerzit. Tak i věda, přinejmenším od dob, kdy se v západní společnosti prosadily zásady patentování, duševního vlastnictví a autorských práv, se ráda žárlivě uzavírá do střežení esoterických tajemství svých specializací. Proto je třeba ocenit a pochválit autory projektu Výzkumná síť teorie a dějin vědy, který má za úkol prolomit separatistické tendence a povzbudit badatele k vytváření sítě spolupráce mezi dosud si konkurujícími akademickými a vědeckými pracovišti. Projekt vytvořily katedry filozofie na filozofických fakultách Masarykovy univerzity, Palackého univerzity, Západočeské a Ostravské univerzity. Chvályhodné je, že i orgány našeho státu a Evropské unie v tomto případě poskytly finance nikoli tradičním institucím, ale spíše vztahům mezi nimi a takovým interdisciplinárním oblastem, na které se obvykle peníze v rozpočtech nenacházely.

Jedním z plodů této štědré podpory byla i konference Etika a věda, uspořádaná tak, aby poskytla nadaným studentům a vědeckému dorostu zkušenost z této plodné meztaborové a mezuniverzitní spolupráce.

Konferenci pořádala katedra filozofie FF OU 23. dubna 2013. O moderování byla požádána PhDr. Wendy Drozenová, Ph.D., z Filozofického ústavu Akademie věd, která se speciálně zabývá problematikou etiky vědy. Překvapením bylo početné zastoupení studentek ze Slovenska, ač tamní univerzity nejsou zapojeny do projektu. Přišli i hosté z jiných fakult a univerzit. Složení auditoria bylo pestré, a ač spíše v komorním prostoru a obsazení, intelektuálně velmi nabitě. Delegace učitelů z olomoucké katedry filozofie šla hned od počátku v diskusi tvrdě (Filip Tvrďák!) na věc a postarala se tak o zvýšení lajky analytické a argumentační úrovně debat.

Etika je nejen samostatná akademická disciplína, ale svým způsobem také dímen-

ze mnoha jiných oborů a oblastí lidské činnosti i společenské praxe. Šíře možnosti aplikované etiky nebo bioetiky se ukázala v rozmanitosti témat studentských příspěvků i v rozdílnosti jejich metodik a intelektuální hloubky a vědecké náročnosti. Brněnští studenti, vesměs odchovanci docenta Brázdy, představovali spíše etiku jako vědu, dokonce pracující empiricky a experimentálně. Úspěšně jim sekundoval i náš Dalibor Váhal. Ke slovu přišla ekologická etika, sociálně etická problematika vládních energetických koncepcí, otázka náhradního mateřství nebo třeba kontroverzní téma, zda vědci potřebují pro svou práci lež jako užitečnou fikci. Kritická služba citlivé moderátorky a někdy nesmlouvavě drsných oponentů z řad studentů byla vlastně tím nejcenějším přínosem pro vystupující – získali zpětnou vazbu a korekci pro své další směřování.

Organizátoři následně připraví redigovaný sborník příspěvků, který bude k dispozici v elektronické podobě účastníkům i hostům, ale i širší akademické obci a intelektuální veřejnosti – a to zdarma, i navzdory tomu, že za podobné akce a publikace v současném systému hodnocení a financování vědy nejsou žádné body.

Odpoledne pak PhDr. Wendy Drozenová, Ph.D., ještě přidala přednášku na téma Pojetí autonomie v bioetice, na níž auditorium žtvě reagovalo poučenou diskusí.

Zbývá si přát: Jen víc takových projektů!

Vladimír ŠILER

Doktorka Drozenová.

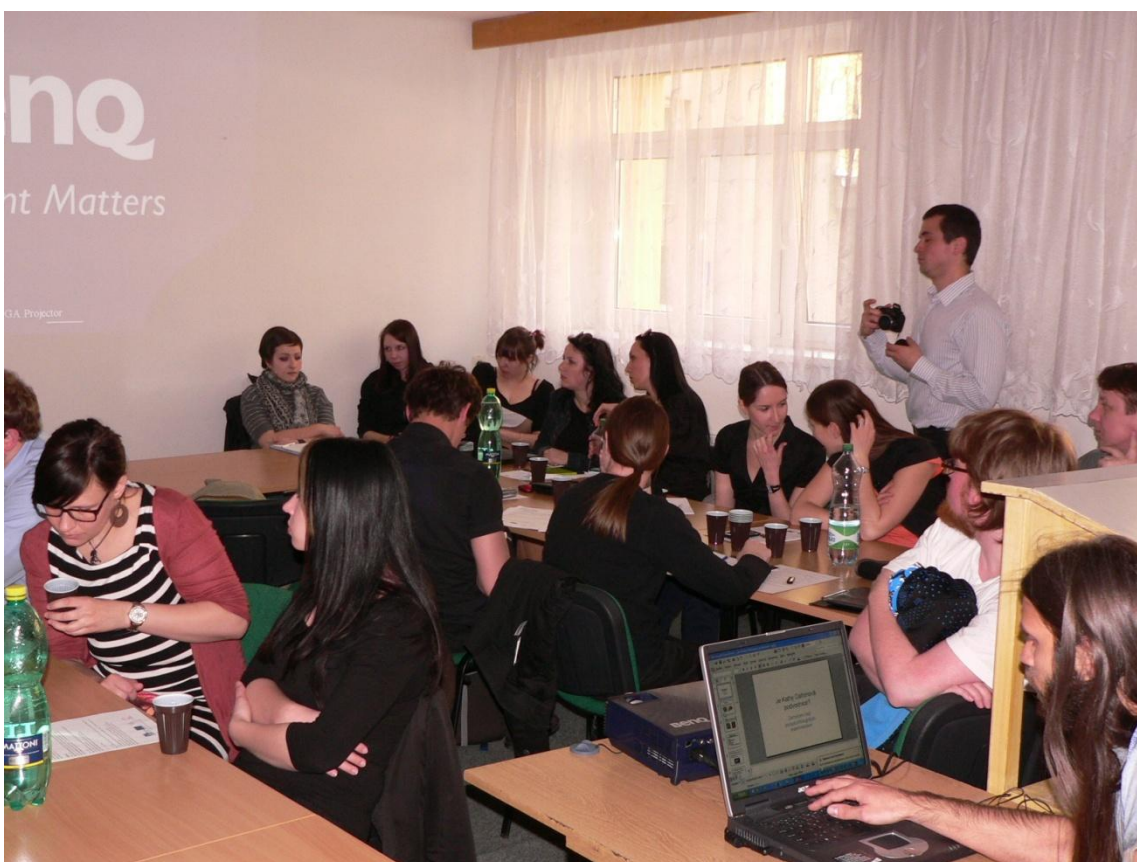
Foto: Vladimír Štler

Zpráva o konferenci vyšla v dubnovém čísle Listů Filozofické fakulty.

Soustředěný poslech náročného publika.

Studenti sobě.

Jana Čížová

Petra Nekovářová

Dalibor Váhala

Neformální jednání

Ediční poznámka

Díky štědré podpoře projektu *Výzkumná síť teorie a dějin vědy* si studenti mohli vyzkoušet, jak to chodí na skutečných vědeckých konferencích. Badatelé z vědeckých ústavů i univerzit se potřebují setkávat, aby si představili dílčí výsledky své práce a vystavili se kritické kontrole kolegů. Organizátoři konferencí se zpravidla snaží z přihlášených příspěvků vybrat jen ty nejlepší a ty pak ještě optimálně rozdělit do jednacích sekcí a vhodného pořadí. Předsednictví bývá svěřeno uznávané autoritě, která moudře komentuje a moderuje jak jednotlivá vystoupení, tak diskuse k nim. To všechno aktivní účastníci naší konferenci naostro zakusili. Největší polemiky se dokonce ozývaly z řad studentů – posluchačů. Neméně užitečným přínosem každé konference je možnost setkání a navázání dalších kontaktů, zejména v neformálním jednání „v kuloárech“.

Druhou důležitou stránkou každé pořádné konference je následné vydání příspěvků ve sborníku, které jsou tak jednak dány k dispozici odborné veřejnosti a jednak vystaveny kritice ze strany širšího intelektuálního pole. I naši studenti si tak mohli vyzkoušet konfrontaci s přísnými požadavky editorů vědeckých textů.

Odborník by měl umět obojí – prezentovat výsledky své práce naživo, s přímou zpětnou vazbou kolegiální kritiky, ale taky v tichém soustředění písemně zformulovat své myšlenky odborným stylem, kultivovaným jazykem a s náležitou formální a technickou úpravou a čelit poté oponentuře redakčního recenzenta. To druhé jsme při editaci našeho sborníku natvrdo uplatnit nemohli, protože řada příspěvků nesla přece jen znaky cvičných, nikoli striktně vědeckých článků. Někteří ale přesto dodali kvalitní odborné texty s kompletní „vědeckou“ úpravou, včetně anglických názvů a abstraktů. Naproti tomu jeden příspěvek je v podstatě jen konferenční prezentací. Několik účastníků konference na publikaci ve sborníku rezignovalo. Ale někteří po recenzních připomínkách své texty upravovali a výrazně zvýšili jejich kvalitu. Tím se jistě také něco naučili.

Nyní tedy zbývá, aby širší intelektuální veřejnost posoudila úroveň odborné přípravy našeho vědeckého dorostu. Konstruktivní kritika je vítána. Měla by dokonce být morální povinností intelektuálů, kteří také nesou díl své odpovědnosti za stav vědy v naší společnosti.

Vladimír Šiler

katedra filozofie

Filozofické fakulty Ostravské univerzity